

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vizuální komunikace, otevřený prostor k výchově a vzdělávání – komplexní inovace pedagogických, výtvarně-pedagogických a uměnovědných studijních oborů, reg. č.: CZ.1.07/2.2.00/28.0075

Studijní text je přehledným sumářem základního pojmosloví z oblasti textilní tvorby. Autorka v něm objasňuje základní terminologii vztahující se k textilním surovinám, vláknu, textilním technikám, od tvorby textilií přes zdobení a barvení textilu. Hlavní důraz je kladen na přírodní materiály a tradiční ruční práce a řemeslo. Studijní text doplněný řadou obrazového materiálu ocení zejména studenti výtvarné výchovy a uměleckých oborů, přínosný je však pro všechny zájemce o textil a tradiční řemeslo.

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Katedra výtvarné výchovy
1. vydání, 2014

Taťána Šteiglová

Textilní slovník – Malý průvodce textilními pojmy

Taťána Šteiglová

Textilní slovník

Malý průvodce textilními pojmy

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

Taťána Šteiglová

Textilní slovník

**Malý průvodce
textilními pojmy**

OLOMOUČ 2014

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Univerzita Palackého
v Olomouci

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Oponenti:

doc. PaedDr. Michaela Terčová

doc. PaedDr. Hana Stehlíková Babyrádová, Ph.D.

Publikace vznikla v rámci projektu Vizuální komunikace, otevřený prostor k výchově a vzdělávání – komplexní inovace pedagogických, výtvarně pedagogických a uměnovědných studijních oborů, reg. č.: CZ.1.07/2.2.00/28.0075 realizovaného Katedrou výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Řešitelé projektu:

doc. PhDr. Hana Myslivečková, CSc., hlavní řešitelka projektu

Mgr. Petra Šobáňová, Ph.D., garantka publikační činnosti

Mgr. Veronika Jurečková Mališová, koordinátorka projektu a studijních modulů

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

Tato publikace neprošla redakční jazykovou úpravou.

1. vydání

© Taťána Šteiglová, 2014

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2014

ISBN 978-80-244-4003-3

Úvod

Za celou existenci lidstva, kdy člověka na jeho cestě životem provází textil, vzniklo nepřehledné množství technik, které člověku umožnily vytvořit textilií; člověk objevil celou řadu surovin s různými vlastnostmi, které vyhovovaly nejvíce jeho potřebám chránit se nebo reprezentovat, vymyslel řadu způsobů, jak si textilie zkrášlit, dozdobit, rozehrát je barvou. Každá doba, každá kultura a oblast přinesly své specifické postupy, ale také pojmy. Některé zanikly, jiné se staly součástí kulturního povědomí, přenesly se přes staletí a jsou srozumitelné i pro současného člověka. Předkládaný text je pokusem představit aspoň některé z nich a přiblížit, jak se rozvíjela textilní technologie. Vzhledem k neobyčejně šíři pojmů, které se týkají oblasti textilních technik, surovin, nástrojů a řemesel, není v možnostech autorky podat vyčerpávající přehled všech používaných pojmů; předkládáme tedy výběr těch pojmů, které byly v historii stěžejní. Textilní slovník je více zaměřen na ruční, řemeslnou, lidovou tvorbu, se kterou se mají možnost seznámit i studenti výtvarné výchovy, jimž je text primárně určen. U řady hesel je kromě technologického popisu připojeno také uvedení do kontextu s historickým obdobím a naznačení vývoje v průběhu jeho existence. Pouze ve výjimečných případech se heslo nedotýká jen technologie, ale z velké části také kulturně-historického fenoménu, který se stal současně i zobecněným pojmem, jako například v případě koptských a peruánských textilií. Vzhledem k limitovanému rozsahu slovníku a obsáhlosti technologických pojmů není text zaměřen na historický vývoj oděvů a postupů jejich zpracování, ani na problematiku textilie spojené s architekturou. Ve slovníku nejsou uvedena a ani rozebrána hesla týkající se mnohočetného názvosloví tkanin. Z velkého množství jejich druhů jsou zařazeny jen ty, které jsou historicky nejužívanější nebo hrály výjimečnou roli ve vývoji odívání.

Několik poznámek a vysvětlivek k orientaci ve slovníku:

- Pojmy zvýrazněné v textu tučným písmem jsou odkazem na jejich samostatné heslo a podrobnější vysvětlení (například pod heslem „samet“ je odkaz na **aksamit**).

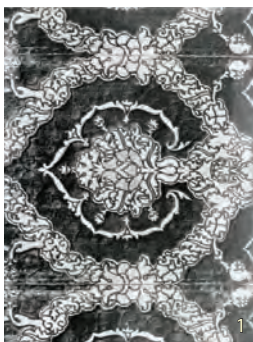
- V některých případech je použito pro přehlednost slovníku obrácené pořadí slov (například vlna ovčí místo ovčí vlna, vlna kozí místo kozí vlna atd.)
- V případě, že je pojem na jiném místě v textu rozebírán pod jiným názvem, je na tento pojem uveden odkaz u příslušného hesla.

A

Abaka – viz manilské konopí

Aksamit je označení pro pravý osnovní samet z hedvábí (nebo z vlny); patřil vždy k nevšedním materiálům, které se používaly jen pro slavnostní příležitosti. V historii se řadil ke stejně vzácným materiálům, jako byl zlatý a stříbrný **brokát** a hedvábný **damašek**.

Počátky výroby sametu nejsou spolehlivě doloženy a sahají s největší pravděpodobností do středověku. Skutečný rozkvět výroby v Evropě nastává ve 13. století, o čemž vypovídá i založení cechu tkalců sametu v Benátkách. O zdokonalování technologie výroby a rozšíření sametu se zasloužila Itálie; už ve 12. století zde existovaly tkalcovny hedvábí (například v Palermu za Rogera II.), které se postupně rozšířily především v období renesance ve významná textilní hedvábnická centra. Patřily k nim především Benátky, Janov, Lucca, Florencie, Miláno a řada dalších. Samet byl zpočátku jednobarvný a později, ve 14. století, se začíná vyrábět samet vzorovaný, který založil proslulost italského hedvábnictví. Vzory byly nejdříve přebírány z damašků a brokátů, ale později byly transformovány do vlastní, specifické podoby. Od gotiky, ale zvláště v renesanci, byly oblíbeny motivy granátového jablka, rosety a také motivy zvířecí.

1. Sametový brokát, Itálie, 16. stol. 2. Sametový brokát, Itálie, začátek 16. stol.

Aplikace. Název techniky pochází z latinského slova *applicare*, což v překladu znamená přiložit, přidat, připojit. Textilní aplikace patří k nejstarším výzdobným technikám textilu. Na textilní podklad se našívá jiná textilie, stužky, kůže, kožešiny, ale také perí, dikobrazí ostny, mušličky a korály, skleněné perličky aj. a tím se vytváří na základním podkladu vzor. Původ techniky je možné hledat ve starověku, v Egyptě a Babylóně, kde se aplikací zdobily sakrální textilie i slavnostní oděvy. S aplikací se můžeme setkávat ve všech kulturách, protože velmi jednoduchým způsobem a s dostupnými materiály byla schopna vytvořit barevný či plastický vzor. Jako aplikovaný materiál často sloužily i části textilu vyjmuté z již nepoužívaných oděvů, ty se pak našívaly na nový (typickým příkladem byly koptské textilie). Někdy se záměrně zvýrazňoval obrys našívaného kousku látky tak, že byl podkládán šňůrkami a tím se vytvářel plastický reliéf, jindy bylo plasticity dosahováno silou materiálů a jejich vrstvením. Aplikované části látky byly našívány buď skrytým stehem, nebo byly šitím, ozdobnými stehy, záměrně zdůrazňovány. Aplikace bývala často doplněna výšivkou.

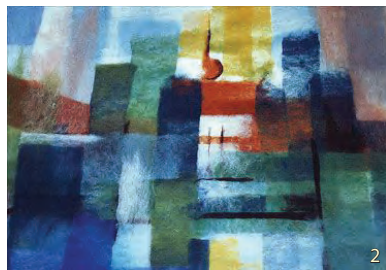
1. Synagogální textilie, Perlstickerova opona, kolem roku 1592, Praha, detail.
2. Synagogální textilie, Perlstickerova opona, kolem roku 1592, Praha.

Aradekor stejně jako **art protis** patří k uměleckým technikám založeným na bázi netkané textilie; byl vyvinut jako československý patent v závodě Eli-tex ve Kdyni. Vynálezcem byl František Šlégl, který v roce 1967 získal patent

na výrobu netkaných textilií. Technicky se jedná o strojově lisovanou aplikaci z ovčího rouna, příze či jiných textilií. Výsledný obraz se vytvoří z vlněných vláken, následně se vrstva vlny slisuje a několikanásobným protahováním horních vrstev vláken pomocí dutých jehel, přes všechny ostatní vrstvy, se vlákna propletou do pevného jutového podkladu a spojí se s ním. Aradecor (i art protis) umožňuje spontánní práci, která by se dala přirovnat k technice malířství s použitím textilního materiálu; dá se dotvářet výšivkou nebo aplikací.

Arachne je netkaná textilie, která vzniká z rouna zpevněného pomocí proplétacího stroje *Arachne*. Zhotovený materiál se používá k výrobě podšívek do obuvi, k výrobě oděvů, dekoračních textilií a obalového a izolačního materiálu. Technika a stroj je československým vynálezem. Název *arachné* je odvozen z řečtiny a znamená v překladu pavouk; váže se také k řecké mytologii.

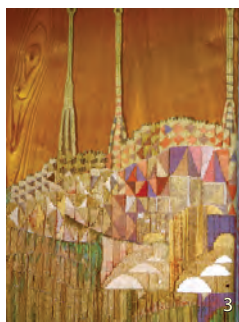
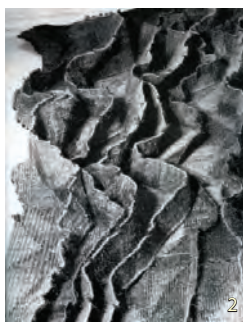
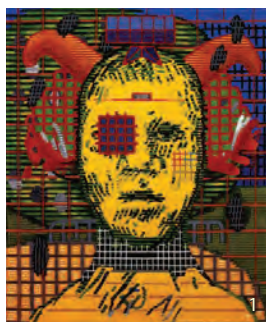
Art protis je unikátní textilní technika, která svým charakterem patří do oblasti netkaných textilií a umožňuje realizaci netkaných nástěnných koberců. Technologie byla vyvinuta Výzkumným ústavem vlnářským v Brně jako československý patent. Art protis vzniká kladením vrstev česaného a barveného rouna na sebe; to se zatíží, spojí žehlením a následně strojově prošívá řadou stehů v pravidelných vzdálenostech. Technologii vynalezli František Pohl, Václav Škála a Jiří Haluza v brněnské Vlněně v roce 1964. Art protis byl vzhledem ke svému technicky poměrně jednoduchému postupu hojně využíván při tvorbě monumentálních děl do interiérů veřejných budov. Současně se stal i přitažlivým textilním a finančně dostupným artefaktem pro řadu interiérů domácností. K průkopnicím práce s touto technikou patřila v 60. letech ak. mal. Inez Tuschnerová.

1. Ukázka nanášení rouna při tvorbě art protisu. 2. Art protis, detail.

Atlas je lesklá hedvábná tkanina utkaná **atlasovou vazbou**, od které získala své jméno. Pro svůj výjimečný lesk byla často používána k výrobě slavnostních oděvů. V současnosti se pro tkaninu používají i jiné materiály – bavlna, vlna kašmír nebo umělá vlákna. Atlas existuje v několika druzích. Patří k nim například i satén, což je francouzské označení pro atlas (*satín*).

Autorská tapisérie je ručně tkaná tapisérie, jejíž počátky se objevují na začátku 60. let minulého století. Autor sám tká a v průběhu práce ovlivňuje utkané dílo. Autorská tapisérie vedla na tomto poli k mnoha experimentům. Umělci začali uplatňovat kromě techniky útkového rypsu další postupy a vazby, které se v minulosti u tapisérie nikdy nevyužívaly. Autorská tapisérie ovlivnila i používání materiálů. Kromě tradiční vlny a bavlny se objevují materiály jako jsou sisalové příze, konopné a lněné materiály, různé provazy i materiály zcela jiné povahy, jako je peří, srst zvířat, větve, lýka, kovové prvky aj. Autorská tapisérie stála u zrodu nového přístupu k textilnímu vláknu (umění vlákna tzv. *fibre art*) a volné textilní tvorby – textilního umění.

1. Jan T. Strýček, Velké koupání, část celku, 1982, autorská tapisérie.
2. Bohdan Mrázek, Tisková konference s N. Armstrongem, detail, 1970, autorská tapisérie.
3. Jindřich Vohánka, Husovická Venuše, detail, 1974, autorská tapisérie.

Ažura. Název pochází z francouzského slova *a'j jour* neboli prolamování. Ažura je typ výšivky, ve které se některé nitě z tkaniny vytahují nebo vystřihují a svazky ostatních se obšívají. Vzniká tak dírkový efekt. Ažura se nejlépe vytváří na lněné nebo bavlněné tkanině utkané plátňovou vazbou. Jednoduchá ažura se vyšívá jen z jednoho typu nití, osnovních nebo útkových, dvojitá ažura využívá obou systémů. Technika se vyskytuje již u nejstarších bílých

výšivek a dá se pokládat za předchůdce šitých krajek, svým charakterem se řadí k prolamovaným výšivkám. Ažurování bylo oblíbené v období měšťanských slohů k výzdobě oděvů i bytových textilií, k lemování ubrusů, deček, kapesníků, ale také v lidovém prostředí.

1. Výšivka hardanger, kombinace výšivky a ažur, Norsko. 2. Vzorník ažur, Skuteč.

B

Batist je velmi jemná průsvitná tkanina vyrobená plátňovou vazbou o husté dostavě z jemných přízí. Název tkaniny je odvozen podle jména Jeana Batista, prvního francouzského výrobce – ten také tkaninu proslavil. Jednobarevná nebo potištěná bavlněná tkanina (původně lněná) se pro své velmi příjemné vlastnosti používala především pro jemné prádlo a kapesníčky. Často sloužila u jako oblíbený materiál k vyšívání.

Barvení textilu. Barvení látek patří mezi nejstarší a velmi ceněné řemeslné dovednosti člověka. Doklady o pokusech barvení existují již ve 4. tisíciletí př. n. l. Textilní barviva ve starověku byla především rostlinného, ale i živočišného a nerostného původu. V průběhu historie se v různých oblastech vyvinula barviva, která se rozšířila a nabyla univerzálního využití. Některá pro svou náročnost získávání z přírodních produktů byla velmi vzácná a byla vyhrazena jen nejvyšším společenským vrstvám, jiná se stala běžně používanými. Jejich hlavní předností byla stálost, která se vytvořila až na základě mnohých pokusů barvívů a jejich zkušeností při fixování barviv pomocí různých mořidel. Patřily k nim například kamenec, ocet, sírany železa nebo soli různých kovů. Barvení přírodními barviv bylo velmi sofistikovaným a složitým procesem, který se vyvíjel a byl zdokonalován od starověku přes středověk a novověk až po nástup průmyslové výroby. První umělá barviva

1. Barvárna modrotisku, Maďarsko, 19. stol.

byla vyrobena ve 2. polovině 19. století z kamenouhelného dehtu. Barvení umělými barvivy značně proměnilo původní způsoby barvení.

Barvy a barviva se dělí podle surovin, ze kterých se získávají na **přírodní** a **umělá**. K nejčastěji používaným přírodním barvám k barvení textilu patřila modrá, žlutá, červená, méně zelená a fialová. Nejvzácnější byl červený purpur a nejméně kvalitní a také nejméně stálá byla barva černá. Umělá barviva, která byla získávána z dehtu a ropy nahradila postupně všechna přírodní a pokryla širokou škálu barev, která se v přírodních zdrojích nevyskytovala.

Barviva přírodní se v minulosti získávala z různých zdrojů: žlutá z šafránu (dochovány jsou nabarvené textilie u pláten egyptských mumii nebo nálezy ze Starého Řecka), z kurkumy okrouhlé, henny pravé, orleániku barvířského, divoké rezedy a dokonce i z pomerančovníku. Od starověku zastupovala žluté barvivo světlice barvířská, nejvíce používaná v Egyptě; v Evropě to byl především rýt barvířský a kručinka barvířská. Červená se získávala z různých zdrojů a byla odlišná nejen z hlediska barevného tónu, ale také z hlediska náročnosti při jejím získávání a vzácnosti výskytu. K běžnějším patřila henna (roste v Egyptě, Íránu, Arábii, a Indii) nebo červený alizarín, který se získával z kořenů a stonků mořeny barvířské. Mořena barvířská, stejně jako indigovník, patřily k nejdůležitějším barvířským rostlinám. Vzácný **purpur** byl získáván ze schránek mořských plžů a z hmyzu. Jeho barevnost se pohybovala v barevném spektru od různých odstínů fialové přes odstíny hnědočervené až po syté červené. Modré barvivo patřilo k nejrozšířenějším a poskytovalo ho především **indigo** dovážené z Indie, Palestiny a Persie a **boryt barvířský**, který byl znám již ve Starověkém Egyptě. Pro modré zabarvení látky se převážně v Číně a Japonsku využívalo i tzv. „čínské indigo“, které pochází ze rdesna barvířského. Modrá se získávala také ze dřeva modrého santalu nebo z některých lišejníků a z dubové kůry, fialová z různých druhů lišejníků. K získávání zelené se nejvíce využíval řešetlák nebo světlice barvířská a v přímořských oblastech mořské chaluhy; v Číně se zeleň získávala z krušiny. Černé barvivo patřilo k nejméně stálým a nejméně užívaným; k barvení se používala různá bahna, dubová kůra, šťáva z kůry granátovníku, nebo také směs popela a tuku, případně rez ze železa rozpuštěná v kysličinách.

Barviva umělá, chemická. Jako první byla roku 1856 vyrobena levandulová barva z kamenouhelného dehtu (základními surovinami pro výrobu synte-

tických barviv je ropa a černý dehet získávaný z koksu a amoniaku a také suchou destilací černého uhlí) a posléze následovala řada dalších. Od druhé poloviny 19. století došlo k masovému rozšíření umělých barviv a nahrazování přírodních barviv barvivy umělými, a to pro jejich dostupnost a levnost. Umělá barviva dokonce nahrazovala, i přes všechny zákazy, přírodní barvení vlny pro tkaní a vázání perských koberců a postupně pronikla do všech textilních oblastí. Na základě rozvoje chemických znalostí a podle požadavků na barvení různých, často i směsových textilií, se v průběhu 20. století vyvinula celá škála různých barviv. Pro jejich dělení a podle požadavků, které jsou na ně kladeny, se používají různá hlediska. Hlavním kritériem je, pro jakou textilií jsou určeny. Zda jsou zaměřena na přírodní suroviny nebo na umělé materiály. Velmi podstatné je také to, jaké mají barvicí vlastnosti, zda se barví v kyselém, nebo zásaditém prostředí a také zda jsou rozpustná, či nerozpustná ve vodě a zda je pigment rozptýlený v textilních vláknech. Podle toho existují kyselá barviva, mořidlová, přímá (substantivní), reaktivní, kypová, pigmenty, dále speciální barviva pro směsi a řada dalších. Disperzní barviva se používají k barvení syntetiky, kyselá barviva k barvení přírodního hedvábí a vlny, reaktivní jsou využívána k barvení vlny i bavlny. Pro polyamidy lze použít většinu druhů barviv. Velmi často, a to i pro účely uměleckého neprůmyslového barvení, se používají barviva rozpustná ve vodě, ke kterým patří například barvy substantivní, reaktivní nebo pigmentové.

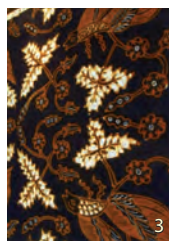
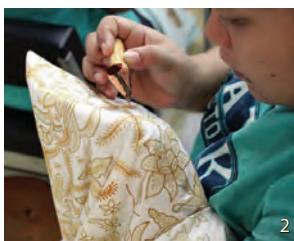
Batika je označení pro způsob výzdoby textilu pomocí rezervy, která zabraňuje proniknutí barvy do rezervovaných míst. Původ techniky byl pravděpodobně v barvení textilu, který se svázaný v několika kusech nořil do barvicí lázně. Do svázaných míst barva nepronikla a vytvořila vzor. Z to-

1. Adire eleko, jorubská batika, Nigérie. 2. Igbo, kombinovaná rezerva, Nigérie, 20. stol.
3. Ukázka vyvazované a šité batiky.

hoto náhodně objeveného postupu vznikla celá škála možností vytváření rezervy ovazováním, svazováním, šitím, ale také kroucením a uzlováním. Batika byla pro svůj poměrně jednoduchý postup velmi rozšířená, jsou známy např. bohaté vzory na indických sárí. Batika se běžně používala v Indonésii, ale také v Africe (proslavené jsou jorubské batiky – *adire eleko*, *adire oniko*). Povědomí o tomto způsobu barvení měli i staří Římané. Rozšířila se také v Japonsku – pod názvem **šibori** a zde dosáhla neobyčejně vysoké úrovně. Malajsko-indonéský název pro tuto techniku je **tritik** a **plangi**. Nejsložitější rezerva je vosková (**batika vosková**).

Batika vosková je označení pro způsob výzdoby textilu pomocí voskové rezervy. Tento postup se dostal do Evropy z Jáv, kde se tato velmi složitá a pracná technika používala především ke zdobení chrámových textilií a částí oděvů – sárongu (ženské sukně), slendangu (který chránil hlavu) určených ke slavnostním příležitostem. Proslulost těchto textilií se promítla i do názvu techniky – ta se často označuje jako **javánská batika**. Zmínky o této technice jsou však známy i ze starověkého Říma z 1. století n. l., kdy se v písemných pramenech Plinius zmiňuje o umění barvení látky pomocí voskové rezervy, nebo z čínských kronik ze 6. století n. l. Technika voskové rezervy se však v Evropě více než v textiliích uplatňovala (zvl. v lidové kultuře) v jiných řemeslných oborech. Pomocí voskové rezervy se zdobil lidový nábytek (na Slovensku), nejvíce však byla uplatňována při zvykoslovných tradicích, při výzdobě kraslic. Zájem o techniku voskové batiky se v Evropě znovu objevil v období secese, která se nechala inspirovat orientálním uměním a javánskou batikou. V této době také začaly pokusy s vytvářením voskové batiky u nás. Technologie se vzhledem ke klimatickým podmínkám, chemickým barvivům i se změnou původního kreslicího nástroje (tjan-ting byl nahrazen

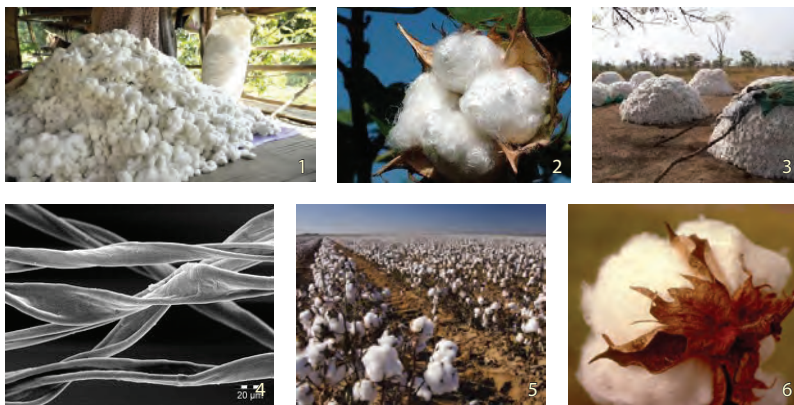
1. Ukázky tjan-tingu (cantingu). 2. Kreslení vzoru voskem pomocí cantingu.
3. Vosková batika, hotová textilie.

štetci) značně proměnila, její barvicí a rezervovací postup se zrychlil. Stala se tak dostupnou širší veřejnosti a velmi oblíbenou nejen pro dekorativní řešení oděvních a bytových textilií, ale i jako volná výtvarná technika.

Bavlna patří mezi nejstarší, nejdůležitější a nejrozšířenější kulturní textilní suroviny rostlinného původu. Vyskytuje se v několika podobách, a to jako jednoletá či dvouletá slézovitá rostlina, jednoletý nebo víceletý keř či mnohaletý strom, který se v některých kulturách objevuje jako okrasný prvek v zahradách (například v Persii nebo u Aztéků, kde byl také nazýván „strom vlna“). Znalost bavlníku (*gossypium*) je prokázána v Číně již z doby 2 500 let př. n. l., ale skutečné rozšíření jeho kulturního pěstování nastalo pravděpodobně v Indii. Do Evropy se pěstování bavlny dostává díky kontaktům s arabským světem někdy v 16. století, a to na Sicílii a na jih Pyrenejského poloostrova. Odtud se pak díky Španělům dostala bavlna do Mexika a tam se stala výsostným materiálem především pro aztécké vládcy. V Severní Americe se začalo s pěstováním bavlníku až v 17. století. Pro textilní účely se nejvíce využívá keř bavlníku, jehož semenné tobolky obsahují zrnka s chomáčky jemných vláken; tobolky po dozrání praskají a vlákna tak vyhrážnou ven. V této fázi se provádí sklizeň. Po odstranění tobolky a odzrnění zůstává čistá bavlna (bavlněné vlákno).

Pro pěstování bavlny je nezbytné teplé počasí. Jednoduché zpracování suroviny a výhodné vlastnosti vedly k jejímu rozšíření téměř na všechny kontinenty. Existuje velmi kvalitní bavlna severoamerická (Orleans, Louisiana, Memphis, Mississippi, Texas, Oklahoma), středoamerická (Mexiko), jihoamerická (Brazílie, Peru, Argentina), ale také asijská – především z Indie, Číny a z Turkmenistánu, pověstná je bavlna z Egypta, ale také australská a evropská (Španělsko, Řecko, Itálie – Sicílie, Rumunsko a Bulharsko). Místo původu, teplo, vlhko a složení půdy určuje i kvalitu vlastní suroviny. Kvalita se promítá do barvy – ta se vyskytuje od sněhobílé přes odstíny šedé až po červenohnědou. Nejlepší a nejžádanější je bavlna bílá. Vlastnosti bavlny jsou dány její vlastní morfologií. Vlákno je jediná dutá buňka kruhovitého průřezu naplněná protoplazmou, která po dozrání vysychá a stává se z ní zkroucený proužek. Délka vlákna se pohybuje mezi 1,5–6,5 cm. K nejdůležitějším fyzikálním vlastnostem bavlny patří její pružnost, měkkost, tvárnost, dobrá sorpce vlhkosti, tedy vlastnosti, které předurčují její použití k výrobě oděvů a jejich příjemnému nošení. Materiál se také dobře bělí, barví, i když je obtížné dosáhnout stálости barvy. Bavlna sama o sobě není lesklá,

ale lesk může získat po **mercerování**. Její použití je velmi široké. Používá se na výrobu spodního prádla, košiloviny, svrchního ošacení, pracovních obleků, oděvů pro volný čas, sport, ložního a stolního prádla. Navíc má i široké technické využití.

1. Skladiště bavlny. 2. Dozrálá tobolka bavlníku. 3. Skladování bavlny před dalšími úpravami. 4. Dozrálé vlákno bavlny pod mikroskopem. 5. Plantáže bavlníků v Texasu. 6. Bavlník.

Bidlen je zavěšený pohyblivý rám na tkalcovském stavu, který drží **paprsek**. Slouží k přiřazení nití po každé utkané řadě a tím i k utahování vazby tkaniny.

Bordura je dekorativní vzor na tkanině, který se uplatňuje na jejích okrajích. Obvykle se vyskytuje jako orámování celku textilie – například u šátků, ubrusů aj., nebo je jejím podélným ozdobným okrajem. Původní poslání bordury souviselo se zpevňováním okrajů tkaniny, teprve později se stalo významným ozdobným prvkem. Jednu ze stěžejních dekorativních funkcí plní bordura na tapisériích a kobercích. Na orientálních kobercích má nejen ozdobný charakter, ale její výzdoba i počet se podílejí také na jejím symbolickém poslání. U tapisérií se bordura nikdy nezmnožovala, ale v různých historických obdobích měnila šířku a často také i ornamentiku. Obvykle byl součástí bordury i znak zadavatele a znak manufaktury.

1. Fragment bordury gobelinu, Brusel, 2. pol. 16. stol. 2. Javánská batika s wajangovými figurami a bohatou bordurou s mořskými prvky. 3. Wiltonský koberec, secese, bordura s dekorem vinoucích se listů.

Boryt barvířský (*isatis tinctoria*) je brukvovitá rostlina příbuzná řepce, která ve všech částech rostliny, převážně však v listech, obsahuje barvivo. Barvu získává (stejně jako u pravého indiga) až po kontaktu se vzduchem. Jeho pěstování se rozšířilo po celé Evropě a jakožto nejvíce využívané barvivo se používalo po celý středověk i novověk. Dokud nebylo nahrazeno dováženým indigem, udrželo se až do 19. století.

1. Boryt barvířský, pigment. 2. Sušení látky barvené borytem. 3. Boryt barvířský, rostlina.

Brdo je součástí tkalcovského stavu, která při zdvizích pohybuje nitěnkami a vytváří **prošlup**. Nejobvyklejší variantou je brdo listové, tvořené osnovním válcem, osnovním křížem a jednotlivými listy – rámem, do kterého jsou upevněny **nitěnky**. Procesu, který navádí osnovní nitě do příslušné nitěnky, se říká „návod do brda“. K vytvoření prošlupu jsou třeba alespoň dva listy,

jde o dvoulistový tkalcovský stav, v případě, že jsou listy čtyři, osm a více, jde o čtyřlistové, osmilistové a další vícelistové stavy. Počet listů a v něm dané pořadí osnovních nití předurčují, jaká bude vazba tkaniny.

1. Soustava listů tvořící systém brda.

Brokát je označení pro těžkou a bohatě vzorovanou tkaninu s kovovým leskem. Název tkaniny pochází z italského slova *broccare* – vyšívat. Vzory na tkanině však vznikají při vlastním tkaní. Brokát se tká **atlasovou vazbou**, což mu dodává hladký povrch a lesk, který je zesilován volbou materiálu. Ke tkaní se tradičně používalo hedvábí a často se pro větší lesk a slavnostnost materiálu přidávaly kovové nitě. Jeho významnou úlohu a noblesní vyznění potvrzuje i jeho použití k výrobě slavnostních oděvů či luxusního

1. Hedvábný brokát, Lucca, 2. pol. 14. stol. 2. Hedvábný brokát s motivy draků. 3. Hedvábný brokát protkávaný zlatem a stříbrem, Lyon, 1731.

textilu v interiérech architektury nebo ceremoniálních textilií (například pro zahalení svatyně v Ka'ba Mekce). Typická bohatost velkých vzorů vznikala později tkaním na **žakárových stavech**.

C

Cikánské tkanice je termín, který se dnes používá pro výrazně barevné stuhy utkané na tkací destičce. Původní termín znamenal typickou tvorbu cikánských žen, která vznikala při nomádkém způsobu života tohoto etnika. Pro jejich bohaté vzory a barevnost byly tyto tkanice velmi žádané.

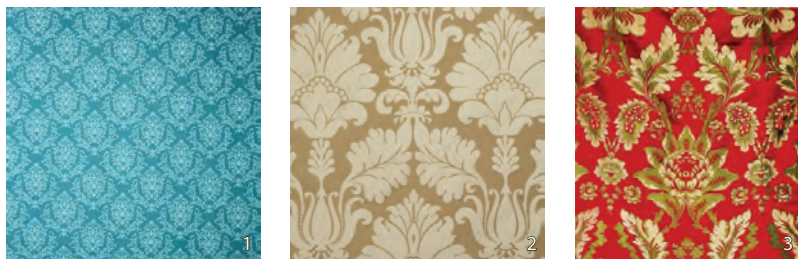
Cívka slouží k navíjení příze, která se pak používá k dalšímu textilnímu zpracování. Je to dutá trubice tvaru válce nebo tvaru kónického a je zhotovena z lepenky, plastů, dřeva nebo kovu. Má důležitou roli pro uskladnění materiálu, pro jeho transport. Z cívky se také odvíjejí nitě při přípravě osnovních nití do osnovního kříže nebo na člunek. Slovem cívka se označuje jak dutinka plná, s navinutou přízí, tak prázdná. Pojem se odvozuje pravděpodobně od původního materiálu pro navíjení příze – stvolu rostliny, který se na cívky původně používal.

Č

Česáči se podíleli na úpravě a zkvalitnění sukna, tak aby byla dodána látce přirozená měkkost a hebkost. Původně se sukno česalo ručně pomocí hlavíček bodláků, v Pompejích například ježčí kůží. Česání patřilo tradičním řemeslům úpravy vlněné tkaniny od starověku.

D

Damašek je lesklá tkanina původně vyráběná z jemné hedvábné a lněné příze, později z mercerované bavlny. Velké vzory na tkanině se vytvářejí střídáním osnovních a útkových atlasových vazeb, pro které se nejvíce využívalo **žakárového tkaní**. Tkaniny jsou většinou jednobarevné, jen výjimečně se objevují barevně vzorované. Dříve se používal především k šití slavnostních reprezentačních oděvů, ale také k výrobě tapet a textilních potahů čalouněného nábytku. Dnes především k výrobě ložního prádla a stolního textilu. Látky vyrobené touto technikou pocházejí pravděpodobně z Číny; do Evropy se dostala technika ze Sýrie, kde došlo ve 12. století k jejímu výraznému rozkvětu a poznamenalo tak i její pojmenování podle hlavního centra, Damašku.

1. Tyrkysový damašek. 2. Benátský damašek. 3. Hedvábný damašek, žakárový vzor, kolem 1715.

Dekor – viz desén.

Dekorativní techniky výzdoby textilií se dělí podle toho, zda vznikají již při samotné tvorbě textilie, nebo zda vznikají dodatečně. V minulosti se objevují oba postupy a jejich výtvarné řešení se často stává typickým a charakteristickým pro danou oblast.

Vznik dekoru při samotné tvorbě textilie je typické pro barevné tkání, ať už u barevných vzorů **kanafasu**, typických pro lidové textilie, nebo pro nezaměnitelná skotská kára (**tartan**). Historie zanechala překrásné vzory na perských textiliích, na bohatých brokátech a sametech renesančních a barokních oděvů. Vzorová bohatost se pak rozšířila se zdokonalením mechanických tkalcovských stavů a se vznikem **jacquardových stavů** v 19. století.

Také v lidovém prostředí se setkáváme s bohatým vzorováním u textilií, které vznikaly některými **předtkalcovskými technikami**, ať už to bylo **tkaní na destičce, na karetkách** nebo **pletení na rámu**. Všude byly základem vzoru vícebarevné příze. Barevné vzory jsou bohatě uplatňovány i na textiliích vzniklých pletením. Jiný způsob vytváření vzorů vzniká pomocí struktury či různými vazbami. Nejbohatší na vzory jsou krajky. Jejich zdobnost je dána již samotnou technikou. K tradičním krajkářským technikám patří **macramé, paličkování, síťování, šitá krajka a tenerifa**.

Vzory však mohou vznikat dodatečně až na hotové textilii, a to buď barvením, a nebo ještě dalšími postupy. **Dekor** může vznikat pozitivní, či negativní cestou. K nejjednodušším, tzv. pozitivním technikám, patří malba vzorů štětcem na látku. K nejrozšířenějším patří **tisk** ve všech jeho možných podobách, od jednoduchých primitivních tiskátek přes různá razidla až po dřevěné matrice. Dvacáté století obohatilo techniky tisku o **filmový tisk**. K tradiční technice rozšířené především v Japonsku patří **tisk přes šablonu**. Dekor na textilii může vzniknout také pomocí **výšivky** nebo **aplikace**. Specifickou podobou je vytváření vzorů sešíváním zbytků hotových textilií v podobě **patchworku** nebo **quiltu**.

Principem negativní techniky je vytváření rezervy, která v určitých místech zabraňuje pronikání barvy a vzniká tak světlý vzor na barevném pozadí. Rezerváž může mít různé podoby. Může vzniknou pomocí jednoduchého zkroucení textilie, pomocí uzlíčkování, vyvazování a zavazování vybraných míst na textilii, rezerva se může vytvořit i pomocí skládání nebo šitím (těmto technikám se u nás říká vyvazovaná, skládaná nebo šitá **batika**). Rezerva může vzniknou i zakrýváním některých míst tekutým voskem (**batika vosková**), škrobovou rezervou maniokovou kaší, dokonce i blátem či speciální směsí při tvorbě **modrotisku** – papem. V různých zemích se pro tyto barvicí postupy vytvořily různé názvy.

Denim je označení pro látku, která byla barvena **indigem** namodro. Název se odvíjí od místa, odkud látka pochází, z francouzského „de Nimes“. Pevná bavlněná látka, utkaná pro větší pevnost keprovou vazbou, původně určená pro pracovní oděvy, se stala ve 2. polovině 20. století oblíbeným materiálem pro oděv mladých, pro džíny, které v současnosti představují univerzální oděv bez ohledu na věk. Materiálu se také česky říká džínsovina. O největší rozšíření denimu se zasloužil v Americe Levi Strauss – na konci 19. století si nechal patentovat jeho použití na šití kalhot-džínů.

1. Džínové oblečení.

Desén, vzor, dekor je označení pro ozdobný prvek textilie (tkaniny nebo pleteniny), který může vzniknout při tkaní, pletení, potiskování nebo jinou technikou. Dekor může být pravidelný nebo nepravidelný, stylizovaný nebo nestylizovaný. Jedná-li se o pravidelnost a stylizaci, hovoříme o ornamentu. Dekor, stejně jako ornament, může být abstraktní, geometrický, rostlinný, živočišný, figurální nebo věcný. Ornament i dekor byly vždy součástí určitého uměleckého slohu, byly jím ovlivňovány a také se na něm samy aktivně podílely. Vzor byl výrazem převládající módy a směrů. Vedle dekorativní úlohy měl v historii ornament na textilu i symbolickou úlohu.

1. Vzor Zloděj jahod, Hnutí uměleckých řemesel, 1990, detail. 2. Tisk s pávy, styl hnutí uměleckých řemesel, 1890–1900.

Dostava je hustota tkaniny; udává počet osnovních a útkových nití na cm tkaniny. Dostava se udává zlomkem: čítec se rovná osnově a jmenovatel útku. Na základě dostavy v osnově a požadované šířky tkaniny se dá vypočítat celkový počet osnovních nití potřebných pro tkaninu, stejně tak se dá vypočítat počet útků.

Dracoun nebo také leonská nit se používal jako ozdobná nit k vyšívání nebo ke tkaní vzácných textilií, například k výrobě brokátu nebo gobelínů. Kovové drátky, nejčastěji ze vzácných kovů – zlata nebo stříbra, se rozválely na tenký plíšek a tím se spirálovitě ovinovala hedvábná nebo bavlněná nit, čímž získával kovový prvek na pevnosti. Kromě těchto vzácných kovů se můžeme setkávat i s dracouny z kovů běžných, z mosazi, mědi, které se často využívaly ke zdobení lidových krojů. Ovíjení nití drátem má starou tradici (zlatem ovinutá lněná příze byla nalezena ve starověkém Egyptě), ale její rozšíření nastalo v Evropě až v 16. století, především v Itálii a Francii. Označení leonská nit pochází pravděpodobně od názvu Lyon, města, které bylo již od středověku významným textilním centrem i střediskem výroby ovíjených přízí.

1. Dracoun, dívčí vínek z Polabí, pol. 20. stol., detail.

Drhání – viz technika macramé

Drhlen je lidový nástroj sloužící k odstranění semen ze lnu před dalšími úpravami. Drhlen mohl být kovový i dřevěný a měl podobu většího hřebenu.

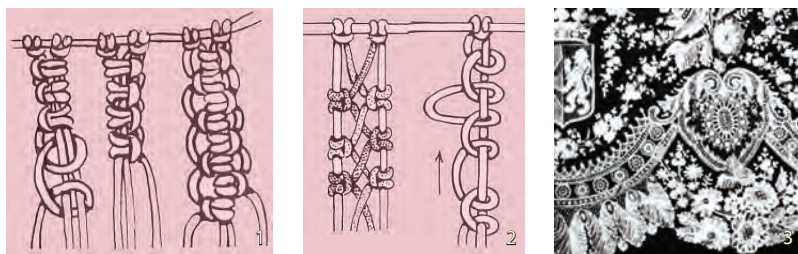
1. Drhlen, Hanácké Slovácko, konec 19., začátek 20. stol.

2. Drhlen, Českomoravská vrchovina, 1792.

F

Filmový tisk je zdokonalený rámový tisk. Tato unikátní technika umožňuje vzorování textilu jen v limitovaných sérii. Základem pro filmový tisk je, stejně jako u rámového tisku, šablona, jemné síto vytvořené z hedvábí, bronzových drátků nebo syntetiky. Prvním krokem je vytvoření pauzy, což znamená překreslení vzoru na průsvitný papír, skleněnou desku nebo na filmové fólie. Návrh se přes pauzu na síto přenáší fotochemicky. Síto je opatřeno vrstvou želatiny, která obsahuje dvojchroman draselný, citlivý na sluneční paprsky. Na síto se položí průhledný materiál s vykrytými místy a ten se nechá prosvitit. Tam kde jsou místa osvětlená, vytvoří s podkladem chemickou reakci, která želatinu zpevní. Ostatní, neosvětlená místa se vypláchnou a umožní propustnost barvám. Počet sít se odvíjí od počtu barev, pro každou barvu musí být vytvořena samostatná šablona. Filmový tisk se používá jako umělecká technika a má také svou průmyslovou podobu; ta vznikla převodem z plochých šablon na válce umožňující strojní tisk.

Frivolitka, frivolitková krajka má pravděpodobně svůj původ v orientálních zemích a vznikla jako odvozenina techniky **macramé**. Její vznik jako skutečné krajky se však připisuje Itálii, odkud se rozšířila po Evropě. Český název je odvozen z francouzského označení pro tuto techniku – *frivolité*. Krajka je typická svou zdobností, bohatou ornamentikou tvořenou z obloučků, slziček a kroužků. Vzory se vytvářejí ze dvou základních stavebních prvků, z uzlíků (frivolitkový uzel je složený ze dvou půluzlů) a pikotek, které vznikají jako ozdobná smyčka mezi uzly a slouží jako dekorativní a spojovací prvek. Pro

1., 2. Typy frivolitkových uzlů. 3. Typická ukázka frivolitkové krajky s pikotkami.

výrobu frivolitek se používá frivolitkový člunek, jeden nebo u složitějších vzorů dva, nebo frivolitková jehla, která je potřebná k tvorbě šité frivolitkové krajky. Jako materiál je nezbytná hladká příze, která klouže.

G

Gobelín je ekvivalentní termín pro **tapisérii**, ručně tkaný nástěnný koberec. Označení tapisérie jako gobelín vzniklo ve Francii podle Královské manufaktury des Gobelins, založené Ludvíkem XIV. roku 1662 v Paříži. V této manufaktuře patřilo k hlavním činnostem tkaní tapisérií. Samotný název manufaktury byl odvozen od jména zakladatele významného rodu barvířů, kteří pro manufakturu barvili vlnu, Jehana Gobelina (polovina 15. století).

1. Ludvík XIV. na návštěvě Královské manufaktury des Gobelins.
2. Manufaktura des Gobelins.

Guba je označení pro ručně tkanou, čistě vlněnou textilií s vlasem. Zatímco u perských koberců se do osnovy váže spředená vlněná příze, tak u guby se na vlas používají nespředené prameny ovčí vlny s dlouhým vlasem, které se speciálně upravují (mimo jiné i plstěním), tak aby si vlna zachovala přirozenou mastnotu a dobře izolovala proti chladu a vlhkosti. Nejstarší zmínky o takto zpracované textilií pocházejí z Uherska z roku 1387 a její nejstarší vyobrazení je známo ze Slovenska ze 16. století. K jejímu rozšíření pravděpodobně přispěla migrace Valachů, kteří vždy chovali pro svou obživu ovce. Guby se používaly na středním a východním Slovensku (ale také na Valašsku) především jako svrchní oděv, byly součástí zimního všedního i svátečního

oděvu, ale také jako čalouny či přikrývky, později se začaly uplatňovat jako bytové textilie. Dodnes se tkají na Slovensku a na Balkáně.

1. Ukázka uplatnění techniky na selském svrchním oděvu.

H

Hadrák je název pro hadrový koberec tkaný na tkalcovských stavech z proužků nastříhaných starých textilií. Hadrové koberce začali tkát tkalci s útlumem podomáckého tkaní na počátku 20. století, aby mohli využít své tkalcovské stavy. Úzké koberce se vzhledem k malým nákladům velmi rychle rozšířily a v chudších domácnostech sloužily jako jednoduché běhouny nebo různé předložky. Šířka koberců se pohybovala od 70 do 100 cm.

Na osnovu se používala pevná lněná příze nebo tenčí provázky, případně pevnější bavlněné příze. Útek se připravoval ze starých textilií tak, že byly rozstříhány na úzké, asi 1–2 cm široké pruhy, které se navíjely na klubka podle barev. Někdy se pruhy sešivaly, jindy se při tkaní jen překrývaly. Pro tkaní koberců pak byla nejčastěji využívána plátňová vazba.

1. Ukázka současné produkce hadráku.

Hedvábí je výměšek snovacích žláz housenek motýlů bource morušového a divokého (dubového a čínského). Tekutinu, která na vzduchu tuhne ve vlákno, vytváří housenka při zakuklování. Pro své neobyčejné vlastnosti se využívá vlákno bource morušového, **hedvábí pravé**, které patří k nejušlechtilejším, nejpevnějším a nejjemnějším přírodním vláknům. Divokému hedvábí, které produkují housenky divoce vegetujících hedvábníků, se říká **tussah**.

1. Bourec morušový. 2. Zámotky bource morušového.

Hedvábí pravé pochází z Číny, kde byl, podle pověstí, bourec cíleně pěstován již ve 3 tisíciletí př. n. l. Skutečné hmotné doklady o jeho využití jako textilní suroviny však byly nalezeny až ve 3. století př. n. l. Izolovanost Číny a snaha udržet si monopol na jeho výrobu zabraňovaly poměrně dlouho rozšíření znalostí o získávání této vzácné suroviny. Hedvábné látky se však odtud, jako vzácné zboží, dovážely po hedvábné stezce po celá staletí. Antická Evropa se s hedvábím seznámila během tažení Alexandra Makedonského do Asie. Hedvábné látky používali ve starověku Peršané i Římané. Obliba hedvábných látek byla velká i v období byzantském za císaře Justiniána. V 6. století n. l. se podařilo přenést vajíčka bource morušového a znalost jeho pěstování a získávání hedvábného vlákna i do Evropy. Odtud se prostřednictvím Arabů začala výroba hedvábí šířit i do severní Afriky, na Sicílii a do Španělska. V současnosti je jeho pěstování nejvíc rozšířené v Číně, Japonsku, Indii, Koreji, ale také v Turecku a v Evropě ve Španělsku a Francii.

1. Hedvábná textilie, Persie, 10. stol. 2. Hedvábná tkanina se symetricky umístěným motivem dvou pávů, maursko-španělská nebo arabská produkce, 12. stol. 3. Hedvábná tkanina s motivem muže s ženou na provazu, perské umění, 16. stol.

Přírodní hedvábí má v současnosti široké využití – od běžných textilií po nejvzácnější textilie k výrobě drahých oděvů. V minulosti, po celou dobu své existence, však vždy patřilo k luxusnímu zboží a jeho bohatá ornamentika navíc podporovala i jeho výjimečnost. Proslulé hedvábné látky nepocházely jen z Číny, ale k pověstným textiliím se řadilo i hedvábí z Persie a Byzance; od doby gotické a v renesanci to pak bylo především hedvábí italské. Hedvábí se používalo i na tkaní **gobelínů** a vyšívání vzácných rouch.

Hedvábí surové – se technicky označuje *gréz*. Jde o nedegumované hedvábí ze střední části zámotku. Je tvořeno dvojitým vláknem fibroinu a sericinem, který vlákna obaluje a způsobuje jejich tvrdost a drsnost. Gréz může obsahovat až 30 % sericinu.

Hedvábné vlákno se získává ze zámotků bource morušového. Zámotek (kokon) vytváří larva tohoto nočního motýla v poslední fázi svého vývoje. Hedvábné vlákno je složeno ze dvou pramenů bezbarvého fibroinu (bílkovinné složky), které jsou navzájem spleené lepidlem sericinem bohatým na serin (Číňanům se v minulosti říkalo Sérové). Sericin dodává hedvábí barvu: ta může být žlutá, jindy zelená nebo i narůžovělá. Z oválného zámotku velkého asi 1,5–3,5 centimetrů se získává méně kvalitní vlákno z povrchu zámotku a ze spodní vrstvy, využívané k výrobě různých česaných přízí. Velmi kvalitní, nejcennější vlákno je ze střední části, měřící přibližně 800–1000 m (délka celého hedvábného vlákna se uvádí od 2,5 do 4 km). Hedvábí se z kokonů uvolňuje postupným máčením v teplém roztoku a následně se z nich odmotává. Obvykle se odmotává vlákno z většího počtu kokonů zároveň (3–20), aby se mohly spojit v pevnější nit. **Surové hedvábí** lze využívat v jeho nezměněné podobě nebo ho dále upravovat. Měkkosti hedvábí se dosahuje buď odstraněním sericinu – degumováním (máčením a vyvařováním), nebo jeho změkčováním, kterému se říká souplování. Vlákna jsou velmi pevná a pružná, tvárná a hebká. K nejoceňovanějším vlastnostem hedvábí patří jeho lesk a lehkost (pouze u surového hedvábí je lesk nevelký). Hedvábné vlákno se dobře upravuje – bílí se a také se dobře barví. Jednou z úprav je tzv. zatěžování, kdy se hedvábné vlákno moří pomocí solí – rozpuštěných kovů – cinem, antimonem, železem, aj. a vzniká tak pověstný **brokát**, který je oproti původnímu vláknu těžší a ztrácí svou pružnost.

1. Navíjení surového hedvábí z kokonů. 2. Zámotek – kokon.

Herdule je textilní válec vycpaný senem nebo pilinami; na kterém vzniká vlastní paličkovaná krajka a sloužící současně jako podklad pro umístění podvinku, nákresu zamýšleného díla.

1. Herdule

Hřebenový stávek je jednoduchý lidový nástroj ke tkaní úzkých textilií nebo tkanic. Je to jiné označení pro tkací destičku.

1. Tkací destička, Krušné hory, 19. stol. 2. Tkací destička, Vysočina, 19. stol.

Hřebíčkový tisk je označení pro způsob výzdoby modrotisku, pro který se používá speciálně upravená forma. Dřevěná forma byla upravována vbíjením speciálních hřebíčků nebo kovovými pásky, což nejen obohacuje vzor o téměř filigránské vyznění, ale navíc i zpevňuje formu a prodlužuje životnost razidel. Razidla se označují jako hřebíčkový štoček a vzoru se říká hřebíčkový.

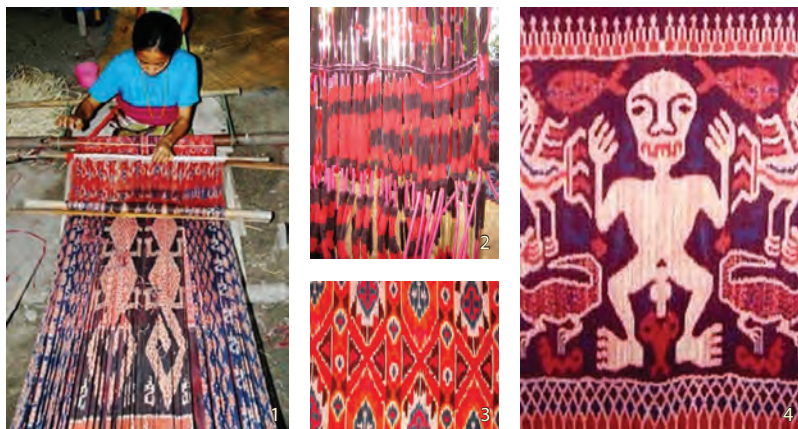
1. Hřebíčková forma.

CH

Chauchura viz vlčí zub

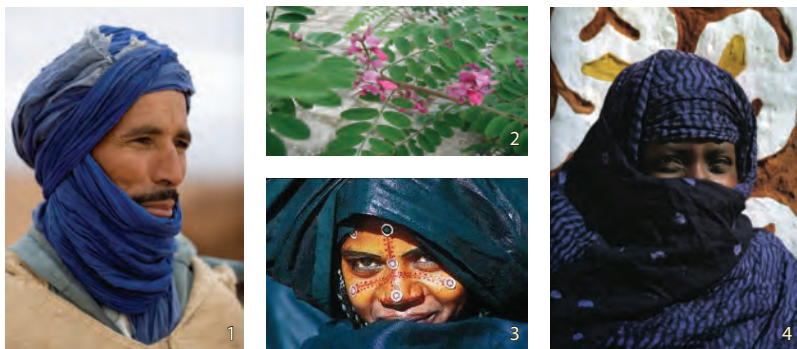
I

Ikat. Název pochází z malajského slova *mengikat*, což v překladu znamená svázat. Jedná se zvláštní způsob barvení textilu, kdy se příze barví předem před vlastním tkaním, tak aby to odpovídalo zamýšlenému vzoru. Barví se přímo v přadenech, některé části příze se ovazují, aby do nich nemohla proniknout barva. Vzor se tak „nanáší“ na vlákno, z něhož má být látka teprve utkána. Barvení může probíhat i opakovaně – vytváří se tak vícebarevný ikat. V případě barvení osnovy se mluví o osnovním ikatu, v případě útku o útkovém. V některých případech se barví obojí a vzniká takzvaný dvojitý ikat. Dvojitý ikat se vyrábí pouze ve třech zemích, v Indii, Japonsku a Indo-nésii. Jedná se o velmi složitý proces, který probíhá velmi dlouho (je znám ikat tvořený ve vesnici Tenganan na Bali, jehož zhotovení trvá až pět let).

1. Sumba, tkaní ikatu. 2. Barvení příže před tkaním. 3. Ikat, hotová textilie. 4. Sumba, ikat.

Indigo. Název je odvozen z oblasti původu, Indie. Indigo bylo známo a používáno před několika tisíci lety řadou primitivních kmenů, kde mělo i důležitý rituální význam. Barvení oděvů indigem bylo běžné ve Starověkém Řecku i Římě a patřilo ke znakům bohatosti a luxusu. Barvení indigem bylo velmi rozšířené i v Africe a jako polotovar se později dováželo do celé Evropy (u nás se indigo používalo k barvení **modrotisku**). Indigo se získává z rostliny indigovníku (*indigofera*) neboli *modřilu srpnatého*. Jako barvivo bylo velmi oblíbené pro svou sytou modř a stálost, která je výsledkem chemického propojení s textilním vláknem. Modré barvy se dosahuje až oxidací látky na vzduchu. Proces výroby indiga je velmi komplikovaný a v minulosti se lišil podle oblastí. Někde se listy rozdrtily a smotaly se do kuliček s příměsí dřevěného popela, aby před vyschnutím zkvasily, jinde se čerstvé rostliny nechávaly vyluhovat v teplé vodní lázni a následným promícháváním se roztok okysličoval, což umožnilo uvolnění zrníček pigmentu, který se usazoval na dně nádrže; tento kal obsahující koncentrovaný pigment se dále upravoval a ve finální fázi po vyschnutí byl využíván v barvárnách pro barvení.

1. Indigem barvená šála, nomádky Berber z Maroka. 2. Indigofera gerardiana-indigovník.
3. Indigo a Tuaregové. 4. Africká žena zahalená do látky barvené indigem.

J

Jacquard viz žakár

Jacquardový stav viz žakárový stav

Javánská batika patří k technikám s rezervou a její specifické výtvarné kvality i složitá technologie se staly proslavenými. Pojem batika pravděpodobně pochází z javánského slova *ambatik*, což v překladu znamená „kreslit“ nebo „psát“. Na předem velmi dobře připravenou látku, což byla v minulosti nejvyšší kvalita bavlny, se kreslilo tekutým voskem pomocí nástroje zvaného *tjan-ting* (můžeme se setkat i s názvem *canting*). Postup byl velmi složitý. Nejen pokud šlo o přípravu látky (zdoluhavý proces změkčování textilu pomocí olejů a mechanickým tloučením) pro voskování a barvení, ale také o samotný postup vykrývání voskem, který musel být vždy pro nové barvení znovu opakován. Barvení se provádělo obvykle ve dvou až třech barvách. Nejčastější barvou byla barva modrá, které se dosahovalo barvením indigem, a hnědá *soga*, která vytvářela s různými rostlinnými přísadami několika odstínů. Setkat se můžeme i s kombinací s barvou žlutou, získávanou z šafránu. Trvanlivost přírodních barev umožňovala její konečnou úpravu, zbavení se vosku drolením a vypráním v mýdlových roztocích. Výsledná textilie měla světlý vzor na tmavém pozadí, obvykle modrém. Typickým jevem pro javánskou batiku byla *krakeláž* – popraskný vosk do něhož pronikla barva. Bohatost vzorů inspirovaných přírodou a wajangovým divadlem dala vznik proslulosti javánské batiky.

1. Javánská batika, oděv člena královské rodiny. 2. Javánská batika, detail závěsu. 3. Javánská batika, detail slendangu. 4. Javánská wajangová loutka s batikovaným textilem.

V novější době se na Jávě vyvinula technika umožňující rychlejší postup. Jedná se o kombinaci tisku voskem z matrice s následným ručním dokreslením detailů tjan-tingem. Technice se říká *tjap*.

Juta se získává z různých druhů jutovníku, který roste ve vlhkých tropických podmínkách. Pro textilní vlákno se pěstují nejvíce dva druhy. Nejrozšířenějším druhem je *corchorus olitorius*, jednoletá lípovitá rostlina dosahující výšky 2–5 metrů, která pochází z Afriky; za původní jutovník je však považován *corchorus capularis*, takzvaná „bílá juta“, dosahující výšky až 4 metry. Jeho původní oblastí pěstování je Indie a Indonésie. Nejstarší zmínky o jutě se objevují v indických eposech i v bibli. Oděvy z jutových tkanin nosili v Indii nejchudší obyvatelé. Větší význam a uplatnění juty objevili až Britové. Od poloviny 19. století ji začali strojově zpracovávat a využívat především ke tkaní pytloviny. Vlákno se z rostliny získává podobně jako ze lnu a konopí. Tradičně se loupalo ručně. Pak následovalo máchání ve vodě, kde se zbavovalo lepidla, které spojuje vlákna v lýku. Lepidlo se nazývá klovatina a používá se jako vedlejší produkt k lepení papíru. Tento ruční způsob výroby byl později nahrazen průmyslovým zpracováním. Vlákno juty je velmi

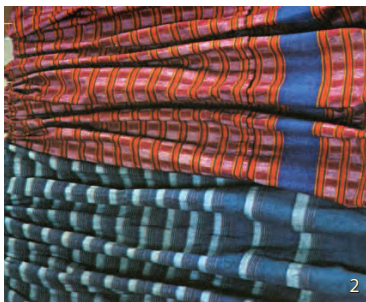

1. Jutovník. 2. Sušení juty. 3. Pytlovina představuje nejčastější využití juty. 4. Jutová lana.

hrubé a poměrně drsné (buňky jsou silně prostoupeny dřevovinou), a proto se před dalším textilním zpracováním dopředu upravuje, kropí se vodou, mastí rybím tukem a petrolejem, aby se vlákna po sobě dobře posouvala. Příze má specifické vlastnosti. Není příliš pevná, má nepatrnou pružnost, ale velkou navlhavost, lesk, který je zpočátku silný, se časem ztrácí. Šedobílá až žlutobílá barva se na světle a ve vlhku mění až na hnědočervenou. Jutové tkaniny se jen výjimečně bílí a barví. Nejčastěji se juta využívá při výrobě obalových tkanin, pytlů, koberců, obalů, v poslední době se často používá i jako ekologická tkanina ke zpevňování trávníků nebo při výrobě obalů na stromy a keře. Část hrubých přízí se používá na provaznické výrobky. Juta je nejlevnější surovinou v textilním průmyslu.

K

Kanafas je ručně tkaná kostkovaná nebo pruhovaná textilie, která se pod tímto názvem v našich zemích začala vyrábět v 18. století. Název je patrně odvozen od latinského názvu pro konopí – *canabis sativa*, protože původně se látky tkaly především z konopí. Od poloviny 19. století se označení kanafas ustálilo pro bavlněnou, lněnou nebo pololněnou tkaninu tkanou plátnovou vazbou. Přesto však je tento typ tkané textilie daleko starší. Existují doklady o její výrobě již ve středověku, a to po celé Evropě (můžeme se setkávat s jejich odlišným dřívějším označením, jako například kolč, golz, barchet aj). Kanafas byl oblíben převážně na venkově, stal se součástí lidové kultury a v tomto prostředí zdomácněl. Používal se jak k výrobě oděvních textilií (sukně, fěrtochy, šátky, ženské roušky, mužské vesty aj.), tak bytových (kanafasové cichy, polštáře, prostěradla, ubrusy). Příčinou velké obliby kanafasu byla také jeho barevnost. Nejstarší barevné kombinace jsou bílá a indigově modrá, méně v kombinaci s červenou. Později se v 19. století připojují další barvy, žlutá, někdy fialová, výjimečně zelená.

1. Peřiny povlečené v kanafasu, venkovská domácnost, 2. pol. 19. stol.
2. Plátěná a vlněná kolovanka, kanafas, okolí Žďaru n. Sázavou, 2. pol. 19. stol.

Kapok. Název je odvozen z malajského slova *kapuk*. Získává se ze semen plodů tropického stromu *ceiba pentandra*, který je původem ze Střední Ameriky. Dospělá rostlina dává při jedné sklizni až několik set tobolek dlouhých 10–15 cm, ve kterých jsou uložena dutá vlákna. Ta se oddělují od zrn, stejně jako bavlna, mechanickým odzrněním, které se dodnes dělá ručně. Vlákno

dosahuje délky 1–4 cm a jeho barva se vyskytuje od bílé po žlutohnědou. Je ceněno pro svou lehkost (bývá také označováno jako „rostlinné peří“) a hedvábný lesk, který je dán jeho jemným voskovitým povrchem, ale také pro nepropustnost vody. Vzhledem k tomu, že se těžko spřádá, využívá se samostatně především buď k výrobě různých **plyšů**, stuh nebo jako vycpávkový materiál, výplň matrací, polštářů a jako izolační materiál, případně se spřádá spolu s bavlnou. Dříve se používal i jako výplň do plovacích vest. Nejvíce se pěstuje v Indonésii (Jáva), na Filipínách a v Ekvádoru.

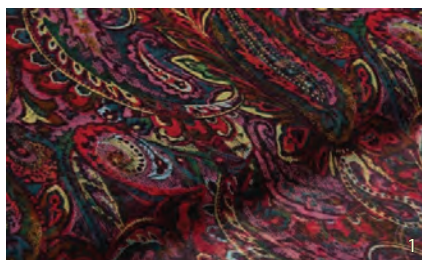

1. Dozrálý kapok s vlákny. 2. Strom kapoku s tobolekami.

Karton je rozkreslený návrh pro monumentální tapisérii provedený na papíru ve skutečném měřítku budoucí realizované práce. Při tkaní tapisérie má zásadní úlohu, protože je vodítkem pro práci tkalce. Při převodu malířského díla do zvětšeného měřítko se na kartonu vymezují kresebnými obrysy nejen základní tvary, ale i ohraničení barevných ploch. Karton se umísťuje při tkaní za osnovu, tak aby tkadlec mohl neustále konfrontovat svou utkanou práci s předlohou. Kartonu se také někdy říká patrona nebo pauza.

Kašmír je vlna z kašmírských koz a patří k nejdražším a nejluxusnějším textilním materiálům. Pod pojmem kašmír je chápána také hotová textilie z této vlny. Vlna se získává jednou za rok ručním vyčesáváním srsti zvířat, která se chovají celoročně na pastvě. Extrémní klimatické podmínky ovlivňují pozitivně kvalitu vlny. Název vlny se odvozuje ze severoindické provincie Kašmír: od 16. století zpracovávali surovinu dováženou tibetskými, afgán-

skými a čínskými obchodníky místní řemeslníci, kteří z ní vytvářeli barevné textilie s typickým dekorem. Historie kašmíru v Evropě se datuje až kolem roku 1800, kdy se do Paříže dostaly kašmírové šály a posléze se začal kašmír v Evropě, zvláště ve Skotsku, vyrábět. Vlastní plemeno kozy kašmírské nepochází z Kašmíru, ale pravděpodobně ze střední Asie, z Himalájí, odkud se její chov rozšířil. Pro vlnu se v současnosti chovají například v Iránu, Číně, Indii, Pákistánu, Afganistanu, ale také v Austrálii a na Novém Zélandu. Jejich srst je bílá nebo černá a je tvořena rovnými hrubými pesíky s velmi jemnou a dlouhou podsadou. Délka chlupu je 5–8 cm. Z jednoho zvířete je možné získat asi jen 200 gramů chlupů. Surový kašmír se ručně třídí jednak na podsadu a pesíky, jednak podle barvy a odstínů. Pro nejkvalitnější kašmírskou vlnu se vybírá pouze podsada, protože je mimořádně jemná a nadýchaná. Čím delší a tenčí jsou chlupy podsady, tím je kašmírská vlna kvalitnější. K nejkvalitnějším patří surovina pocházející z Mongolska a Číny. Jeden z nejdražších a nejluxusnějších materiálů má vynikající vlastnosti. Vlna je mimořádně měkká, jemná a výjimečně lehká, zároveň je i příjemná na omak a velmi hřejivá, velmi dobře drží tvar a má dlouhou životnost. To vše ji předurčuje k výrobě nejjemnějších textilií, jako jsou jemné šály a dámské oděvní textilie, tkané i pletené oděvy. Cena kašmírské vlny je několikanásobně vyšší než vlny ovčí. K výrobě kašmírské vlny se často používá i vlna jiných horských koz, například kozy tibetské ze severního Nepálu.

1. Typický vzor na kašmírové tkanině. 2. Koza kašmírská.

Kenaf (*hibiscus cannabinus*) je vlákno z jednoleté nebo dvouleté rostliny čeledi slézovitých, která planě roste především v subtropických a tropických oblastech v Africe a Asii. Rostlina pravděpodobně pochází z východní a střední Afriky, kde se pěstovala již několik tisíc let a využívala se jako potrava i jako

zdroj vlákna k výrobě lan, provazů a jednoduchých koberečků. Doklady o jeho pěstování jsou i ze Starého Egypta: asi před 3 tisíci lety se listy spotřebovávaly jako potrava pro lidi i pro zvířata, vlákna ze stvolů byla využívána k výrobě plachet lodí, lan nebo šňůr. Pěstování kenafu pro vlákno se později rozšířilo i do dalších oblastí. Kromě Afriky, Indie, Indonésie, Malajsie, Bangladéše, Vietnamu a Thajska se můžeme s jeho výrazným rozšířením setkat v Číně i ve Spojených státech amerických, kam se jeho pěstování dostalo až po 2. světové válce a nahrazovalo jutu. Rostlina dosahuje výšky 1,5–3,5 m, stonek má v průměru 1–2 cm, listy mají různý tvar, podle toho, ze které části rostliny vyrůstají. Rostliny pěstované v hustých porostech jsou málo rozvětvené a to má vliv na kvalitu vnější kůry stonku, která obsahuje dlouhá a měkká vlákna lýka, ze kterých se získávají vlákna k výrobě textilu a lan. Stonky produkují dva typy vláken, hrubší vlákna ve vnější vrstvě (vlákna lýková) a jemnější vlákna v jádře, která obklopují měkkou dužninu. Lýková

1. Překládání kenafu. 2. Plantáže kenafu. 3. Sklizený kenaf. 4. Sušení rostliny.
5. Balíky zpracované suroviny.

vlákna se využívají k výrobě pytlaviny, lan, koberců i jako polstrování nebo k získávání celulózy k výrobě papíru. Krátká vlákna se používají k výrobě obalových materiálů, savých podložek nebo jako podestýlka pro drůbež.

Kilim (setkáváme se také běžně s názvem kelim) pravděpodobně pochází z perského slova *gelim*. Jako kilim se označují ručně tkané bezvlasové koberce, jejichž původ je v Orientu. Základem je tzv. útkový rypš; plátňová vazba, ve které útek vytváří vzor. Pro osnovu byla využívána bavlna nebo konopí, pro útek se používala hrubá ovčí vlna. Kilimy se vytvářely už ve starověku, v Egyptě, v Persii, později v Anatónii, ale také na Kavkazu, v Afganistánu a Pákistánu. Jako oboustranné koberce se využívaly pro předěl prostoru nebo sloužily jako dekorace na zeď. Vzory na kilimech jsou převážně geometrické, mají tvar různých medailonů, kosočtverců, osmiúhelníků aj. Původní čistě dekorativní užité kilimy byly později obohaceny o modlitební koberec s významnou symbolickou úlohou. Velká obliba kilimů v Evropě souvisí se zvýšeným zájmem o Orient a jeho vzory např. v době secese a v našich zemích také v období art deco nebo funkcionalismu.

1. Antonín Kybal, Koberec kilim, 1993, podle návrhu z roku 1929. 2. Antonín Kybal, Koberec kilim, 1993, podle návrhu z roku 1929. 3. Hotamis, kilim (detail), centrální Anatónlie, poč. 19. stol. 4. Kilim, ručně tkaný koberec, jižní Švédsko, 1777.

Koberec – zvláště v Orientu, byl nepostradatelnou součástí života a provázel člověka na jeho cestě od narození až po smrt. Sloužil k osobnímu pohodlí, jako lůžko a přikrývka nebo podlaha, zdobil dům, nebo dokonce tvořil celé obydlí. V arabském světě měl později ještě další význam, vymezoval posvátný prostor pro modlitbu věřícího. Pravděpodobně počátky výroby ko-

berců lze najít u nomádských kmenů centrální Asie, kde měla čistě utilitární důvody: drsné klimatické podmínky, ochrana proti chladu, časté stěhování. Způsob života ve stanech vytvořil u těchto obyvatel intenzivnější vztah k podlaze, k zemi, na které se odehrával veškerý život. Nejstarší dochovaný koberec (pravděpodobně z Persie) byl nalezen v pohoří Altaj v Pazyryku v hrobě skytského náčelníka a jeho vznik se odhaduje asi na 5. století př. n. l. Dalšími doklady o stáří koberců jsou nalezené fragmenty z 3.– 6. století n. l. v Turkmenistánu. Koberce výtvarně i řemeslně vynikající kvality pocházely především z Persie, kde lze hledat jejich původní výrobu především u nomádských kmenů. Stejně tak se proslavily i vázané koberce z Číny, Nepálu, Afganistánu, jižní a střední Asie, proslavené byly koberce z Anatólie (Malé Asie) a z Kavkazu. Právě jejich šíře původu vedla později Evropany k jejich označování jako orientální nebo **perské koberce**. Kromě nomádské tvorby koberců vznikaly v pozdější době i manufaktury zakládané panovníky; jejich centra se nacházela především v Persii, ve východním Turecku, v Egyptě, Indii, Asii a na Kavkazu.

Technologicky první vázané nomádské koberce vznikaly jako napodobení srsti zvířat a připomínaly kožešiny. Nespředené rouno se vyvazovalo do osnovy, která byla kvůli zpevnění navíc protkávána plátňovou vazbou, a tak se vytvářel vlas. Později byla nespředená vlna nahrazena krátkými kousky vlněné příze. U manufakturních koberců byla používána bavlněná osnova, zatímco nomádské kmeny pracovaly s osnovou z vlny. Postupně se objevily dva typy uzlů, které vznikly v různých oblastech, tzv. **perský uzel**, označovaný také jako senne, a **turecký uzel** nebo také smyrenský (z oblasti Smyrny v Turecku), kterému se jinak říká ghiordes; oba byly základem pro tvorbu vlasových koberců. Kvalita koberců byla dána hustotou vyvazovaných útků a jejich pevností, které se dosahovalo jejich srážením. Nepravidelná délka vlasů se pak zarovnávala do stejné výše prostřihováním. Jako materiál na přízi k vázání se využívala srst chovaných zvířat, velbloudů, koz, a ovčích vln. Kromě již zmiňovaných materiálů se většinou k vytvoření osnovy používal vedle bavlny ještě len, konopí, juta nebo ve zvláštních případech i hedvábí (používalo se i na útek). Ručně vázané koberce byly velmi pevné a kvalitní a pro svou krásnou barevnost i vzory byly znakem luxusu a později i předmětem sběratelství.

Kromě vázaných koberců byly paralelně vytvářeny i **kilimy**, tkané, tenčí – používaly se často oboustranně jako závěsy a příkrývky. Původně ručně

vázané a tkané koberce byly v Evropě (ale i v Orientu) často nahrazovány od konce 19. stol. levnější strojovou výrobou.

1. Modlitební koberec z Měgri, Jihozápadní Anatólie, 19. stol. 2. Írán, kaškaj, 2. pol. 19. stol.
3. Malá Asie, pandermana, modlíci koberec, poč. 19. stol. 4. Kurdský modlitební, Východní Anatólie, kolem r. 1900.

Kokosové vlákno jako jediné pochází z kůry plodů kokosové palmy, *cocos nucifera*, kokosového ořechu. Vlákno se získává z kůry nedozrálých ořechů; kůra se několik měsíců máčí v mořské vodě, aby vlákno změklo a aby se svazky vláken uvolnily z pektinového obalu. Délka vlákna je 15–35 cm. Kokosové vlákno je velmi pevné a odolné proti oděru a hnilobě, je pružné a ze všech rostlinných vláken má nejvyšší tažnost. Barva vlákna je žlutá až tmavohnědá a špatně se barví. Pro své vlastnosti se využívá především k výrobě rohoží a koberců, ale také lan a kartáčů. V poslední době má, vzhledem ke svým vlastnostem (lehkost a odolnost proti vodě) i značné použití jako výplňový materiál v matracích, různých izolacích a výstelkách.

1. Kokosová palma. 2. Tkaní textilie a napínání osnovy.

3. Tkaní textilie z kokosové příže. 4. Zpracovávání dozrálých plodů.

Kolovrat byl zásadním vynálezem pro plynulé a rychlé předení. Dřevěný šlapací kolovrat byl na nožní pohon, měl kolmý stojan, podnožku pod kolem a vřeteno umístěné obvykle na tyči nad kolem. I přes různé tvarové varianty v různých oblastech byl princip navíjení nitě na kolovrat stejný.

1. Vertikální kolovrat Mozirskij.

Konopí je prastará jednoletá dvoudomá i jednodomá rostlina. Vyskytuje se všude tam, kde roste len, ale má větší nároky na teplo. Konopí je mnoho druhů a v podstatě se dá rozdělit na konopí indické, plané, a konopí seté, kulturní. Některé druhy se používají především pro získávání oleje, jiné k výrobě narkotik (*canabis indica*). Největší rozšíření však má pěstování konopí jako zdroj textilního vlákna. Konopná textilní vlákna se získávají ze stonku konopí setého (*cannabis sativa*), které se vyskytuje ve dvou formách: jako konopí italské a konopí ruské, lišící se svou délkou. Nejstarší údaje o používání konopí pochá-

zejí z Babylonu (asi 7 tisíc let př. n. l.), avšak největší zásluhu o jeho rozšíření a všeobecné užívání patří Číně, kde první zprávy o jeho pěstování pocházejí z doby kolem 3. tisíciletí př. n. l.; vlákno tam sloužilo k výrobě lan, rybářských sítí a tkanin. Do Evropy se konopí dostalo asi v 7. století před n. l. Existují doklady o tom, že Keltové žijící v oblasti Marseille vyváželi konopné provazy do celého Středomoří. V našich zemích se objevují dochované konopné tkaniny ze 6. století. Rozšíření pěstování konopí do Ameriky nastalo v období zámořských výprav a největšího rozkvětu pěstování dosahuje od poloviny 17. do poloviny 19. století. Na našem území nastává rozmach jeho pěstování až později, od konce 18. století. Spolu s lnem se tak konopí stalo jednou z nejčastěji zpracovávaných surovin lidové tvorby. Stavba stonku je podobná stavbě lnu a vlákno se také ze stonku získávalo obdobně. Protože konopí není čistá buničina a je prostoupeno více dřevovinou, je jeho vlákno hrubší a dřevnatější. Délka vlákna je necelé 2 m u konopí ruského a až 3,5 m u konopí italského (pěstuje se převážně v Pádské nížině a na Sicílii). Délka vlákna se promítala i do jeho pevnosti. Pevnost, ale také odolnost proti vodě konopí předurčovalo k výrobě pevných nití (například nitě k šití obuvi), lan a provazů nebo se používalo jako konopná koudel na ucpávky lodí či vodovodního potrubí. Protože konopná příze většinou patří k hrubším materiálům, využívala se ke tkaní pláten na mužské i ženské pracovní oděvy (později to byla například pevná džínovina), hrubé druhy plátna sloužily k výrobě pytlů a v minulosti také jako lodní plachty. Tkala se však i tenká plátna k šití oděvů, například **kanafas**. Surové konopné vlákno má světle šedou barvu, dobře se bělí i barví (například již zmiňovaná džínovina). Konopí je univerzální rostlina, která slouží i jako materiál k výrobě papíru, jako součást stavebních materiálů s dobrými tepelnými a izolačními vlastnostmi. Konopné pazdeří se využívá také jako stavební materiál nebo jako podestýlka do stájí pro zvířata.

1. Konopí seté – *cannabis sativa*. 2. Máčení konopí, rtírný. 3. Látk z konopí. 4. Konopné dlouhé vlákno.

Koňské žíně se získávají z koňských ohonů a hřív. Stejněměrné chlupy dosahují délky 45–80 cm. Dlouhé, pružné chlupy jsou velmi pevné a odolné proti tahu. Proto se používají všude tam, kde se mohou jejich vlastnosti uplatnit. V minulosti se využívaly k výrobě zesilujících tkanin do klop a předních částí kabátů a sak, k výrobě oděvních vložek, ale také různých sít a výpletů.

1. Ukázka barevnosti koňských žíní.

Kopřiva. Planě rostoucí kopřiva byla od středověku využívána jako důležitá náhražková rostlina za len nebo konopí, v době, kdy tyto kulturní rostliny nebylo možné pěstovat. Naposledy tomu tak bylo během druhé světové války a v určitém období po ní. Kopřiva (*urtica dioica*) je dvoudomá jednoletá rostlina, která může ve výjimečných případech dosahovat až 2 m výšky. Vlákna se ze stonku kopřivy získávají jako z konopí, jen se po vychlování ještě navíc vyvaňují v mýdle. Průměrná délka vlákna se pohybuje mezi 25–50 cm. Vlákna kopřivy mají téměř bílou barvu a dobře se barví. Také jejich nasákavost je značná. Obvykle se nepoužívala samostatně, ale spřádala se s bavlnou nebo vlnou. Omezeně se používala podobně jako len nebo konopí v plátenictví.

Koptské textilie je termín používaný pro unikátní textilie vznikající na počátku křesťanské éry. Vytvářeli je Koptové, první křesťané na území Egypta, kteří své tkalcovské umění zdělili po starých Egypťanech. Pozoruhodné množství koptských textilií se zachovalo díky proměně pohřebního rituálu, kdy se zemřelí pohřbívali ve svých oděvech do pouštních hrobů. Zachované fragmenty vypovídají nejen o šíři a bohatosti uplatnění textilu v běžném životě, ale také o působení mnohých kulturních vlivů (faraónské říše, řecký helénismus, římská kultura, perské a byzantské umění). Unikátní textilie vznikající v průběhu několika staletí (asi od 3. do 11. století) se vyznačovaly

vynikajícím řemeslem, výraznou barevností a pestrostí technik. Nejčastějším materiálem pro tkaní byla vedle lnu a bavlny, používaných především na osnovu, ovčí vlna, která vytvářela útek a významně ovlivnila vzhled textilií, protože se velmi dobře barvila. Významným technologickým prvkem bylo tzv. goblénové tkaní, kdy útek neprochází celou šíří tkaniny, ale je přerušován (technika kmitající jehly) podle barevného a tvarového záměru tkalce, a osnova je jím zcela překrývána. Základem tkaní byla plátňová vazba. V jednotlivých etapách koptského textilního umění se proměňoval námět (křesťanské náměty se rozšířily především po Milánském ediktu roku 313 n. l.), míra stylizace zobrazovaných výjevů, složitě řemeslo a barevnost textile. Zvláštní směsice původní kultury starého Egypta, helénistického umění, římských vlivů a křesťanství dalo vzniknout neobyčejným dílům. Barevné fragmenty zachované na *clavi* nebo medailonech tunik působí svou živou barevností a svěžestí utkaných námětů.

1. Čtvercový medailon se 4 putti, kteří nesou postavu Krista, 5.–6. st. n. l. 2. Medailon s jezdcem a zajatci. 7.–8. stol. n. l. 3. Putto se zvířetem, 6.–10. st.

Koudel, koudelka je název pro méně kvalitní přízi, obvykle lněnou nebo konopnou, která vzniká jako vedlejší produkt při vyčesávání a srovnávání vlákn pro předení. Vlákna jsou kratší a někdy obsahují i zbytky pazdeří. Jako materiál se používala na tkaní hrubších textilií nebo sloužila jako izolační materiál.

Krajka. Její vznik je svázán s praktickou potřebou zpevnění a začištění okrajů tkanin a současně i s estetickým citem a touhou po zdobení a kráse. Úprava volných osnovních nití pomocí vázání, uzlování, proplétání apod., umožnila vznik ozdobných lemů, které byly následně východiskem k úplnému osamostatnění techniky již nevázané na tkaninu a vedla ke vzniku samostatné krajky. Vzhledem k neobvyklé šíři jejích projevů a technologických postu-

pů i vizuálního vyznění je velmi obtížné krajku přesně definovat. Obvykle se krajka označuje jako vzdušná a lehká textilie s transparentním vzorem. Přestože jsou v historii už od starověku známy postupy umožňující tvorbu řídké vzorované plošné textilie, o čemž vypovídají i nálezy vlastní textilie (pletení ve Starověkém Egyptě) a také existence nástrojů (paličky z Kypru ze 4. století, jehly k síťování z 12. stol.), nelze mluvit o kraje v pravém slova smyslu. Za kolébku vzniku krajky jako specifické textilní techniky, je považována až Itálie, odkud se začala od 16. století šířit do celé Evropy. V tomto období vznikly dva základní typy krajek, **krajka šitá** a **krajka paličkovaná**. Během 17. století se proslavila především benátská plastická krajka a krajka flanderská. Vrcholné období pro krajku nastává v 18. století, kdy vzniká řada později proslavených výrobních center ve Francii, v Belgii a Španělsku, často jsou její specifické varianty svázány i s místem vzniku. Můžeme se tak setkávat s krajkou bruselskou, valencienskou, chantily aj. Jejich výrazné rozšíření v tomto období souviselo se změnou módy. Krajky byly součástí oděvů lidí z nejvyšších kruhů (zdobily rukávy, límce, lemy oděvů, tvořily celá ozdobná okruží), uplatňovaly se na církevních textiliích, později jejich obliba pronikla i do měšťanských a lidových vrstev. Krajky sloužily také jako ozdoby bytových textilií (například v baroku byly součástí honosných postelí s nebesy). Vzácné krajky byly ceněny pro svou ornamentiku, jemnost, hustotu vzoru a strukturu. Způsob vzorování se odvíjel od techniky zhotovení. Pro jejich tvorbu se používal co nejjemnější materiál – bavlněná a lněná příze, hedvábí, někdy kovové dracouny. Během historického vývoje vznikly nespočetné varianty jejich druhů. Modifikací šité krajky je krajka orientální, evropská, španělská nebo hedebo (Nizozemí) a **tenerifa**. K variantám paličkované krajky patří bruselská, valencienská, vamberecká aj. Kromě variant

1. Rekonstrukce lidové krajky páskové zákrutové, bělený len,
2. Plastická italská krajka 17. stol.

odvozených ze základních dvou typů – krajky šité a krajky paličkované se však můžeme setkat i s dalšími technologiemi, které daly vznik háčkované a pletené krajce. Svou dlouhou historii má i drhaná krajka neboli macramé. Proslavené jsou **frivolitky** neboli frivolitková krajka a krajka filetová. Z mnoha kombinací šití je odvozena například krajka vyšívaná či vystřihovaná.

Králičí srst se získává kartáčováním nebo stříháním z králíka angorského. Vlákna jsou velmi jemná, nejčastěji bílá, ale podle druhu mohou mít i jiné barvy. Srst se označuje jako vlna angorská. Pro větší pevnost a odolnost se obvykle spojuje s bavlnou. Používá se nejčastěji k výrobě pletených výrobků. Dále se z ní vyrábí plst sloužící k výrobě kremp klobouků.

Kramplování viz mykání

Krosienka viz pletení na rámu

Krumplér je historické označení pro vyšívače. Jako řemeslo získalo krumplérství velkou vážnost ve středověku, kdy se krumpléři významně podíleli na výzdobě, slavnostnosti a bohatosti oděvů, významnou úlohu měli krumpléři i při zdobení liturgických rouch.

L

Len, len setý, *linum usitatissimum* je jednoletá, asi 70–100 cm vysoká rostlina s modrými květy. Patří k nejstarším kulturním plodinám a po bavlně je nejdůležitějším textilním vláknem v historii. Je známo asi 200 druhů lnu, ale jako zdroj kvalitního vlákna, jako přádná rostlina, se pěstoval především len setý. Jeho využití, kromě textilního, bylo však širší – jeho semena se využívala i k výrobě lněného oleje. Nejstarší pěstování lnu je doloženo přibližně ze 7. tisíciletí př. n. l. ze syrského Ramadu, z 6. tisíciletí př. n. l. z Turecka či ze 3.–4. tisíciletí př. n. l. z území Egypta. Ve střední Evropě se doklady lněných tkanin nacházejí od mladší doby kamenné. Pěstování lnu pro textilní účely bylo rozšířeno po celé Evropě, ale také v Severní Americe, v Brazílii, Argentíně, Austrálii, Indii, Alžíru, Turecku, Rusku. V Evropě se nej kvalitnější len vyskytoval především v přímořských oblastech v Belgii, severní Francii, Holandska, Dánska, jinak byl běžnou textilní rostlinou pěstovanou ve vnitrozemí především v podhorských oblastech.

Lněné vlákno se získává z lodyhy lnu, kde je umístěno v lýku pod kůrou. Lýko je spojeno vrstvou lepidla (parenchymu) s dutou dřevnatou částí stonku. Při dobývání lněného vlákna je třeba narušit kůru i dřevovinu, osvobodit lýko a z něho rozvláknit jednotlivá vlákna. Proces je oproti zpracování bavlny podstatně složitější. I když při ručním zpracování existovaly jisté místní odlišnosti, princip byl stejný. Nejdříve bylo potřeba, aby stonky zkrěhly (čehož se dosahovalo pravidelným střídáním máčení a sušení) – teprve pak se mohly nalámat, vyčesat a rozvláknit. Této fázi, předcházel časově náročný postup. Len se musel nejdříve usušit. Po dozrání se vytrhal a pro rychlejší sušení se skládal na poli do snopků. Proces sušení trval asi 10 dní. Po této fázi se len prostíral po poli, tam se nechával 3–7 týdnů máčet a sušit. V některých oblastech se zrychlovalo máčení vkládáním lnu do rybníků nebo močidel, vodních nádrží. Máčení lnu bylo důležité pro snadnější oddělení vláken od dřevoviny – pazdeří. Močení bylo dokončeno v okamžiku, kdy se lýko dalo stáhnout ze stonku. Při máčení se vlákna také zbavila lněného klihu. Pak následoval proces sušení. Po usušení se len zbavoval tobolek se semeny pomocí železného hřebenu, **drhlenu**. Dále následovalo lámání lnu na **mědlici (trdlici, lamače)** a ruční odstranění větší části dřevoviny pomocí dřevěného tlouku a pak potěradlem, dřevěným nožem. Tím se zbavila

vlákna nejen dřevoviny, ale i krátkých vláken. Následovalo vochlování, jehož účelem bylo zbavit len posledních zbytků pazdeří a krátkých vláken, rozdělit lýko na jemná vlákna a učesat je do rovnoběžné polohy. K tomuto procesu se používaly **vochle**, nejdříve řidší a posléze s větší hustotou hřebů. Takto vyrobená vlákna byla připravena ke spřádání. Vedle velmi jemných a kvalitních vláken vyčesáváním vznikala krátká vlákna – **koudel**.

Lněné vlákno je čistá buničina a je dlouhé asi 60–80 cm. Vlákno tvoří svazek zašpičatělých buněk dlouhých 2–4 cm; jejich tvar a podélné rýhování ovlivňuje typický lesk vlákna. Barva vlákna je ovlivněna mnoha faktory – zralostí či záměrnou nezralostí lnu, klimatickými a půdními podmínkami a způsobem zpracování; pohybuje se od světle plavé až šedivé přes hnědou po špinavě zelenou. Obvykle se pro barvu lněného vlákna používá termín „režná barva“.

Len se bělí obtížněji než bavlna a také se hůře barví, má však po barvení větší stálost než bavlna. Vlákno má vysokou pevnost, ale je méně pružné, je chladivé na dotek a má menší nasákavost než bavlna. Lněné tkaniny se pro své vlastnosti používají k výrobě ložního prádla, ručníků a utěrek, ale také šatovek a lehkých letních obleků nebo dekorčních bytových a technických textilií.

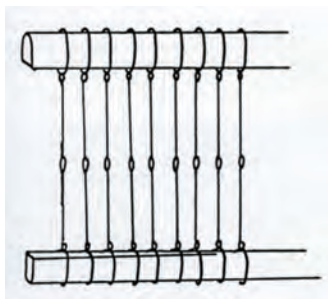

1. Semena lnu. 2. Len setý. 3. Lněné vlákno. 4. Karol Plicka, Sušení lnu pod Tatrami.
5. Zpracování lnu, bývalá továrna na zpracování lnu v Bolaticích.

Leonská nit – viz dracoun

Lidské vlasy se v některých historických obdobích využívaly k výrobě velmi specifických textilních doplňků. Na našem území byly nalezeny fragmenty z doby osídlení starými Slovany ze Starého Města u Uherského Hradiště. Šlo pravděpodobně o vlasovou čelenku. V renesanci byly lidské vlasy poměrně často používány k tvorbě ozdobných sítěk k úpravě účesů vysoce postavených dam.

List je označení pro rám, ve kterém jsou uchyceny nitěnky a slouží k vytváření prošlupu při tkaní na tkalcovském stavu. Listy jsou ovládány buď ručním nebo nožním mechanismem, tkalcovský stav jich má několik párů (dva, čtyři, osm a více listů).

1. Schéma listu s nitěnkami.

M

Macramé, drhání patří k nejjednodušším a vývojově nejstarším krajkářským technikám, jejichž prapůvod je možné hledat v primitivních postupech spojování volných vláken pomocí uzlování. Pod tímto názvem je však už vnímána jako způsob sloužící ke zpevnění volných osnovních nití po dotčení textile na okraji tkaniny, kde měla zpočátku především funkční význam. Původně jednoduchý technický prvek se i díky složitějším uzlíkům stal současně i prvkem výzdobným. Její uplatnění na oděvu mělo dvě funkce: předně se zabránilo třepení okrajů tkaniny a současně se vytvořil v podobě trásní ozdobný okraj. Ozdobný způsob ukončování osnovních nití byl původně používán v arabském světě ke zdobení šátků, odkud také pochází označení techniky. Název je odvozen od arabského slova šátek *migramah*, které se stalo základem francouzského názvu *macramé*. Takové uplatnění techniky je známo v Arábii již ve 13. století (ve skutečnosti je však technika mnohem starší, pochází ze starověku a lze ji nalézt v Egyptě, Číně, starověkém Řecku i v předkolumbovské Americe). K jejímu rozšíření do Evropy došlo ve 14. a 15. století díky arabským vlivům přes Španělsko. Drhané krajky z nejjemnějších materiálů, především ze lněných vláken, se začaly vyrábět ve Španělsku a ve Francii, kde nabyly ohromného vzhlasu a mohly se svým půvabem srovnávat s krajkami paličkovanými a šitými. V Itálii v 15. století sloužilo macramé ke zdobení oděvů světských panovníků i církevních hodnostářů. Technika byla při uplatnění zlatých nebo stříbrných nití i základem oblíbených šperků. Drhané krajky se také často našívaly na oděv jako samostatné ozdoby, a to nejen na dámské šaty, ale i na uniformy.

Velký zájem o drhání se opět zvedá na konci 19. a počátku 20. století v městském prostředí, kde se pomocí drhané krajky vytváří řada oděvních doplňků v podobě kabelek, pásků, ale také bytových doplňků, jako jsou různé polštářky, lemy ubrusů, vlněné šátky či plédy. Technika byla známá i v lidovém prostředí. Na Slovácku zdobili uzlováním šátky, zástěry, ubrusy a ručníky, drhání se používalo i na mužské kalhoty s vytřepaným okrajem a na textile potřebné pro hospodářství, např. plachty ze lněných a konopných nití. V průběhu staletí se vyvinula řada typů uzlů s jejich různým použitím. Práce se odvíjí od obvyčejného a vinutého uzlu, využívá se uzel kroužkovací a řetízkový, rozšířený byl i frivolitkový a rypsový uzel. Uzly mohou být plo-

ché, spirálové, gobelínové, existuje i plastický uzel a uzel josefínský. K praktickému využití (ne k dekorativnímu) nejčastěji sloužil **uzel tkalcovský** nebo také námořnický či rybářský.

1. Ukázka postupu při drhání. 2. Různé typy zakončení drhání s třásněmi, z archivu M. Vechové 3. Ukázka macramé z archivu M. Vechové.

Manilské konopí neboli **abaka**, se získává z banánovníku textilního (*musa textilis*), víceleté rostliny rovníkového pásma. Vlákno se získává z cévních svazků listových pochev banánovníku, z jeho lýka. Rostlina se pěstovala původně jen na Filipínách a Sundských ostrovech, později se rozšířila i na Borneo a Sumatru. Značné množství abaky se pěstuje i v Ekvádoru. Rostliny dosahují výšky od 2 do 6 m a od toho se odvíjí i délka vlákna, která se pohybuje mezi 180–480 cm. Vlákno je mléčně bílé, žlutobílé, někdy až tmavopurpurové a má lesk. K nejvýraznějším vlastnostem manilského konopí patří jeho pevnost (má největší pevnost ze všech vláken lýkového původu), značná pružnost, lehkost a trvanlivost ve vlhku, vyznačuje se také

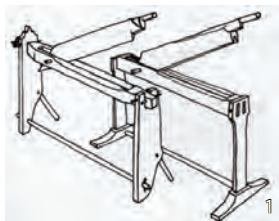

1. Vlákno abaky , 2. Zpracování vlákna. 3. Loupání kůry banánovníku.

výraznou odolností proti hnilobě a slané vodě. Právě pro tyto vlastnosti bylo manilské konopí využíváno k výrobě lodních lan, plachet, provazů a různých šňůr. Lepší druhy abaky se používaly v minulosti i k výrobě látek na obleky, klobouky nebo k výrobě obuvi. Odpad sloužil, tak jako u řady dalších rostlin s výrazným množstvím celulózy, k výrobě papíru, především bankovek a filtračních papírů.

Mercerace patří k chemickým způsobům speciální úpravy bavlněného vlákna nebo tkaniny, která umožňuje zlepšit jejich kvalitu. Vlákno nebo textilie se máčí v roztoku louhu sodného, ten proniká do vyschlých kanálků bavlněných vláken a tím je vypíná. Touto úpravou se dosahuje vysokého lesku a vyšší pevnosti vlákna. Tímto způsobem je například upravována proslulá egyptská bavlna „mako“.

Mědlice, potěračka, trdlice, chrastačka, lamka – to jsou názvy pro lidové nástroje, které umožňují zbavit len pazdeří. Dřevěný nástroj měl podobu stojanu opatřeného v horních příčných lištách žlábků, do kterých zapadaly dřevěné „nože“ připojené k držadlu, jejichž pomocí se len nalámá.

1. Typy mědlíc. 2. Postup při lámání lnu na lamačce.

Modrotisk je dekorativní technika výzdoby textilu, která patří k technikám negativního tisku. Podstata techniky spočívá ve vykrytí vzoru rezervou, zvláštní směsí zvanou pap, která brání proniknutí barvy do textilu. Vzory se na látku tisknou z dřevěné formy pokryté touto směsí a takto připravená látka se barví v indigové lázni. Deskový tisk byl původně jen bílo-modrý. Bílý vzor na modrém podkladě připomínal drahý čínský porcelán s modrým dekorem, a proto se také v 17. století označoval jako porcelánový. Do Evropy se negativní tisk dostal asi v 16. století z Orientu, ale jeho větší rozšíření nastalo až v 17. století, především v Holandsku a později v Německu, odkud se

dostal i do Čech. V Čechách byly známy první dílny v Praze a Kutné Hoře, ale brzo se tento způsob barvení díky poměrně nenáročnému postupu a malým nákladům (barvířský proces vyžadoval jen kád' s indigem, stůl s podložkou a dřevěný vyřezávaný štoček) rozšířil nejen do měst, ale v 19. století i na venkov. Modrotisk se stal součástí lidových krojů i dalších užitých textilií zvláště na Valašsku a Horácku. V chudších oblastech byla z modrotisku zhotovována i kostelní roucha. Počátkem 20. století, z důvodů rozšíření strojové produkce, začalo modrotiskových dílen ubývat a v současnosti jsou u nás zachovány pouze dílny v Olešnici na Moravě a ve Strážnici.

K barvení se původně používalo lněné plátno, později bylo nahrazeno bavlněnou textilií – kalikem, která je jemnější. Před vlastním barvením bylo třeba plátno vyprat, naškrobit a látku vymandlovat. Na takto připravenou textilií nanesl barvíř pomocí formy – razidla – rezervu a ta na látce musela zaschnout. Rezerva neboli pap je speciální směs z kaolínu, arabské gumy a různých olovnatých chemikálií, které umožňují podle svého složení vytvářet i vícebarevný tisk. Razidla byla původně celá dřevěná, vyřezávaná z pevného ořechového nebo hruškového dřeva. Později byla řemeslníky (formstěckry), kteří formy připravovali, upravována vbíjením speciálních hřebíčků a dalších

1. Nabírání papu na formu. 2. Otisk šablony. 3. Modrotisková rezerva před barvením.
4. Barvení modrotisku. 5. Textil připravený na barvení. 6. Detail modrotiskových lůžkovin.
7. Ježíš a Kaleb, detail. 8. Modrotisk s biblickým motivem Adama a Evy.

kovových prvků a tisku se pak říkalo **hřebíčkový tisk**. K barvení se používalo **indigo** dovážené z Indie a Indonésie. Později se v Evropě k barvení na modro používal i **boryt barvířský**. Rezervou pokrytá textilie se ponořila do barvicí lázně a teprve po vyjmutí z kádě, až indigo na vzduchu zoxidovalo, získávala modrou barvu; požadované sytosti bylo dosahováno několikerým opakováním tohoto procesu. V současnosti se k barvení modrotisku používá chemické barvivo. Lidové modrotisky se vyznačovaly velkou šíří vzorů. Nejvzácnější jsou figurální motivy, které se vyskytovaly převážně na církevních textiliích a obsahovaly náboženská témata. Nejrozšířenějšími jsou však květinové a rostlinné ornamenty, někde ovlivněné renesancí, jinde rokokem. Později se u hřebíčkových štočků objevují i jednodušší hvězdičky, proužky nebo tečky. V současné době se modrotisk může vytvářet i bez forem a pap se nanáší na textil štětcí.

Mohér je označení pro vlnu získávanou z kozy angorské, která se historicky vyskytovala v oblasti Angora v Anatolii, na území dnešního Turecka. První zmínky o jejím chovu se objevují asi kolem roku 1 500 př. n. l. Pro své vynikající vlastnosti byl mohér velmi ceněn a importoval se do Evropy z Malé Asie. První pokusy o chov kozy angorské v Evropě se objevují kolem poloviny 16. století. V současnosti se s jejich chovem můžeme setkat kromě Turecka také na Novém Zélandě, v Jižní Africe nebo Texasu. Srst koz se stříhá jednou nebo dvakrát do roka. Pro mohér jsou typická vlákna o délce 120–250 mm. Vlákna jsou hladká, pružná, se zvláštním silným leskem, mírně zvlněná a jsou příjemná na omak. Pevnost vláken je o třetinu nižší než u ovčí vlny, ale oproti ní jsou vlákna pružnější a navíc extrémně odolná proti opotřebení. Barva vlákna je bílá nebo hnědá až černá a dobře se barví. Mohér je dražší než ovčí vlna, ke které se obvykle přidává. Pro svůj lesk se často využívá k vy-

1. Mohérová stříž – rouno kozy angorské 2. Koza angorská.

robě dámských látek i pánských obleků nebo plyšů i jako příze pro vyšívání i pletení. Pružnost vlákna je předurčuje v podobě smyčkové příze k pletení šálů i oděvů. Pro svou pevnost je mohérové vlákno využíváno i k výrobě koberců nebo různých potahových látek.

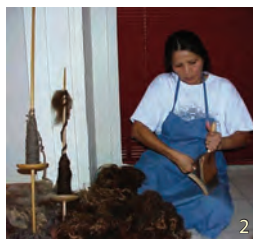
Motovidlo slouží k navíjení příze do přaden. Jeho tvar i materiál se v historii různě obměňoval. Nejčastěji byl nástroj vyroben ze dřeva.

1. Jednoduché dřevěné motovidlo.

Mykač, kramplář, kutněř – pojmy spojené se starobylým textilním řemeslem zaměřené na zpracování vlny. Úlohou mykače bylo pomocí mykacích kartáčů, pro tuto činnost speciálně upravených hřebenů, vyčesat a urovnat vlnu.

Mykání neboli kramplování je proces, při kterém se rozvolňuje rouno – ovčí vlna, za pomoci ostrých hrotů na jednotlivá vlákna, která se urovňávají do podélného směru a ukládají se do tzv. pavučinky. Při mykání se rouno zbavuje také nečistot a krátkých vláken. Původně ruční práce byla později nahrazena mykacími stroji.

1. Mykací stroj. 2. Ruční česání vlny – mykání.

N

Netkané textilie mají svou dávnou historii i rozvinutou současnost. V minulosti, u přírodních národů a primitivních společností, to byla především **tapa**, která vznikala z pletiv rostlinných materiálů, později, s rozvinutým zemědělstvím a chovem zvířat, se začala používat srst, která byla zpracovávána jako rouno do podoby **plsti**. Ve 20. století se s rozvojem moderních technologií a s různými požadavky na uplatnění textilií objevuje celá řada průmyslových netkaných textilií, které se využívají ve zdravotnictví, ve stavebnictví, v nábytkářství, v automobilovém průmyslu, v zemědělství apod. Průmysl produkuje celou škálu geotextilií, izolačních a filtračních textilií, které se vyrábějí různými postupy, vpichováním, chemickým nebo termickým zpevňováním. Pro tyto typy textilií se nejvíce využívají syntetická vlákna. V umělecké oblasti se nejčastěji můžeme setkávat s technikami **art protisu** a s **aradekorem**, kde se využívá především vlněné rouno, jehož fixace probíhá buď vpichováním nebo prošíváním.

Nit – viz příze

Niták je novodobá technika, která využívá prvků krajkářských technik a má tedy své základy v proplétání, uzlování a smyčkování. Využitím těchto technických prvků směřuje k volné textilní tvorbě, textilnímu obrazu. Kombinací zmíněných postupů dosahuje specifických výrazových možností. Poprvé tento způsob tvorby použila ve druhé polovině 20. století česká tex-

1. Luba Krejčí, Fler MAG, Kouzla s nití a krajkou. 2. Luba Krejčí, Primitivní figury a zvířata.

tilní výtvarnice Luba Krejčí, která tuto techniku i pojmenovala. Základem je nepravidelně napnutá osnova v rámu, někde řidší a jinde hustší, podle zamýšleného výtvarného záměru, která je v příčných směrech proplétána, uzlována, smyčkována a pomocí „útku“ vytváří obrysové linie i hustou šrafovanou plochu. Ta působí až grafickým dojmem. Zajímavý rukopis „kresby“ umocňuje navíc volba různých textilních materiálů.

Nitěnka je očko, dříve vytvořené z niti a v současnosti kovové, kterým prochází vždy jedna osnovní nit. Je součástí listů na tkalcovské stavu.

1. Ukázka funkce nitěnky při zdvihu.

Nopování patří k základním úpravám utkaného zboží. Znamená odstraňování různých materiálových nečistot a nerovností obsažených v přízi, tzv. nopků nebo uzlíčků. Odstraňování se provádí strojově (kývavými plochými noži) nebo ručně (nopovacími kleštičkami).

Novozélandský len se získává z listů mnoholeté rostliny lenovníku obecného (*formie- phormium tenax*), který vyhání každý rok z oddenku hustý trs přízemních, asi 2 m dlouhých mečovitých listů. Lenovník roste divoce ve vlhkých tropických oblastech na mokřích půdách, převážně na Novém Zélandě a v jihovýchodní Austrálii, kde se také začal zpracovávat na vlákno. Odtud se jeho kulturní pěstování rozšířilo i do dalších teplých oblastí, například do Přední Indie a jako okrasná rostlina i do jižní Itálie.

Listy lenovníku jsou prostoupeny podélnými žilkami, které obsahují vlákno dvakrát pevnější než konopí. Vlákno se získává z čerstvých listů; ty se po posečení několik dnů namáčejí ve vodě a na základě toho se z nich uvolňují hedvábně lesklá vlákna, jejichž délka se pohybuje od 0,6 až po 1,5 m.

Barva vláken může být hnědožlutá a žlutá, u technického lnu je bílá. Vlákná novozélandského lnu mají podobné vlastnosti jako len, ale jsou vzhledem k většímu obsahu dřevoviny tvrdší a drsnější. Pro tuto vlastnost a pro velkou odolnost proti vlhku se vlákna využívala k výrobě lodních lan a provazů. Z vláken nebo jen z rozčesaných listů lenovníku se tkaly různé rohože a obložení stěn nebo se pletly košíky.

1. Lenovník. 2. Vláknو novozélandského lnu. 3. Maorská žena v oděvu z lenovníku.
4. Maorský náčelník v tradičním oděvu.

O

Opus Anglicanum. Termín se používá pro významná díla středověké výšivky mající své kořeny v Anglii v období od 12. do 14. století. Anglická výšivka byla proslulá svou uměleckou formou i řemeslným zpracováním. Většina výšivek byla využívána k liturgickým účelům: byly to vyšíváné mitry, ornáty, antependia, rubáše i textilie zahalující relikvie nebo pokrývky na církevní nábytek. V případě světských textilií sloužila jako ozdoba luxusních oděvů, závěsů, obalů na knihy, dokonce i jako ozdoba koňských postrojů (světských textilií se zachovalo poměrně málo). Výšivky byly často prováděny zlatými a stříbrnými nitěmi na sametu i na dalších materiálech. Zlaté vyšívání bylo často používáno ve velkých plochách jako pozadí pro postavy vyšíváné barevným hedvábím. Pro zdůraznění modelace obličejů i celých figur se často používaly kontrastní barvy a spirálově umístěné stehy, což velmi přispívalo k živému a dynamickému vyznění výšivky. Název Opus Anglicanum se v přeneseném významu používá pro bohatou výšivku, zvl. figurální, dodnes.

1. Zvěstování Pany Marie, výšivka, 13. stol. 2. Opus Anglicanum, detail, 1300–1320.
3. Svědci, detail středověkého anglického oltáře, výšivka, 1315–1335. 4. Červený Anděl, ornát, detail, 15. stol. 5. Anděl, část ornátu, detail, 16. stol.

Organtýn je řídká, průsvitná tkanina utkaná plátňovou vazbou z jemných, málo kroucených bavlněných přízí. Pro svou řídkou strukturu se využívala k výrobě záclon, závojų, ozdob hlavy.

Osnova je podélná soustava nití rovnoběžná s okrajem tkaniny. Počet osnovních nití vymezuje šířku tkaniny. Vypíná se buď na rám, nebo při tkaní na stavu je osnova napnutá mezi osnovním a zbožovým válcem a tvoří tak základ tkaniny. Osnovní nitě, vzhledem k tomu, že nesou váhu celé tkaniny, musí mít větší pevnost než útkové.

Osnovní kříž je tvořen dvěma hladkými tyčkami, které brání změně pořadí osnovních nití a rozdělují je na polovinu pro lepší navádění do listů. Tyčky jsou připevněny k postranicím tkalcovského stavu.

P

Paličkováná krajka patří k nejmladším krajkářským technikám. Začala se rozvíjet teprve s rozkvětem renesance. Pracuje se, tak jako u krosienky či drhání, jen s jednou soustavou nití. Princip utváření vzoru spočívá v tom, že se jednotlivé nitě mezi sebou navzájem kříží. Zásoba nití pro paličkování se navíjí na jednotlivé malé cívky, kterým se říká paličky, a od toho je u nás odvozen i název techniky. Většinou se vytvářely užší krajky, ale nebylo nemožné upaličkovat i krajky rozměrnější. Technika pochází z největší pravděpodobnosti z Dalmácie a její vznik se datuje asi do poloviny 14. století. Ačkoliv o její existenci vypovídají i dřívější doklady, největší rozšíření nastává v 15. století. O její existenci a oblibě vypovídá vedle skutečných materiálních dokladů i řada děl výtvarných umělců, na kterých jsou zobrazovány ženy v soudobých oděvech lemovaných paličkovanou krajkou. Technika se z Itálie nejvíce rozšířila v 16. a 17. století do Nizozemí a Španělska. Znalost paličkování do našich zemí byla importována. Lze najít doklady o její existenci v několika střediscích, a to především v Krušných horách, na Šumavě nebo v Orlických horách ve Vamberku. Paličkováná krajka mohla do 16. století nosit pouze šlechta, od 18. století se stala běžnou i v lidových vrstvách. Paličkováná krajka se tak stává ozdobným prvkem i na svátečních oděvech měšťanů i na obřadných lidových krojích.

K základním pomůckám pro paličkování patří soustava paliček, které musí být vždy v páru. Minimální počet jsou dvě. Paličky jsou dřevěné, soustružované a přes drobné odlišnosti mají vždy spodní část rozšířenou, aby se dobře uchopovaly, a užší horní drík, který slouží k navinutí patřičné délky nití. Některé paličky jsou oplášťované dutým válečkem, který zabraňuje ušpinění nití. Množství paliček ovlivňuje šíři textilie. Paličkování obvykle probíhá na pevné podušce tvaru válce, který je vyplněn senem nebo pilinami a je potažený plátným povlakem. Válec se označuje jako „herdule“. Vzor na kraje se vytváří pomocí špendlíků, které vytvářejí opěrné body pro křížení nití a upevňují je. Špendlíky se zapichují do podélného pruhu papíru, tzv. **podvinku**, upevněného na válci, na kterém je rozkreslený vzor, podle něhož se zhotovuje vazba krajky. Materiálem pro paličkování bývala nejčastěji bavlněná příze, v menší míře se používala lněná, vlněná, hedvábná nebo i kovová. Nejproslavenější krajky se označovaly podle místa vzniku;

patří k nim například bruselská krajka, valencijská, ale také florentská či vamberecká.

1. Paličkující děvčata na Kyjovsku. 2. Paličkující muž se systémem mnoha paliček vytvářející širokou krajkou. 3. Marie Terezie, zakladatelka škol pro výuku paličkování v Čechách.
4. Paličkovaná krajka z Kyjovska. 5. Paličkovaná krajka z lemu kyjovské zástěry.

Papřsek je pevná část tkalcovského stavu, která připomíná hřeben a pomocí níž je osnova rozdělena na jednotlivé nitě.

Patchwork je specifická textilní technika, která sloužila především k výrobě pokrývek, které podomácku vytvářely především ženy. Ačkoliv je to technika velmi stará (nejstarší dochovaný patchwork sešitý z kousků pestrých

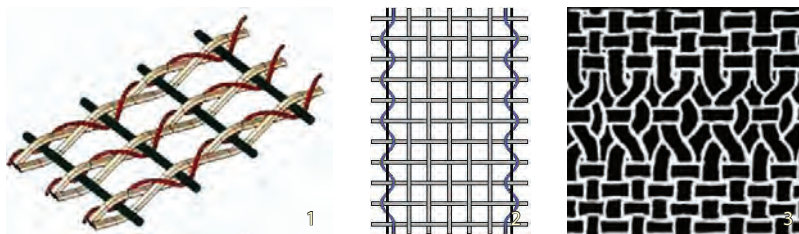
hedvábných látek pochází z Číny z 8. až 9. století, kde sloužil jako buddhistické obřadní roucho), stala se oblíbenou především v Anglii v 17. a 18. století a užívala se napříč společenskými vrstvami. Při osídlování Ameriky v 18. a 19. století byla jednou z nejrozšířenějších a nejvyužívanějších technik amerických osadníků. Patchwork by se dal volně přeložit jako dílo vytvořené ze záplat. Pokrývky vytvořené technikou patchworku se skládají ze tří vrstev. Svrchní část tvořily různobarevné, geometricky poskládané a sešité textilie, střední část obsahovala peří nebo vlnu a spodní část byla většinou jednobarevná. Pro dekorativní výzdobu svrchní vrstvy, vlastní patchwork, byly hospodárně využity zbytky textilií v domácnosti. Všechny vrstvy byly sešity dohromady výraznými ozdobnými stehy. Výsledný patchwork mohl být použit samostatně (jako ubrus, pokrývka, drobný dárek) nebo jako třívrstevnatá pokrývka. Té se pak říkalo **quilt**.

Pokrývky se vytvářely obvykle z kusů podobného materiálu, například z bavlny, ale jsou známy i příklady použití kombinací různých materiálů, jako je bavlna, hedvábí či samet (tyto kombinace se objevují až v 19. století). Někdy se kousky látky aplikovaly na látkový podklad, jindy se sešívaly k sobě jako látková intarzie nebo se postupy různě kombinovaly včetně zapojení výšivky. Mnohé vzory se rozšířily a získaly i svá pojmenování, která se ovšem v různých oblastech proměňovala (je známo asi 400 vzorů, jedním z nejznámějších je tzv. babiččina zahrádka). Amerika obohatila techniku patchworku ještě o další postupy. Šlo o sešívání dek z menších pravidelných částí, někdy čtverců nebo jinak vytvarovaných bloků, které byly připraveny předem, což umožňovalo snadnější práci.

1. Pacohantský quilt, Pacohantas, Virginie, 20. stol. 2. Tradiční patchwork s motivem hvězdy. 3. Newyorský vyšíváný patchwork, vějíře a paví péra, 1880.

Perlinka umožňuje vytvářet ve tkanině ažury. Nejčastěji se uplatňuje s plátňovou vazbou, kdy se kromě normálního provázání osnovy a útku navíc překřížují dvě sousední osnovní nitě. Perlinkovou vazbou se zhotovují tkaniny s řídkou dostavou a používají se k výrobě lehkých látek, například na letní šaty, ale také na záclony a k technickým účelům.

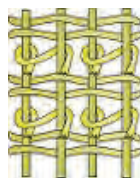
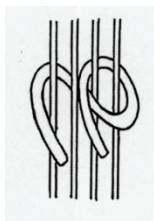
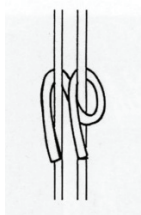
1. Plátňová vazba a perlinka. 2. Nitěny, perlinková vazba.
3. Schéma perlinky s plátňovou vazbou.

Perský koberec lze chápat ve dvou významech. V širším slova smyslu je chápán jako veškerá produkce orientálních, především vázaných koberců, které vynikají svou výtvarnou hodnotou a uměleckým řemeslem. Toto pojetí je ovlivněno dlouhou uměleckou tradicí perských koberců. V užším slova smyslu je označován jako produkce vznikající na území Persie, kde dosáhlo toto umělecké řemeslo největší kvality, zvl. v 16.–17. století za vlády Safíjovců. V této době již koberce nevázali pouze nomádi, ale vázaly se i v manufakturách, městských nebo královských, tam zvláště sloužily pro potřeby dvora. Vynikaly svou bohatou barevností a vzory, které byly často přebírány z knižního umění miniatur, a výrazně obohatily uměleckou úroveň koberců. Vedle koberců vázaných byl v této době vytvářen i velmi pozoruhodný typ závěsných kilimů, kde se bohatost vzorů podtrhovala ještě vytkáváním zlatem a stříbrem, někdy perlami a drahými kameny (v tomto směru vynikaly koberce s námětem dvorských zahrad).

1. Hereke, hedvábí nebo vlna, turecký koberec s perskými vzory. 2. Ardabil. 3. Farsh, detail.
4. Ardabil, detail. 5. Isfahán s motivem perské zahrady. 6. Západní perský koberec, vlna,
strom života, konec 19. stol.

Perský uzel, senne patří k základní uzlům sloužícím k tvorbě vazných kobereců. Je umístěn mezi dvě nebo čtyři osnovní nitě asymetricky.

Peruánské textilie jsou specifickým fenoménem v oblasti textilie. Pod tímto pojmem jsou myšleny úžasné dokumenty textilní vyspělosti původních indiánských civilizací na území jižní Ameriky, především Jihoamerických And a přilehlého tichomořského pobřeží, na kterém se postupně vystřídala řada kultur. Z oblasti Peru pocházejí nejstarší nálezy textilií z poloostrova Paracas, nalezené v hrobech vládců asi z 1. tisíciletí př. n. l., kde se mumie zabalovaly do několikametrových pruhů látky, které vynikaly tkalcovským umem i pestrou barevností mnoha odstínů barev. Neobyčejné úrovně jsou i textilie z kultury Nazca, Tíwanak a kultury Chimů; obdivuhodné textilie vytvářela i poslední kultura předkolumbovské Ameriky, Inkové. Textilie nejsou vytvářeny stejnou technikou (převažuje však tkaní, včetně gobelínového), ani stejnými materiály, ale všechny vynikají zachovanou a nesmírně živou barevností (v některých případech se hovoří až o 200 barevných odstínech) a bohatostí dekoru, který byl typický pro danou kulturu a vedle dekorativní funkce měl i významnou úlohu symbolickou. Můžeme se setkávat s figurálními tématy, zobrazováním šamanů, válečníků, předků, bohů, tanečníků a okřídlených postav, velmi rozšířené jsou i zvířecí a geometrické motivy (z nichž nejtypičtější jsou schodovité motivy, geometrická spirála a meandr). Dekor vznikl mnoha různými způsoby, kromě tkaní také vyšíváním, malbou na látku nebo lepením. Z materiálů se nejvíc používala bavlna a vlna lam (lamy krotké, převážně však vlna lam alpaka) a pro vzácné textilie vlna vikuní. Nejsou však neobvyklé ani tkaniny péřové. Textilie sloužily jako běžné oděvy, poncha, tuniky, ale také jako slavnostní a pohřební roucha. Doklady o jejich existenci se zachovaly díky optimálním přírodním podmínkám, suchému prostředí.

1. Tunika Inky, Chimů. 2. Mýtický jaguár, kultura Paracas. 3. Textilie kultury Paracas.

4. Kultura Nazca, Božská Puma, výšivka. 5. Tkanina ve stylu Chimů, sev. Peru, 13.–15. st. 6. Peru, pozdní styl Paracas, 400 př. n. l.–400 n. l., ozdobný lem pláště s motivy předků. 7. Textilie s barevnými hlavami-trofejemi, kultura Nazca, 100 př. n. l.–100 n. l. 8. Chancayský tkaný barevný textilní pás se zoomorfními motivy. 900–1400 n. l.

Plangi je v Malajsku označení pro vyvazovanou batik.

Pláteníci byli tkalci, kteří původně zpracovávali lněná, kopřivová či konopná vlákna. Výsledný produkt tkaní – zboží – se nazýval **plátno**. Tkaní plátna bylo organizováno jak v městských ceších, tak patřilo na venkově k rozšířeným domácím činnostem. Teprve později, s nástupem průmyslové revoluce, se od 18. století stává plátenictví, stejně jako **soukenictví**, předmětem manufakturní a průmyslové výroby. Výroba plátna ve venkovském prostředí zůstává zachována až do konce 19. století.

Plátno je utkaná textilie ze lnu nebo konopí.

Pletení bez nástrojů umožňuje vznik textilií, které byly dříve potřebné v každé domácnosti. Patří k nim běžný provázek, šňůra, tkanička, využívané v minulosti na venkově při různých hospodářských činnostech, nebo i v odívání. Mezi nejjednodušší se řadí stačená šňůra, jednoduchý plochý řetízek z jedné nitě, plochý copánek ze tří či čtyř nití, řetízek vzniklý protahováním nebo pletením, plastický řetízek ze dvou a čtyř nití, plochá tkanice nebo drhaná šňůrka vzniklá uzlováním pouze prsty ve volném prostoru. Většina textilních šňůr nebo provazů se vytvářela z konopí, lnu či vlny bez jakéhokoliv nářadí.

Pletení na cívce patří k nejstarším textilním technikám. Ačkoliv nejstarší fyzicky dochovaný doklad je znám ze 7. století př. n. l., ve skutečnosti je její existence známa téměř tři tisíce let. Jako pomůcky byly v minulosti využívány různé nástroje. Mezi ně patřila i plochá destička, kterou se vytvářely rozměrnější pleteniny, nebo dřevěný kruh s hroty, kterým se vytvářely oděvy

podobné pleteninám. Nejčastěji se však pro pletení dutých šňůrek využívala dřevěná cívka, podle které se technika u nás označuje. Podstatou techniky je jedno nekonečné vlákno, které se obtáčí kolem hřebíčků umístěných na obvodu cívky, vytváří se systém ok, které se převlékají přes hřebíčky. Neustálým opakováním a násobením tohoto procesu vzniká dutinka, dutá šňůrka, která je vtahována do dutiny.

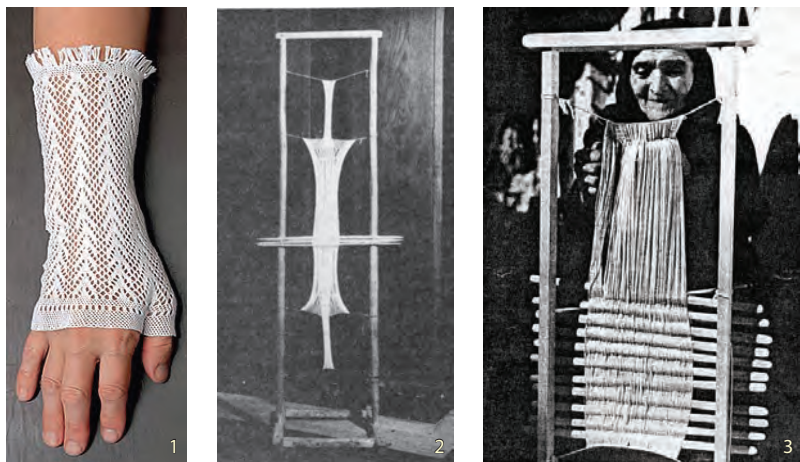

1. Primitivní nástroj pro vytváření dutinky. 2. Počáteční fáze při „pletení“ na cívce.
3. Princip „pletení“ dutinky na cívce.

Pletení na rámu, krosienka patří k **předtkalcovským technikám** a v českých zemích je označováno také jako pletení na svislém stávku nebo na stativkách, zatímco na Slovensku existuje pod pojmem **krosienka**, který je odvozen od slovenského pojmenování tkalcovského stavu („*krosná*“). Mezinárodně se můžeme setkat s pojmem *sprang*, který je původem skandinávské slovo označující tzv. „prolamovanou textilií“. Textilie, které vznikly touto technikou, jsou zhotoveny jen z jedné soustavy nití – z osnovy, připomínající svou pružností pletení. Zhotovují se tak, že osnovní nitě natažené na jednoduchém dřevěném rámu jsou rozdělené do dvou vrstev a ty se vzájemně, bez použití útku, proplétají.

Pletení na rámu patří k nejstarším technikám a její použití se datuje až do doby bronzové. V Evropě je nejstarším nálezem čepce nalezený v rašeliňstích v Dánsku z doby kolem roku 1 400 př. n. l., doklady o znalosti techniky máme ze Švédska, Polska, Rumunska i Maďarska. Vyobrazení rámu se objevuje na řeckých vázách a existuje i mnoho zachovalých zbytků tkanin z koptských hrobů. Asi 3000 let je tato technika známá v Jižní Americe. Technika pletení na rámu byla v historii velmi rozšířená. Touto technikou se vytvářely běžné i slavnostní čepce, hedvábné rukavice, závoje, krosienkované šerpy na vojenské uniformy, později byla využívána i jako součást

měšťanských oděvů, ke kterým patřily hlavně punčochy, límce, manžety, pokrývky hlavy, nebo sloužila jako ozdoba okrajů ručníků. Asi od 17. století se její využití přesouvá především do lidového prostředí a od 19. století se pletení na rámu stává součástí lidových krojů v Evropě. U nás existuje řada zachovaných lidových textilií především z Čech, z jižní Moravy a Valašska, kde k nejproslavenějším patří krojové čepce z obce Zděchova. O univerzálním rozšíření techniky vypovídá i to, že v Jižní Americe, zvl. v Brazílii a Mexiku, se dodnes vytváří touto technikou krosienkové hamaky – sítě k ležení, stejně tak jako se dosud setkáváme s tvorbou krosienkovaných pásů, šerp a tkanic v severní Africe nebo Pákistánu, Afganistánu a Indii.

1. Ukázka vzorované textilie vytvořené technikou krosienku. 2. Rám na pletení čepců na Valašsku, tzv. „stativka“ 3. Tradiční pletení čepce na Valašsku na krosienkách.

Pletenina ve své původní podobě vzniká z jedné nitě, ale v současném strojovém pletení z jedné soustavy nití. Nit při pletení je proplétána, vytváří oproti pravoúhlému tkaní jednotlivá očka, obloučky a smyčky spojené provlečením. Na vlastní pleteninu se tak spotřebuje více příze než na tkani- nu. Díky tomu má textilie větší pružnost, je tažná, ale také vzdušná a měkká. Plést se dá buď na jehlicích, nebo na pletařských strojích.

Pletení na formě – viz zapjastek

Pletení na kobyle je lidová technika vytváření prýmků; u nás se dochovala až do 50. let 20. století. Nejznámější výrobu jednoduchých prýmků bylo možné v tomto období nalézt v okolí Zlína. V této oblasti se mluvilo o šňůrkařství neboli bombování. Produkce sloužila k výzdobě krojů od Brna po Zlín, ale také k doplňkům kněžských oděvů a pro vojenské stejnokroje. Materiálem byla ručně zpracovaná a barvená jehněčí vlna.

Plst, filc je netkaná textilie, která vzniká ze srsti zvířat.

1. Plstěný polotovar pro šití klobouků.

Plstění patří k nejstarším technikám vytváření netkané textilie ze srsti zvířat. Jde o starobylé řemeslo, které je jednodušší než tkaní a pro které není nutné mít znalost předení a vytváření příze. Technologicky se jedná o techniku spojování rouna, nejlépe vlny, která má šupinatý povrch a je obloučkováná, což umožňuje zaklesnutí a pevné spojení vláken. Proces plstění je založen na principu tlaku, vlhkosti a tepla. Pro plstěné textilie se kromě ovčí vlny používá i řada srstí jiných zvířat, u nomádských kmenů v arabském světě a Asii to byla i srst velbloudí. Technika je s největší pravděpodobností objevena v centrální Asii, kde se plst používala nejen pro výrobu svrchního oděvu a různých oděvních doplňků, ale také bot a koberců (plstěné koberce byly předchůdci tkaných a vázaných koberců). V této části Asie u kočovných kmenů je plst zcela základním materiálem i pro stavbu přenosných obydlí, jurt; používala se nejen jako plášť stavby, stěny obydlí, ale také jako izolační vrstva uvnitř. Plst má v tomto směru nesrovnatelné vlastnosti s jinými materiály, protože je schopna chránit nejen před zimou, ale také před deštěm. Klasický

postup vytváření plsti spočíval v tom, že se vlna rozcupovala načechrala, pak se v několika vrstvách, obvykle zkřížených, nakladla na rohož. Vlna se pak namočila a zpevňovala buď tlučením nebo se válcovala dřevěnými válci tak dlouho, až vlákna držela pohromadě. Specifické vlastnosti plsti se využívaly ve všech obdobích i různých kulturách. Ruční zpracování bylo později nahrazeno strojovou výrobou na valchovacích strojích, což umožnilo zpracovávat větší množství plsti i pro tvorbu oděvů. Z plsti se dříve šily stejnokroje pro lesníky (hubertus) a armádu, v některých regionech, například v Bavorsku, se stále nosí z tohoto materiálu kroje. Velké využití plsti můžeme sledovat při tvorbě klobouků – zde se využívala králíčí srst. V současnosti má plst využití především jako izolace a krytina.

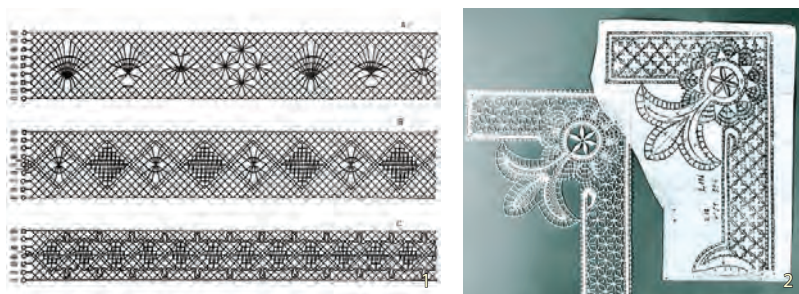
Kromě plstění za mokra, které se uplatňovalo po celou její historii, se v poslední době objevila nová technika suchého plstění. Rouno se spojuje vpichováním vláken pomocí speciální jehly se zářezy, která protahuje vlákna a zpevňuje je mezi sebou. Výsledná plst nemá takovou pevnost, jaká vzniká při mokrému plstění. Tato technika slouží spíše pro uměleckou a zájmovou činnost.

1. Muž v plstěném plášti zv. namad, jižní Irán. 2. Obytný stan nomádů, Irán. 3. Plstěné rohože a koberce, Irán. 4. Altajský jezdec, plstěný závěs, 500 let př. n. l. Pazyryk.

Plyš je vlasová tkanina s vyšším, hrubším a hustým bavlněným, hedvábným nebo vlněným vlasem. Vlas je delší a řidší než u sametu. Obvykle se jako plyš označují tkaniny s vlasem delším než 3 mm. Způsob výroby je stejný jako u sametu. Používá se na zimní pláště, oteplovací vložky a různé doplňky.

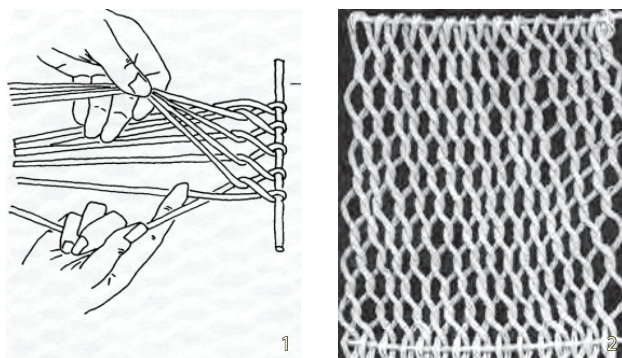
Podvinek je na papíru rozkreslený vzor pro vytváření paličkované krajky, umístěný na herduli.

1. Ozdobní pavoučci a jejich obměny s plátňovou vazbou v buněčné půdnici, podvinky, sedlice. 2. Rekonstrukce podvinku.

Postřihovači měli důležitou úlohu při vyměřování a stříhání vlněné textilie, sukna. Vzhledem k tomu, že nepracovali jen pro domácí soukeníky, ale často zpracovávali i dovezené tkaniny, měli samostatnou živnost.

Prostina je typ úpletu tvořeného technikou **krosienky**. Jako prostina se v lidové tvorbě označuje typ hladkého pletení, při němž se překřížené nitě kolem sebe zatáčejí a vytvářejí nejjednodušší, základní úplet.

1. Pletení základní prostiny. 2. Základní prostina.

Prošlup je termín používaný ve tkaní. Jedná se o mezeru mezi lichými a sudými osnovními nitěmi, mezi kterými se prohazuje útek, což velmi zrychluje tkaní. Vynález mechanicky vytvářeného prošlupu na tkalcovských stavech patřil k největším technickým objevům v této oblasti.

1. Tkací jehla prochází prošlupem na tkalcovském stavu.

Prýmkařství, pozamentérie. V našich zemích se vedle názvu prýmkařství objevuje také název pozamentérie, jehož původ je ve francouzštině. Prýmkařství patří k prastarým řemeslům. Jednoduché tkanice a šňůrky zdobily oděvy od starověku. Od středověku, i vzhledem k potřebě zdobení náročných církevních oděvů, je nahrazována původní podomácku vytvářená práce specializovanou cechovní prýmkařskou výrobou. Od 11. století jsou proslavené palermské a saracénské porty – zlaté tkanice s jednoduchými vzory o šíři 3–5 cm, kterými se zdobily mitry, štóly, ornáty a církevní roucha. Proslulé výrobky pocházely z Itálie, z Luccy, Florencie a Benátek (od 13. století). Vynikaly také prýmkařské výrobky z Anglie, Řecka, Kypru a Byzance. Šňůrové ozdoby často kromě žen nosili i muži. Zdobení prýmky sehrálo významnou úlohu i v renesanci a baroku. Teprve v období rokoka je preferována pro ozdobu oděvů převážně výšivka. Přesto však zájem o zdobení prýmky nezaniká a zůstává součástí dekoru lidových krojů a lidové tvorby. Vedle ruční výroby se od 16. století objevují stavy, na nichž bylo možné tkát současně několik prýmků naráz a zvýšit produkci zboží, po němž byla velká poptávka. Od 19. století se výroba prýmků proměnila a z řemeslné výroby se stala průmyslovou. Škála produktů prýmkařského řemesla byla velmi bohatá. Kromě jednoduchých šňůr a tkalounů se vytvářely bohaté prýmky, opletené, zdobené perlami a korálky, byla to také poutka, trásně, oprádané knoflíky či štrápce nejen pro bytové textilie, ale i k ozdobení kočárů a povozů. Prýmky

byly civilní, nábytkové, vojenské, ale také spolkové aj. Materiál pro prýmkařskou výrobu byl velmi různorodý: nitě z hedvábí, bavlny, vlny, konopí i juty, ale také z drahých kovů, nitě zlaté, stříbrné i nitě z jiných kovů. K výzdobě se používaly i skleněné perly, korálky nebo peří. Technice výroby prýmků se v lidové kultuře u nás říká **pletení na kobyle**.

1. Rekonstrukce smutečního kočáru s prýmky a střapci z 19. stol., Čechy pod Kosířem.
2. Leonské prýmky, zlaté. 3. Ukázky různých druhů stuh a prýmků. 4. Mužský šlechtický oděv s bohatou prýmkovou výzdobou, po roce 1600.

Přádlácké a tkalcovské nářadí používané ke zpracování lnu bylo velmi bohaté; jejich názvy se lišily podle regionu. Lněná vlákna se připravovala z odrhnutých a rozmělněných lněných stonků. Prvním krokem bylo zbavení lnu semen pomocí **drhlenu**. Další fáze spočívala ve zbavení stonků pazderí, které se nejdříve musely nalámat pomocí **mědlíce** nebo **potěračky**, **lamky** nebo **chrastačky**. Pak se nalámané a rozrušené povrchy stonků česaly přes **vochle** (ale také přes hachle, krachle), nástroje s různou hustotou hřebů. Učesaná a urovnaná vlákna se nejdřív připevnila k **přeslici**. Postupným uvolňováním a kroucením vláken při ručním předení se vytvářela příze, která se navíjela na různé nástroje, přičemž nejstarším bylo **vřeten**. Pro zrychlení navíjení příze na vřeten sloužil **přeslen**. Vývojově vyšším typem nástroje pro navíjení příze byl **kolovrat**. Příze se z kolovratu stáčela do přáden po-

mocí **motovidla**. Příze, která se používala na osnovu, se musela převínout na cívky pomocí vijáku a špulíře. Pro navíjení osnovy na stav pak bylo nezbytné připravit osnovní nitě do osnovního kříže pomocí snovací destičky nebo **snovadla**.

Přást je zásoba přediva (lnu nebo vlny), ze které se vytahováním a kroucením ská příze. Přástevníci – nejčastěji však přástevnice, se zabývali přípravou lnu pro vlastní tkaní plátna. Jejich úkolem byla příprava **příze** z lněného vlákna, tzv. sprádaní, při kterém se lněná vlákna srovnávají do jednoho směru a následně se pomocí kroucení spojují v jednoduchou přízovou nit. K nejstarším nástrojům na předení patřilo ruční **vřeteno**, které doplňovala **přeslice**, později bylo nahrazeno sprádacím kolem a **kolovratem**.

Předení je činnost při které se kroucením rostlinného nebo živočišného vlákna (i syntetického) vytváří **příze**. Patří k nejstarším textilním činnostem a jeho původ je datován až do období mladšího paleolitu. K nejjednodušším nástrojům patřilo po staletí **vřeteno** a **přeslice**, později ve středověku bylo předení zjednodušené pomocí **kolovratu**.

1. Ukázka předení na kolovratu. 2. Předení s vřetemem, Afrika, současnost.
3. Předení bavlny, Afrika, historie. 4. Předení na kolovratu, Norsko, 19. stol.

Předtkalcovské techniky. Kromě tkaní na stavu existuje celá řada textilních technik, které vznikaly v různých historických dobách i geografických oblastech, na různých stupních kulturního vývoje. Jejich jednoduché postupy objevovali lidé při vykonávání podobných činností; vyskytují se proto i ve velmi

časově i místně vzdálených kulturách. Pro svou jednoduchost jsou pokládány za předstupeň tkaní a z těchto důvodů se často označují jako předtkalcovské, i když tím není myšlen pohled chronologický. Některé z technik zanikly, jiné se staly součástí lidové tvorby, součástí tradiční lidové výroby. Techniky lze podle způsobu práce a jejich použitých principů rozdělit do tří skupin. K těm, které pracují s jednou nekonečnou nití, patří například **pletení bez nástrojů**, pletení s jehlicemi, háčkování, **pletení na cívce** a **síťování**. Základem dalších technik je soustava podélných osnovních nití. K těmto technikám patří především uzlování (u nás nese název drhání), se kterým se setkáváme také pod pojmem **macramé**, **pletení na rámu** a **paličkování**. Poslední skupina technik využívá dvou soustav nití, osnovu a útek; patří sem **tkaní na neúplném rámu**, **tkaní na destičce**, **tkaní na karetkách** nebo **pletení na formě**.

Přeslen je hliněné závaží navlečené na **vřeteno**; sloužilo jako setrvačnick a urychlovalo tak navíjení spředené nitě.

1. Hliněný přeslen, 2. pol. 1. tisíciletí př. n. l.

Přeslice sloužila k umístění přástu, k zásobě předuva, ze kterého přádlena vytahovala vlákna (soukala vlákno) a vytvářela přízi. Přeslice měly různou podobu, ale v podstatě šlo o tyč, na které byl umístěn přást. Přeslice, kterou přádlena využívala vsedě, se buď zabodávala do země, nebo byla usazena do stojánku. Některé přeslice se používaly i při chůzi nebo vestoje, a proto byly kratší. Přádlena si je připevňovala k pasu nebo ji držela v podpaždí. Přást se navazovala na horní konec přeslice. V některých oblastech měla přeslice podobu tyče s deskou.

1. Přadlena, obraz W. A. Bourgueraua, 1870 2. Typy stojánkových přeslic.
3. Tradiční postup předení s přeslicí a vřetánkem.

Příze je pramének vláken libovolné délky a jemnosti, který vznikne jejich sprádáním. Obvykle se vytahují vlákna z přástu (lněná, vlněná), urovňávají se a kroucením se zpevňují pomocí zákrutu. Způsoby předení jsou odlišné jak podle původu a charakteru vláken, tak co do jejich účelu a uplatnění. Základním druhem příze je **příze jednoduchá**. Pevnost příze určuje druh vláken a zákrutu. Kroucením několika jednoduchých přízí vzniká **příze skaná**. Nejčastěji se v naší historii setkáváme se lněnou a koudelnou přízí a s přízí vlněnou. Lněná příze byla různé kvality. Nej kvalitnější byla ta, která se sprádala z nejlepších vláken – nazývala se „lněná příze“, o něco horší kvalitu měla příze „pačesná“ a nejméně kvalitní, s nejkratšími vlákny, byla **příze koudelná** tzv. **koudelka**.

Příze koudelná – viz koudelka

Příze jednoduchá je základním druhem příze, která se obvykle pro svou menší pevnost na tkaní nepoužívá. Pro kvalitu, pevnost i charakter příze je důležité, jak ostré je kroucení i jeho směr doleva či doprava, kdy můžeme hovořit o zákrutu S a zákrutu Z. Síla a stejnoměrný vzhled se pak promítají do kvality tkaniny.

Příze skaná vzniká kroucením několika, nejméně dvou, jednoduchých přízí. Stejně jako u jednoduché příze její kvalitu ovlivňuje kromě vlastního charakteru vlákna i ostrost a směr kroucení.

Purpur je nejvzácnější a nejdražší přírodní barvivo na textil, jinak označován jako nach či šarlat. Byl získáván z drčených schránek a výměšků mořských plžů ostránek. Jeho barevnost se pohybovala v barevném spektru od různých odstínů fialové přes hnědočervené až po sytě červené. Významným zdrojem červeného barviva byl i červec purpurový, kermesový, nebo nopálový, hmyz, jehož samičky proměňovaly šťávu některých rostlin (patřila k nim například opuntia, rostlina kaktusového typu rostoucí především ve střední Americe) ve svém těle na červenou barvu. Červec se vyskytoval také v Polsku, Rusku a Německu nebo v Řecku. Získaným barvivem se barvila tkanina na jasně červenou, šarlatovou barvu. Šarlat mohl být ale také hnědý, nebo dokonce i modrý. Červenožluté zabarvení bylo možné získat i barvením v železité lázni.

Q

Quilt je třívrstevná ozdobná deka, která je tvořena svrchní dekorativní částí, vnitřní částí, měkkou a teplou vrstvou z vlny nebo peří, a ze spodní, obvykle jednobarevné části. Technika se s největší pravděpodobností dostala do Evropy ve středověku v době křížáckých válek z Orientu, kdy rytíři používali quilty jako ochranu před zimou, jako spodní prádlo pod brnění. V Anglii se posléze používání prošívaných oděvů, přikrývek i různých koberečků rozšířilo ve 14. století. Quilt se v pozdější době uplatňoval často i jako tapisérie na zeď. Quilt má zejména ve Spojených státech amerických dodnes živou tradici a patří ke kulturnímu bohatství národa.

1. Příběhy z Bible, quilt, Georgia, USA, 1886. 2. Vycházející slunce, quilt, New York, 1830.

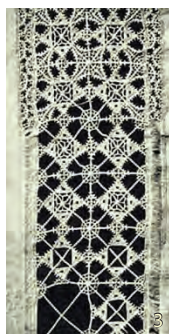
R

Ramie neboli rhea je jemné předitivo, které se označuje jako čínská tráva a pochází z lýka rostlin podobné kopřivě. Tato tropická rostlina je původem z Východní Asie. Nejvíce je rozšířena v Číně, kde se pěstuje pod názvem *boehmeria nivea* neboli ramie sněhobílá, v Indii a na Sundských ostrovech existuje její varianta pod názvem *urtica tenacissima*. Vzhledem ke snadnému pěstování a její sklizni i několikrát do roka se rostlina rozšířila také do severní Afriky (hlavně Alžírsko), severní a střední Ameriky, Austrálie a na Kubu. Rostlina s listy podobnými kopřivě dosahuje různé výšky; průměrná výška se uvádí asi 1,5 m, ale u některých druhů dosahuje až 5 m. Od toho se odvozuje i délka vlákna, která se pohybuje u některých druhů od 0,5 m do 1 m, u jiných až do 4 m. Střední délka vlákna je asi 120 cm. Vlákno z ramie se získává ze stonku o průměru asi 2 cm. Postup je podobný jako u zpracování lnu. Rostliny se před uzráním posekají, zbaví se listů a upravují se rosením nebo máčením ve vodě. Dříve se stonky loupaly ručně, protože se poměrně nesnadno odděluje lýko od stonku. Barva vlákna bývá bílá (ta je nejjednodušší), nažloutlá nebo nazelenalá. Vlákna mají prvotřídní vlastnosti, jsou velmi pevná, mají hedvábný lesk jako vlákno lněné nebo hedvábné, dobře se bělí i barví. V Číně se ramie využívala k výrobě sítí, prádla i nejjemnějších tkanin na šaty, ale také k výrobě koberců. Příze z ramie se používají také k paličkování a vyšívání. Ve Francii vlákna ramie zastupovala polohedvábné látky a sloužila jako náhražka lnu, používala k výrobě kuchyňského a ložního prádla i jemných tkanin. Její odpad se využíval k výrobě papíru a zvláště bankovek.

1. Ramie neboli rhea, rostlina. 2. Bílé předitivo rhey. 3. Cívky s hedvábným vláknem.

Reticella – název pochází z Itálie a je označením pro nejstarší šitou krajku, která zdobila lem textile. Původní reticelly vznikaly vytahováním a opětovným obšíváním nití ve tkanině. Tento postup se zachoval až do konce 16. století. Pak se díky oblibě této krajky objevují další postupy, mizí kostra tkaniny, která se v předchozím období podílela na tvorbě především geometrických vzorů, a krajka se již neváže na tkaninu a vytváří se zcela samostatně.

1. Alžběta Stuartovna s okružím zdobeném reticellou, neznámý umělec, 1613.
2. Vzor reticelli od F. Vinciola, kolem roku 1609.
3. Reticella.

Režná tkanina má přirozené zabarvení charakteristické pro použitý druh přírodního materiálu.

S

Samet patří mezi látky s vlasem, který je hustý a krátký a přesahuje základní tkaninu nejvýše 1–2 milimetry nad základní utkanou plochou. Stejně jako u **plyše** se podle způsobu výroby dělí na samety osnovní, které jsou cennější a kvalitnější – jsou označovány jako **aksamit**, a samety útkové. Vlas osnovního sametu byl vytvořen specifickým typem osnovy tzv. vlasovou osnovou. Kromě této osnovy má tkanina i základní osnovu nezbytnou pro její podklad. Obě jsou protkávány společným útkem. Vlasová osnova může buď vytvářet na látce drobounké smyčky (pak se hovoří o sametu taženém), nebo jsou smyčky rozřezány hned při vlastním tkaní speciálními jehlami s nožíkem. Takovému typu sametu se říká řezaný; patří k výrobně nejnáročnějším, a proto se využívá levnější varianta, kdy tkanina nemá dvojitou osnovu, ale je provazována dvojitým útkem, z nichž jeden je provazován hustě a tvoří podklad, zatímco druhý, tkaný volně, je základem pro vlas. Stejně jako u sametu útkového jsou vlákna rozřezávána, stříhána na stejnou délku a kartáčována. Kromě hedvábného sametu, který patřil vždy k nejvzácnějším, se postupně objevují i levnější varianty sametů vytvářené z vlny a bavlny.

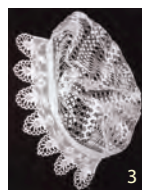
Sisal je označení pro vlákno rostliny agáve sisalové (*agave sisalana*). Jde o víceletou rostlinu z početné čeledi agáвовých; dorůstá až do výše 8 m a pěstuje se v suchých a horkých oblastech. Agáve pochází z jižního Mexika, z Yucatanu, ale v současnosti se jako kulturní plodina pěstuje na Floridě, v Brazílii, v Africe v Keni a Tanzánii, také v Indii a Indonésii. Listy vyrůstající z růžice na tlustém stonku jsou asi 10 cm široké a asi 2 m dlouhé a odřezávají se postupně. Nejprve se máčí v mýdlovém roztoku, aby se vlákno zbavilo dužniny, následně se vlákno kartáčuje, čistí a bělí. Vlákno lze také snadno

1. Rostlina agáve sisalana. 2. Sklizeň na plantáži agáve. 3. Sisalové lano.

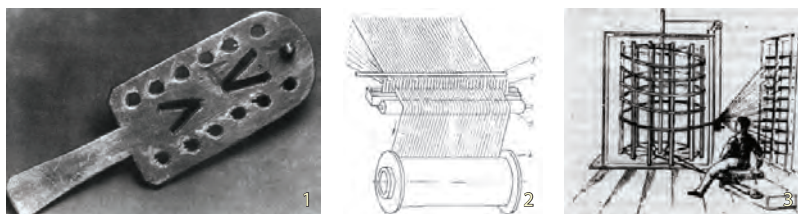
barvit. Jeho barva je žlutá až hnědočervená. Vlákno je silně hygroskopické, pevné, tvrdé na omak a poměrně drsné. Dlouhá vlákna střední jakosti se zpracovávají na lana, provazy, pytlou a pletenou obuv, kratší a nejhrubší na výrobu papíru nebo v čalounictví. Nejjemnější vlákna se využívají ke tkaní koberců a jejich odolnost proti vlhkosti umožňuje i jejich venkovní použití.

Sítování patří s největší pravděpodobností k nejstarším textilním technikám a původně sloužilo k výrobě rybářských a loveckých sítí. Nejstarší doklady o existenci techniky pocházejí z doby kamenné; patří k nim především nálezy síťovacích jehel, plováků a záteží sítí. Teprve postupem času se technika začala využívat i k dekorativním účelům a v této podobě je známa již ze starověkého Egypta, Řecka a Říma, kde sloužila k vyrábění ozdobných sítěk na účesy dam. Později se využívala jako dekorativní technika k výzdobě oděvů žen šlechticů i venkovanek nebo také bytového textilu v domech patriciů, měšťanů, venkovanů nebo k výzdobě textilií na oltářích kostelů. U nás se vyskytují první doklady o existenci této techniky ze 7.–9. století v Mikulčicích. Obliba sítování ve středověku a v renesanci byla tak veliká, že se sítování stalo i cechovním řemeslem. Síť se od 16. a zvl. v 17. století stala podkladem pro její další dekorativní úpravu, pro výšivku. Zvláště u církevních textilií byla často pokryta složitými figurálními, křesťanskými motivy. Ze šlechtických a klášterních dílen, kde se síťované textilie vytvářely, proniklo toto umění i do lidových vrstev, kde zdomácnělo a stalo se tak v našich zemích organickou součástí výzdoby lidových krojů i dalších slavnostních obřadních textilií. Sítování patří do skupiny technik, které pracují s jednou nekonečnou nití. K základním pomůckám pro sítování patří síťovací jehla, dřevěný či kostěný váleček nebo plochá tyčinka, přes niž se síťuje a která určuje velikost ok sítě. Jako materiál se původně používala lněná a konopná příze. K výrobě jemných sítěk se uplatňovaly i lidské vlasy, později byly nahrazeny hedvábím.

1. Ukázka postupu při sítování. 2. Výšivka na síti z okolí Jihlavy, 17. stol.
3. Krajkový čepec, sítování, výšivka.

Snovadlo slouží k navíjení osnovy na tkalcovský stav. Kromě snovadla se osnova v minulosti připravovala do osnovního kříže také pomocí snovací destičky.

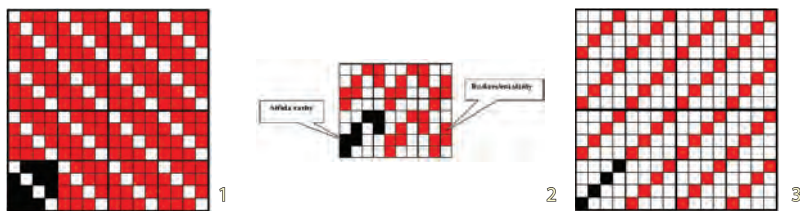

1. Snovací destička, 19. stol. 2. Průmyslové snování. 3. Snovadlo, 18. stol.

Soukenictví patří k nejstarším řemeslům a je známé již ze starověku. Do vlněných látek se oblékali obyvatelé orientálních říší, staří Řekové i Římané. Soukenictví patřilo i k nejdůležitějším textilním odvětvím středověku. V našich zemích nastal rozkvět tohoto řemesla ve 13. století. Soukeníci jsou tkalci, kteří tkají textilii z vlny. Utkané textilii se říká **sukno**.

Struktura textilu je vytvářena základními vlastnostmi zvoleného materiálu, hmoty, která vznikala v průběhu jejího růstu a zanechala na textilu viditelné znaky. Při tkaní vzniká volbou zvoleného druhu příze, volbou její síly, způsobem tkaní ručního nebo strojového, a volbou vazeb.

Střída vazby tkaniny je tvořena určitým počtem osnovních a útkových vazebných bodů, které se pravidelně v tkanině opakují. Znázorňuje se na čtverečkovém papíře, tzv. technické vzornici.

1. Střída vazby – osnovní kepr. 2. Rozkreslení střída vazby. 3. Útkový kepr.

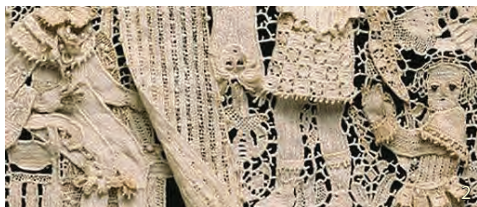
Sukno je textilie utkaná z vlny se záměrně zplstěným povrchem. Jedná se o historický název pro vlněnou tkaninu.

Š

Šantung je jednobarevná tkanina utkaná plátňovou vazbou původně z přírodního sprádaného hedvábí. Má nízkou hmotnost a plastický nepravidelný povrch tvořený nestejnou silou přírodní příze. Název je odvozen od čínské provincie Shantung.

Šibori je japonský název pro proslavenou barvicí techniku výzdoby textilu pomocí rezervy, která vzniká vyvazováním, skládáním a kroucením.

Šitá krajka je nejstarším typem krajky; je charakteristická tím, že nemá žádný textilní podklad. Technika byla známa ve starověkém Řecku i v Byzanci, odkud se pak rozšířila do Itálie. Ta ji znovuobjevila ve 14. století. V proměněné podobě se z Itálie rozšířila i po celé Evropě. Prazáklad techniky vznikl s největší pravděpodobností z obšívání okraje tkaniny, které ji zpevňovalo. Původní funkční obšívání se později stávalo čím dál více dekorativní a začalo se proměňovat: z volných nití vytažených z tkaniny se začal vytvářet, již mimo tkaninu, vzdušný dekorativní pás, který ji lemoval. Tento nebyvalý postup ovlivnil charakter krajky, která se pak začala vytvářet samostatně, mimo tkaninu, na speciálním podkladě, který se po ukončení práce odstranil, a pouze z nití, které se obtáčely smyčkovacím stehem. K nejstaršímu typu šité krajky patří **reticella**, s níž se poprvé můžeme setkat v renesanční Itálii v 16. století. Obliba šité krajky vedla k jejímu velkému rozšíření v 17. a 18. století.

1. Ručně šitá krajka, Anglie, 16. stol. 2. Ručně šitá krajka, Anglie, 16. stol., detail.

T

Tapa je textilie, která je vytvářena z rostlin nejjednodušším způsobem, bez znalosti tkaní a potřeby příze. V některých oblastech se látka zhotovuje zpracováním kůry stromů, jinde ze stromového lýka. Nejčastěji se setkáváme s touto textilií v oblasti Oceánie, na Nové Guinei nebo v Melanésii, existuje také u kmenů ve střední Africe. Kůrová látka, jak se také někdy nazývá, se vytváří z kůry moruše japonské, chlebovníku, některých druhů ibišků a fikusů nebo mangovníku či jiných dostupných stromů. Vnitřní kůra se rozřeže na proužky, ty se máčí ve vodě a pak se tlčením ještě dále změkčují; posledním krokem je její lepení nebo sešívání. Látka se používá k výrobě předmětů denní potřeby, bederních roušek, sukní, ozdob příbytku i rituálních masek. Vzory se vytvářejí vytlačováním či malbou. Tato starobylá technologie se dodnes používá u přírodních národů Oceánie i v Africe. Jako tapa se označuje i netkaný materiál vytvořený z lýka stromů, který se původně používal na Jávě a barvil se pomocí voskové rezervy.

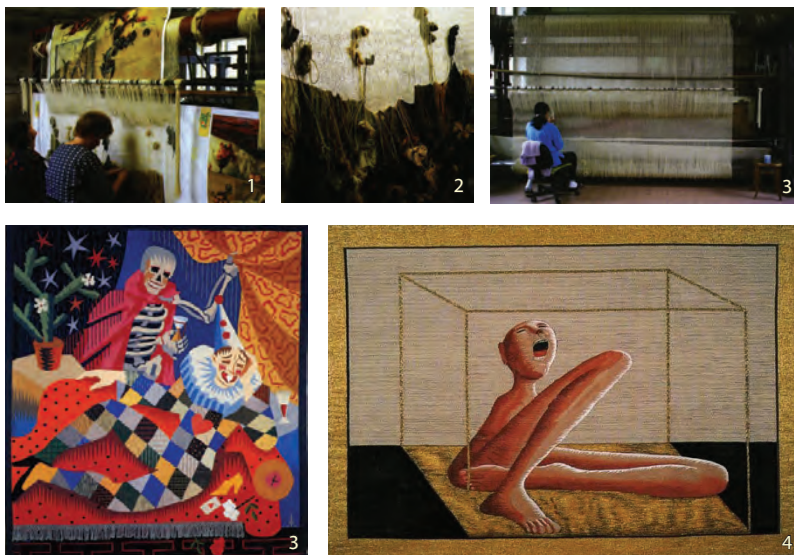

1. Pelerina, tapa, Melanésie, 20. stol. 2. Geometricky zdobená tapa, střední Afrika, 20. stol.

Tapisérie je po celá staletí chápána jako tkaný nástěnný textilní obraz, jako výsostný umělecko – řemeslný artefakt, který má své kořeny v kobercové tvorbě. Pojmenování tapisérie je převzato z řeckého slova *tapēs* neboli koberec. Funkce tapisérie byla vždy monumentálně dekorativní s výrazným reprezentativním účinkem. Její úloha nikdy nebyla čistě utilitární, vždy měla

výrazné sociální a kulturní poslání. Nad užitkovou funkcí převažoval její reprezentační, estetický, dekorativní nebo naučný a hierarchický význam. Jako o řemeslu a uplatnění tapisérie jako závěsného obrazu lze mluvit až v období středověku, kdy se setkáváme s evropským pojetím tapisérie. Tapisérie je tradičně utvářena technikou útkového rypsu. Technologicky má své předobrazy ve dvou zdrojích. V kilimech, které byly tkány plátnovou vazbou a uplatňovaly se ve výzdobě interiérů zavěšené na zdi, a v koptských textiliích, kde se můžeme setkávat s analogickými postupy, s figurálními náměty vytvářenými pomocí tkaní přerušovaného útku, s uplatňováním kontur, s pronikáním jedné barvy do druhé. Doklady o evropské tapisérii existují od 11. století v Německu, ale jako řemeslo se začala tvorba tapisérie rozvíjet až od počátku gotiky (asi od 13. století), především ve Francii; postupně zde vznikalo několik center, z nichž zvláště vynikala manufaktura v Arrasu. Vynikající díla této dílny pak ovlivnila i její pojmenování v Itálii (*arazzi*) a v Polsku (*arrays*). Od pozdní gotiky, zvláště v renesanci a poté v baroku, se rozšířila manufakturní výroba nejen ve Francii (Paříž, Amiens, Aubusson, Beauvais, Lille, Tournai aj.), ale i ve Flandrech a Vlámku (proslavené byly například dílny v Bruselu, v Bruggách, Gentu, Oudenaarde, Antverpách, Amsterdamu), méně v Itálii (Firence, Vigevano) a v Anglii (Mortlake). Manufakturní tvorba tapisérií se prováděla na horizontálních nebo vertikálních stavech. Výtvarná předloha obvykle pocházela z rukou malíře a následně byla kresebně převedena do **kartonu** (patrony) v měřítku jedna ku jedné, ve kterém se měla tapisérie realizovat. Na výtvarném návrhu se často podíleli nejvýznamnější umělci své doby. V kartonu byly rozkresleny všechny podstatné informace pro řemeslníky, kteří pak tapisérii tkali. V této podobě se manufakturní výroba tapisérií zachovala dodnes. Námětově se tapisérie proměňovala podle zadání objednavatelů, historické doby a jejich slohů, převládajícího kulturního klimatu a módy. Vedle světských a mytologických námětů to byly často i biblické náměty ze Starého a Nového zákona, později se objevuje i tzv. **verdura** s rostlinnými motivy. Od počátku své existence obsahovala tapisérie vedle hlavního námětu také dekorativní orámování, tzv. **borduru**, která v různých obdobích měnila svou šířku i bohatost vzorů. Bordura často obsahovala vytkaný znak zadavatele, značku manufaktury, někdy i jméno umělce a realizátora. Výsadním materiálem pro tkaní tapisérií, pro útek, byla ovčí vlna, protože se velmi dobře barví. Pro zdůraznění některých částí tapisérie, pro její jiný výtvarný účín, obvykle kvůli

lesku, se používalo i hedvábí. Osnova byla převážně bavlněná (výjimečně, například v Japonsku, konopná). Ve 20. století dochází k proměně chápání tapisérie. Vedle manufakturní se objevuje od 60. let minulého století také **autorská tapisérie**.

1. Tkaní tapisérie na vertikálním stavu, Moravská gobelínová manufaktura Valašské Meziříčí. 2. Návrh podložený pod osnovou, MGM Valašské Meziříčí. 3. Přípravné práce. 4. Jaroslav Kořínek, Harlekýn a Smrt, MGM, 1949. 5. Jiří Sopko, Nic, tapisérie podle kresby z roku 1979, MGM Valašské Meziříčí.

Tartan je výrazně barevná károvaná vlněná tkanina používaná k výrobě kiltu, tzv. skotské sukně, který byl součástí skotského lidového kroje.

1. Skotský kilt

Tenerifa je šitá krajka, která se do Evropy dostala přes Španělsko z jižní Ameriky, kde ji vytvářeli především domorodí indiáni. Její popularita a rozšíření na ostrově Tenerife jí daly název. Někdy se označuje podle tvaru také jako hvězdicová či sluníčková. Technicky jde o šitou krajku, která se vytváří na papírové nebo dřevěné podložce různého geometrického tvaru. K nejčastějším patří kruh, trojúhelník nebo čtverec. Základním stavebním prvkem jsou pomocné nitě vytvářející hlavní obrys zamýšleného tvaru a nosné prvky, které se ve středu kříží a vytvářejí tak osnovu krajky. Další plocha se pak může prošívát různým způsobem. Tenerifa se používala jako ozdobný prvek, který se vsíval do ubrusů, záclon, polštářů nebo také dámských oděvů.

1. Sluníčková tenerifa, postup. 2. Hvězdicová tenerifa, historický vzor.
3. Sluníčková tenerifa

Textil je souhrnný název pro textilní surovinu, textilní polotovary a textilní výrobek.

Textilie je nejširší označení pro textilní výrobek, jehož základem je vlákno. Ačkoliv latinský překlad slova *textilis* znamená tkaný, může textilie vzniknout mnoha různými způsoby, a to jak z vláken spředených do příze, tak z vláken v nezměněném stavu. Z vláken upravených do příze se vytváří textilie mnoha způsoby: tkaním, pletením a také celou řadou předtkačkových technik. Nezpracovaná vlákna jsou naopak základem pro jiné postupy, k nimž patří plstění, lepení, prošívání aj.

Textilní intarzie je technika převzatá z jiných uměleckých řemesel (dýhová nebo kamenná intarzie na nábytku) a přeměněná do textilní podoby. V podstatě jde o vytvoření plošné textilie z kousků vlněné valchované tkaniny, které se k sobě přikládají nebo vkládají do předem připraveného prázdného

prostoru a sešívají se tak, aby nebyly vidět stehy. Pro tento typ sešívání je valchovaná tkanina velmi praktická, protože překrývání stehů umožňuje. Textilní intarzie v minulosti vznikala z malých barevných kousků textilu, což ovlivňovalo její bohatý výtvarný výraz.

1. Postní sukno, textilní intarzie, Dolní Porýní, 1737.

Textilní řemesla vznikala postupně v průběhu historie tkání a vzniku textile. Celá řada textilních řemesel se váže ke zpracování **textilních surovin**, k postupům směřujícím ke vzniku textile nebo zabývajícím se její následnou úpravou. Pro určité úkony vznikali různí specialisté již od antiky, a to zvláště tam, kde již bylo pro vznik textile běžně používáno tkání. V našem městském prostředí to byla mezi 13. a 15. stoletím především řemesla, která souvisela se zpracováním vlny; **vlnaři**, kteří připravovali **vlnu**, soukeníci, kteří vyráběli **sukno**, pak ti, kteří sukno dále upravovali, **valcháři** zpevňující textilií, česači, kteří sukno česali, a **postřihovači** a kráječi. Se zpracováním lnu souviselo **přástevnictví** – zabývalo se přípravou lnu, a **pláteníci**, kteří **len** tkali. K dalším činnostem, které se podílely na úpravě hotového **plátna** pak patřilo bělení, barvení, ale také mandlování; jako samostatná řemesla vznikala pouze ve větších městech. S rozvojem řemesel souviselo i zakládání cechů. V našich zemích vznikla většina soukenických cechů v polovině 14. století a většina tkalcovských cechů v 15. a 16. století. Se zdokonalováním technologických postupů a větší specializací přibývala v textilní oblasti stále nová řemesla, tradiční řemesla se však zachovala až do konce 19. a počátku 20. století.

Textilní suroviny a textilní materiály v průběhu své existence člověk postupně objevoval. K nejstarším materiálům používaným k výrobě primitivní textilie patřily již v neolitu liány, lýka různých rostlin, trávy, kořeny stromů aj. Délka těchto materiálů určovala délku primitivní textilie; ta byla vytvářena jednoduchými postupy – splétáním, svazováním, smyčkováním. S postupem času začali již první zemědělci používat materiály jak rostlinného, tak živočišného původu. V různých oblastech jich existovala vždy celá řada, z nichž některé později doznaly většího rozšíření, jiné se však vzhledem ke specifickým přírodním podmínkám vyskytovaly pouze v dané lokalitě. Nejstarší nálezy vypovídající o kulturním zpracování a pěstování rostlin nebo zpracování srsti či hedvábí se datují už kolem 6. tisíciletí př. n. l. Nepřímé doklady o znalosti zpracování lnu jsou známy z 6. tisíciletí př. n. l. ze Sýrie a Turecka. V 3. tisíciletí př. n. l. se len běžně používal ve Starověkém Egyptě. Z Turecka jsou z tohoto období doklady i o využití ovčí vlny a v Číně se kolem 3. tisíciletí začínalo vyrábět hedvábí.

Kritériem pro základní dělení vláken je jejich původ, odkud a z jakých surovin se vlákna získávají. U **přírodních vláken** existuje nejstarší dělení na **vlákna rostlinná** a **vlákna živočišná**. Později k nim přibývají i další vlákna, především kovová (zlatý a stříbrný dracoun), s technologickou vyspělostí se objevují i vlákna azbestová, skleněná a další druhy vláken kovových, která se dají zahrnout pod pojem vlákna anorganická. Dělení přírodních vláken se tak ustálilo na **vlákna organická** (rostlinná a živočišná) a **vlákna anorganická**. Některé z materiálů nacházejí své využití dodnes a rozšiřují se i do nových, nepůvodních lokalit, jiné jsou na ústupu a jsou nahrazovány novými, především **vlákný umělými**, která jsou ekonomicky výhodnější a mají požadované specifické vlastnosti.

Textilní techniky. Jako textilní technika je pojmenován jeden z mnoha způsobů výroby textilií, které vznikly v historii lidstva. Patří k nim jak techniky samotné tvorby textilie, jako je tkaní, pletení, krosienka paličkování aj., tak techniky výzdoby již hotové textilie, mezi něž patří barvení, výšivka, batika, modrotisk, aplikace, patchwork aj.

Tie-dye je batika, ve které se rezerva vytváří tvarováním látky před vlastním barvením – poléváním látky koncentrovanou barvou. Úvazy, které drží tvar pohromadě, neplní, jako u vyvazované batiky, úlohu rezervy. Obliba techniky se rozšířila s hnutím hippies v 60. letech 20. století.

Tkalcovský člunek je nástroj, který slouží k provlékání útku osnovou; jeho název je odvozen od tvaru malého člunu, kterému se podobá. Tvar člunku se postupně vyvíjel, nejjednodušší představoval podlouhlý kus dřeva nebo kosti, na kterém byl navinutý útek a provlékal se ručně osnovou. Pozdější typ člunku používaný na tkalcovském stavu je podlouhlý, na obou koncích zašpičatělý kus dřeva ve tvaru dřevěné „lodičky“ se zadlabaným otvorem, do něhož je vložena otočná cívka s navinutou přízí. Práci s člunkem, který byl zpočátku prohazován ručně, později výrazně zrychlil vynález mechanicky poháněného, tzv. létajícího člunku, který se posílal skrze prošlup po speciální člunkové dráze pomocí pákového mechanismu. Člunek byl proti poškození na obou koncích opatřen tupými kovovými kužely. Později, u tkalcovských stavů ovládaných mechanicky, byl člunek opatřen složitějším mechanismem pro poloautomatickou výměnu cívek. V současnosti se můžeme setkávat u ručního tkaní i s názvem **tkalcovská** nebo **útková jehla**.

1. Tkalcovský člunek pro mechanické tkaní. 2. Člunek pro ruční tkaní.

Tkalcovská jehla je jednoduchý nástroj v podobě dlouhého plochého dřívka, na kterém je navinuta po celé délce útková příze. Má předobraz u primitivního tkaní.

Tkalcovský stav je vyspělý nástroj pro tkaní, na kterém se dá mechanickým způsobem vytvářet prošlup na prohození útku pomocí brda a který naráz odděluje liché nitě od sudých a umožňuje tak zrychlený postup tkaní. Tkalcovský stav se postupně vyvíjel od nejjednoduššího **vertikálního stavu** přes **horizontální stavy**, jejichž základ lze hledat v jednoduchých technologiích nomádských kultur. Vynález tkalcovského stavu patřil vedle objevu zpracování kovů k největším výtvarným lidské civilizace. Během tisíciletého vývoje vzniklo mnoho jeho konstrukčních variant. Historicky se vyvinula dvě zařízení. V prvním případě jsou základem stavu dva válce, mezi kterými jsou

natažené osnovní nitě, které se již při samotném navíjení rozdělují na liché a sudé. Dalším nezbytným prvkem je v případě primitivního stavu například hůl, kterou se tyto nitě od sebe oddělují a vytvářejí **prošlup**, jímž se mechanicky protahuje útková nit. Válce mohou být buď připevněny k zemi, nebo jsou na podstavcích. Druhým typem stavu je uzavřený rám, na kterém jsou také upevněny válce, mezi nimiž je napnutá osnova. Princip tkaní s využitím prošlupu je stejný. O dlouhověké historii tkalcovských stavů vypovídají nálezy tkanin i jejich vyobrazení. Nejstarší nalezená utkaná textilie pochází asi ze 7. tisíciletí př. n. l. z Anatólie.

1. Tkaní ve Starověkém Egyptě. 2. Textilní dílna, malba na řecké váze.

Tkalcovský stav horizontální. Jeho základem jsou dva válce, mezi kterými je natažena osnova; délka tkaniny je limitovaná vzdáleností dvou válců od sebe. U nejprimitivnějších zařízení je jeden válec zavěšen pomocí šňůry na větvi nebo kmeni stromu, na druhém válci je upevněn popruh, který má tkadlena připevněný k pasu a jímž ovlivňuje napětí osnovy. Dvěma holemi se rozdělují osnovní nitě na sudé a liché a s jejich pomocí se vytváří prošlup. Takové stavy jsou známy nejen z historie tkaní peruánských textilií, ale i ze současné Afriky, Jižní Ameriky a Mexika. Odlišným typem horizontálního stavu byl stav, ve kterém byla osnova natažena mezi dvěma válci položenými na zem a zajištěnými kůly. Doklady o tomto zařízení existují na malbách ze starověkého Egypta, postup se však zachoval doposud – u Beduínů a Tuaregů v Africe. V Asii se tímto způsobem tkaly koberce. Od 11. století se v Evropě objevil typický horizontální podnožkový stav, u kterého tkadlec sedí. Válce jsou umístěny na bočnicích, k rozdělení osnovních nití na sudé a liché slouží listy s očky, které jsou ovládány podnožkami; zdviháním listů vzniká prošlup. Stavy se označují podle počtu listů jako dvoulistový, čtyřlistový atd. Počet listů ovlivňuje možnosti uplatnění různých vazeb. Nejjednodušší stav, stav dvoulistový, umožňuje tkát pouze vazbu plátňovou, nejčastěji se však vyu-

žíval stav čtyřlistový. Útek byl z počátku prohazován ručně, pomocí útkové jehly, později mechanicky poháněným člunkem. Výhodou těchto stavů byla i mnohem větší délka osnovy navinuté na osnovní válec, a tedy i délka zboží. Horizontální podnožkový stav se do Evropy dostal pravděpodobně z Číny – jeho počátky byly spojeny se tkaním hedvábí. Jednoduchý podnožkový stav byl v Číně znám již asi 2000 let př. n. l.

1. Horizontální tkalcovský stav, Afrika. 2. Horizontální tkalcovský stav, Čechy, přelom 19. a 20. stol.

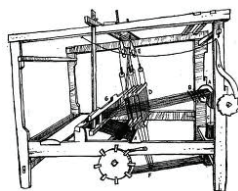
Tkalcovský stav vertikální. S jeho nejstarším zobrazením se setkáváme na kresbách z Théb z doby kolem 1500 let př. n. l. Kresba zachycuje vysoký rám sestavený ze čtyř trámů, při horním a dolním příčném trámu jsou připevněny válce, na kterých je navinutá osnova. Tkanina se tká zdola a útek

1. Vertikální stav, schéma.

se přiřazuje ke spodnímu konci. Jinou variantu vertikálního stavu s jedním válcem používali ve starověkém Řecku: osnovní nitě visely volně od válce dolů a jejich vypnutí se dosahovalo zavěšenými kameny nebo později keramickými závažími. Osnova se protkávala od horního válce a útky se přiřazely dřevěným „nožem“ směrem vzhůru. Třístranný stav nebyl pevně zakotven a opíral se jen o zeď. Náklon stavu pak umožňoval oddělení sudých a lichých nití a mechanicky tvořil prošlup. Tyto stavy jsou známy z vyobrazení na řeckých keramických vázách již z 6. století př. n l. Z tohoto typu stavu se pak vyvinul vertikální stav s bočnicemi a brdem, jak je znám již ze středověku.

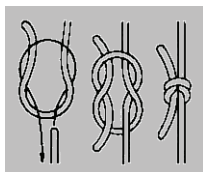
Tkalcovský stav, schéma, konstrukce. Základní schéma stavby tkalcovského stavu je stejné u obou typů stavů. Stav se skládá z postranic, do nichž jsou zasazeny dva válce, válec osnovní (osnovní vratidlo), na kterém je navinuta osnova, a válec zbožový (zbožové vratidlo), na který se navíjí už hotová tkanina. Oba dva válce jsou zafixovány ozubenými koly a brzdou. Osnovní nitě jsou vypínány přes osnovní a zbožovou svůrku. Nejdůležitější částí stavu, které umožňují **prošlup**, jsou **listy s nitěnkami** a **paprsek**. Osnovní nitě jsou navedeny do listů s nitěnkami, ty pak rozprostírá paprsek, který je zasazen do **bidlenu**. Listy s paprskem se dohromady nazývají **brdo**. Bidlenem se přitlouká útek a zpevňuje tkanina. Před zbožovým válcem je umístěn prsník, o který se opírá tkadlec a který zachycuje hotovou tkaninu. Zvedání listů může být buď nožní (stavy s podnožkami), nebo ruční.

1. Schéma tkalcovského stavu.

Tkalcovské vazby jsou základem pro vznik tkaniny a určují, jak bude tkanina vypadat. Základním stavebním prvkem jsou **vazebné body**, které vznikají při pravouhlém křížení osnovy a útku. Různé způsoby křížení osnovy a útku a poloha osnovní nitě vůči útku, to vše se podílí na odlišném vzhledu tkaniny. K základním vazbám, od kterých se odvíjí celá řada odvozených vazeb, patří **vazba plátnová**, **vazba keprová** a **vazba atlasová**.

Tkalcovský uzel je uzel, kterým se navazují osnovní nitě a patří k nejvíce využívaným uzlům při tkaní.

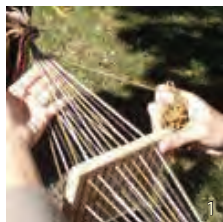

Tkaní je základní a nejrozšířenější způsob vytváření textilie, jehož podstatou je vzájemné pravoúhlé křížení osnovy a útku, při němž vznikají vazebné body, které vytvářejí **tkaninu**. Tento princip se uplatňoval pomocí různých nástrojů, od nejprimitivnějších k nejsofistikovanějším. Nejstarším nástrojem na tkaní byl primitivní předchůdce vertikálního stavu, tj. osnova zavěšená na tyči (na horizontálně rostlé větvi) zatížená kameny, ze kterého se postupem času vyvinul vertikální – svislý tkalcovský stav. Mimo to vznikla během historie lidstva řada technik, které se svým principem blíží technice tkaní, ale pracují s jinými a jednoduššími nástroji; někdy jsou označovány jako **předtkalcovské techniky**.

Tkaní na destičce se řadí mezi předtkalcovské techniky a patří k jednoduchým technikám tkaní. Princip je blízký tkaní na tkalcovském stavu, protože osnova je trvale rozdělena tak, že proslup k prohazování útku vzniká mechanicky. Technika se také označuje jako tkaní na brdu nebo brdečku nebo jako **tkaní na hřebenovém stávku**. Jednoduchá technika měla v historii značné využití a doklady o její dlouhé existenci jsou patrné na kresbách keramických nádob z Maďarska a z Polska i na středověkých dřevorezech. Existují i archeologické nálezy z 11. století. V době renesance získala tato technika oblibu také v Itálii a Francii. V 19. století bylo tkaní na destičce nejvíce rozšířeno v Evropě mezi Slovany, ale také u Španělů, Portugalců, Němců a pobaltských národů. S technikou se můžeme setkávat rovněž u sibiřských národů, u indiánů v Severní a Jižní Americe, někde i v Africe, Indonésii a Mikronésii. Tkanice, které se vyráběly na brdečku na našem území, jsou doloženy z archeologických nálezů ze 13. až 15. století. Technikou se vytvářely různé široké stuhy sloužící převážně k ozdobě šatů, k uzavírání sukní, zástěr, čepců, kalhot, košil apod. V lidovém prostředí se k jejich výrobě po-

užívala především vlněná, bavlněná a lněná příze a pro slavnostnější účely jsou známy i tkanice protkávané zlatem. Na svátečních sukních a zástěrách byly pestře vzorované, k ostatním účelům byly jednobarevné. Kromě ozdoby oděvů sloužily jako popruhy na koše, šňůrami se svazovalo dřevo, tráva, sloužily i jako šňůry na prádlo nebo jako povijan.

Pro výrobu tkanic byl výchozím nástrojem hřeben, **hřebenový stávek** neboli tkalcovská destička, brdo atd. Destička mohla mít různou podobu i velikost. Počet osnovních nití byl dán počtem prořezaných podélných otvorů a počtem kulatých otvorů v tzv. zubech, do nichž se navlékají osnovní nitě. Jejich rozdělení do otvorů a žlábků rozděluje nitě na sudé a liché. Pohyb nití ve žlábků pak vytváří horní a dolní prošlup, kterým se prohazuje útek. Při silném vysrážení dominuje osnovní příze, která vytváří vzor. Pestrou barevnost vykazovaly tkanice cikánských žen, říkalo se jim proto **cikánské tkanice**.

1–3. Postup při tkání na destičce.

Tkání na hřebenovém stávku – viz tkání na destičce.

Tkání na karetkách patří k nejstarším známým technikám, které provází lidstvo po několik tisíciletí. Doklady o jeho užití se nachází v podobě textilních fragmentů i nalezených nástrojů, karetek, jejichž pomocí vznikaly tkané pásy. Základní podmínkou realizace textilie byla soustava čtyřbokých nebo vícebokých (šestibokých, osmibokých) karetek zhotovených z různých materiálů: z hlíny, ze dřeva, z kosti, slonoviny, kůže či kovu. Karetky měly v rozích provrtané otvory, jimiž procházela osnovní nit. Osnova provlečená otvory vytvářela sama o sobě mechanický prošlup. Při otáčení karetek doprava či doleva docházelo ke kroucení soustavy osnovních nití a při následném prohození útku, který pootočení zafixoval, vznikl postupně systém spojených kroucených šňůr uložených vedle sebe, tvořících plochou šerpu, vzorovaný pás.

K nejstarším nálezům dokládajícím existenci techniky patří hliněné karetky z Persie datované kolem roku 2000 př. n. l. O použití techniky v historii svědčí tkanice a pásy pocházející z antického Řecka – z 5. a 4. stol. př. n. l., karetky ze Španělska, zhotovené z březového dřeva nebo, karetky z kosti a slonoviny z Kartága. Později, od počátku našeho letopočtu, existují doklady o karetkování například z Dánska, Anglie a Egypta. Karetky se v této době objevují kromě podoby čtyřboké i v podobě tříboké a dochované pásy ukazují na jejich použití v různém počtu; některé pásy jsou zhotoveny z 54, jiné až ze 160 karetek, jak o tom svědčí doklady z Německa, Dánska a Polska. V našich zemích existují doklady o této technice z nálezů karetek ve Starém Městě na Moravě z doby velkomoravské. Tkaní na karetkách patřilo k technikám používaným i ve středověku. Po 15. století zájem o techniku začal upadat. Kromě Evropy byla tato technika známá i v některých oblastech Afriky, v Alžíru, Maroku, Etopii, ale také v Číně, Nepálu, Kašmíru, Iránu a Indonésii. Na karetkách se vždy tkaly úzké textilie, různé šerpy, pásy, lemy, které sloužily jak k ozdobě oděvů, tak jako součásti strojů pro tažná zvířata – koně, velbloudy, osly. Úzké pásy se používaly také k převazování různého zboží. Pásy se často sešivaly a v této podobě pak vytvářely tašky nebo váčky (např. v Indonésii na betel). Počet a velikost karetek se lišil v závislosti na zamýšlené šíři tkanice a na zvoleném materiálu. Na úzké pásy stačilo

1. Napnutá osnova a karetky srovnané do bloku. 2. Pootočením karetek je situace připravená pro protažení útku. 3. Příprava karetek pro tkaní. 4. Vzor na textilii. 5. Utkaný pás. 6. Protahování útku pomocí tkalcovské jehly.

6 až 8 karetek, na složitější vzory a širší pásy se jich používalo od 80 do 100. K vytvoření osnovy se volila nejčastěji vlněná příze, která měla původně surovou přírodní barvu, později byla barvena přírodními barvivy, méně pak hedvábí, útek byl většinou lněný nebo konopný. U nás se tkaní na karetkách v lidovém prostředí udrželo až do 20. století a nejčastějším výrobkem byly široké a dlouhé vzorované pásy, nedílná součást krojů; ženy si je obtáčely kolem pasu.

Tkaní na neúplném rámu. Tímto způsobem se označuje v našem lidovém prostředí technika sloužící k pletení popruhů, vlastnímu výrobku se v některých oblastech říkalo **trak**. Traky byly určeny především pro hospodářské účely, jako popruhy pro koše a nůše nebo jako postroje pro kravské a koňské potahy, a proto musely udržet značnou tíhu, kterou zaručoval způsob tkaní na nepřerušované osnově. Technika je velmi jednoduchá a řadí se svým charakterem mezi předtkalcovské techniky tkaní. Jako nástroje se používala lať se čtyřmi otvory, které byly nezbytné k tomu, aby umožnily posouvání kolíků s napnutou osnovou při jejím zkracování při tkaní. Kolíky, mezi které se natahovala osnova, se zasouvaly do otvorů v lať, jejich vzdálenost určovala délku popruhu. Pro přiřazení útků byl nezbytný dřevěný nůž. Příze se ovinula kolem kolíků a její konec sloužil pro větší pevnost traku jako útek. Dřevěný nůž umožnil vytváření prošlupu k prohození útku a současně i přiřázel hotovou řadu k předchozí. Po sejmutí s kolíků dokončili tvůrci trak na obou koncích obsmykáváním, a touto technikou vytvořili funkční oka sloužící k připevnění k nůši. Jako materiál se používala většinou méně kvalitní lněná nebo konopná příze. Struktura tkaniny měla vzhled osnovního rypsu, útek byl zcela překryt osnovou.

1. Dřevěný nůž vytváří prošlup při tkaní popruhů. 2. Napínání osnovy na neúplný rám.

Tkanina je textilie vzniklá tkaním (ručním nebo na tkalcovském stavu) pomocí základních tkalcovských vazeb, patřící historicky k nejrozšířenějším textiliím.

Trak je jiné označení pro popruh; používal se jako součást nůší a koňských a kravských potahů v hospodářství. Vzniká technikou tkaní na neúplném rámu.

Tritik je malajsko-indonéský název pro techniku rezervy vytvořené před barvením.

Turecký uzel, smyrenský uzel, ghiordes jsou stejné názvy pro další typ vazného uzlu (vedle uzlu perského), kterým se tvoří vazné, plyšové koberce. Turecký uzel se váže přes dvě nebo čtyři osnovní nitě a je symetrický.

1. Turecký (smyrenský) uzel vázaný na dvou nitích. 2. Turecký uzel vázaný na čtyřech nitích. 3. Schéma tureckého uzlu s plátňovou vazbou.

Tussah je přírodní plané hedvábí ze zámotků divoce žijícího bource dubového. Vlákno je hrubší, ale trvanlivější než pravé hedvábí, má špinavě hnědou barvu, je tvrdší na omak a bez lesku. Používá se jako náhrada bourcového hedvábí ke tkaní oděvních textilií. Vyskytuje se v Číně, Japonsku a Indii.

U

Umělá vlákna se dělí podle původu výchozí suroviny. Existují dvě základní skupiny. Menší skupinu, která vznikla jako první, tvoří vlákna získávaná z přírodních polymerů, rostlinných a živočišných bílkovin. Patří k nim především vlákna buničitá, vytvořená chemickým procesem z celulózy, která historicky patřila k prvním umělým vláknům. Jsou to především nejrozšířenější viskóзовá vlákna (například viskóзовé hedvábí), jejichž výchozí surovinou byla rozvlákněná dřevovina, nebo acetátové hedvábí získávané chemickou cestou z bavlněného odpadu. Z renegerovaných živočišných bílkovin je nejznámější vlákno kaseinové, které se získává z proteinu obsaženém v kravském mléce. Do druhé, početnější skupiny, která se díky výzkumům ve druhé polovině 20. století neobvykle rozvinula, patří syntetická vlákna z polymerů získávaná z ropy, dehtu a uhlí. Vlákna se z tekutých polymerů získávají vstřikováním přes zvlákňovací trysku. K těmto vláknům patří vlákna polyamidová, polyesterová, polyvinyllová a řada dalších. První umělá vlákna, která byla vnímána jako náhražka za přírodní materiály, měla oproti přírodním vláknům jisté nevýhody: malou savost, menší pružnost a hřejivost. K jejich přednostem naopak patřila především pevnost, nízká hmotnost, nemačkovost, odolnost proti chemikáliím, vlhku a hnilobě. S dalším vývojem se mnohé negativní vlastnosti umělých vláken podařilo odstranit a v současné době tvoří zcela největší skupinu mezi textilními materiály, které svými vlastnostmi splňují všechna požadovaná kritéria.

Útek. Ve tkanině tvoří soustavu nití, které se s osnovou při tkaní pravoúhle kříží.

Útkový ryps. Základem je plátňová vazba, ve které útek vytváří vzor, osnova je útkem zcela překryta. Tento typ vazby je využíván pro tkaní klasických **tapisérií** nebo **kilimů**.

V

Valcháři měli v historii textilních řemesel důležité místo při úpravě vlněné tkaniny. Úkolem valcháře bylo textilií zpevnit, tak aby se dala dobře stříhat a sešívát. Tkanina se pro tento účel vkládala do kádí s vodou, do které byla přidána soda, louh nebo jiný alkalický prostředek a moč, která fungovala jako odmašťovadlo. Valchář šlapal v kádi po ponořené textilii bosýma nohama několik hodin, než byla látka částečně zvalchována. Mokrát látku se pak ještě položila na kamenný stůl a na něm se pomocí různých nástrojů – hůlek a paliček – dále zpevňovala. Docházelo tak ke zplstnatění vlákna a látka, která díky tomu ztrácela strukturu, se stala pevnější a pružnější.

1. Pompeje, vznešený dům přebudovaný k provozu valchářského řemesla.
2. Pohled do interiéru valchovny v Pompejích.

Valchování. V současnosti je valchováním myšlen proces při kterém tkanina získává vlasovou úpravu. Tkanina se upravuje postupně v několika krocích: mechanickým třením za vlhka a tepla, dále jejím lisováním, česáním a prostřihováním – tím se uvolňují vlákna a vzniká měkký sametový povrch.

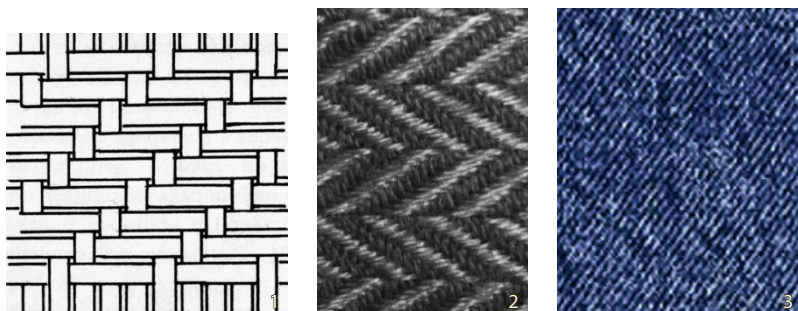
Vazba atlasová patří k vazbám vytvářejícím na líci tkaniny hladký povrch; toho se dosáhne tak, že se útkové vazebné body rozložené v ploše textilie navzájem nedotýkají. Základní atlasové vazby jsou útkové nebo osnovní. Nejmenší atlas je pětivazný. Útek je v případě útkového atlasu přetahován přes čtyři osnovní nitě a pod pátou se podvléká, v každé následující řadě je jakoby volně umístěn v ploše. K odvozeným vazbám patří atlasy prisazované,

zesílené, nepravidelné a stínované. K nejtypičtějším tkaninám vytvořeným touto vazbou patří satény, **brokáty**, podšívkové tkaniny, ubrusy a povlečení.

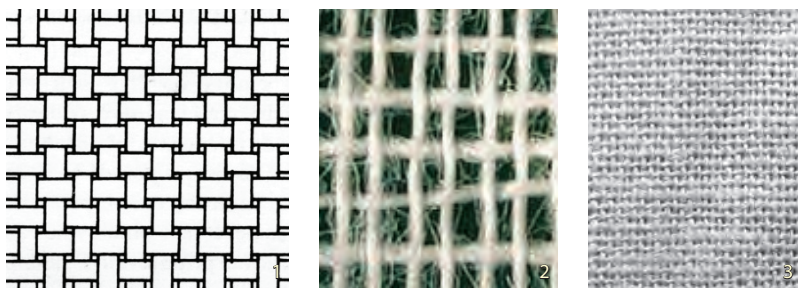
1. Schéma atlasové vazby. 2. Císařovna Sisi v atlasových šatech. 3. Neglizé ze saténu, doba Ludvíka 14., krále Slunce

Vazba keprová patří k strukturálně výraznějším vazbám. Základní kepr je čtyřvazný a jako ostatní kepry vytváří diagonální vzor, který je tvořen v případě útkového kepru tak, že v první řadě útek přechází přes tři osnovní nitě a pod čtvrtou se podvléká a v každé následující řadě se posouvá o jedno místo doprava nebo doleva. Kepr může být také osnovní: na líci jsou vidět osnovní nitě, které útek podvléká. Keprová vazba má mnoho variant; patří do ní například zesílené kepry, hrotové a klikaté kepry, lomený kepr nebo také kepr křížový, jejichž prostřednictvím vznikají bohaté vzory. K nejvýraznějším patří varianty na vzor nazývaný rybí kost.

1. Schéma keprové vazby (kepr čtyřvazný). 2. Textilie se vzorem tzv. „rybí kostra“. 3. Keprová vazba na riflovině.

Vazba plátnová je nejjednodušší a nejrozšířenější vazba. Její princip spočívá v opakovaném křížení osnovy a útku. V první řadě se pravidelně střídá jedna osnovní nit nad útkem a jedna pod ním a využívá se rytmu sudé a liché nitě. V následující řadě je to naopak a třetí řada je stejná jako první. Při tkaní na tkalcovském stavu stačí pro tkaní plátnové vazby dva listy. Při správném přírazu je vidět stejně osnova i útek. Z plátnové vazby vzniklo mnoho variant, jsou to tzv. odvozené vazby. K nim patří především rypsy, které vznikají rozšířením vazných bodů ve směru osnovy nebo útku (jako například příčný ryp a podélný ryp), a panamy, které dále vznikají rozšířením vazných bodů v obou směrech.

1. Schéma plátnové vazby. 2. Juta řídce tkaná plátnovou vazbou. 3. Ukázka běžné textilie utkané plátnovou vazbou.

Vazný bod je místo pravoúhlého křížení nitě osnovní s nití útkovou. Podle vzájemné polohy mezi nimi může být vazný bod osnovní, kdy osnovní nit je nad útkem, nebo vazný bod útkový, kdy je útek nad osnovní nití. Vazné body ve svém mnohonásobku vytvářejí tkaninu.

Velbloudí srst. Její zpracování a využití bylo přirozené u těch národů, kde měl velbloud významnou a mnohostrannou úlohu, a to nejen jako dopravní prostředek, nosič lidí a zavazadel, jako zdroj potravy, ale také jako zdroj vláken nezbytného pro život této komunity. Získávání velbloudí srsti není složité, protože vlna se nemusí stříhat. Velbloudi na jaře po zimním chladném období ztrácejí v chomáčích až 5 kg vlny; ta se sbírá, čistí, vyčesává a rozdělují na podsadu a pesíky. Kvalita vlny a její využití jsou dány druhem zvířete, prostředím, ve kterém žije, důležité je také to, zda je získávána z pe-

síků či podsady. Nejméně kvalitní vlnu má jednohrbý velbloud dromedár, který se vyskytuje především v severní Africe. Jeho hrubá vlna je využívána výhradně k výrobě koberců. Vlna dvouhrbého velblouda ze severozápadní Číny a Mongolska patří naopak k nejkvalitnějším surovinám. Nejkvalitnější je jemná a hustá podsada, která se vytváří k ochraně zvířete před extrémními teplotními výkyvy, ve kterých žije. Délka vlákna se pohybuje mezi 2,5 až 13 cm a tak jako ovčí chlup je vlákno na povrchu pokryto šupinami. Barva může být od pískově žluté až po téměř bílou. Velbloudí vlna se vyznačuje svou měkkostí, lehkostí a hřejivostí a také dobrým vyrovnáváním se s vlhkem, ale i s horkem. Tkaniny jsou velmi příjemné na omak. Spředená podsada se používá k výrobě dámských látek, županů, šálů, čepic, rukavic, ale také zimních pláštů a příkrývek, které jsou velmi ceněné a proto drahé. Z pesíků se vlhkem a párou vytváří **plst**, která se používá k výrobě klobouků, obuvi, ale také koberců; nomádům slouží ke stavbě jejich obydlí – jurt, protože má vysokou schopnost odolávat vlhku a dešti.

1. Velmi silná velbloudí příže. 2. Česaná velbloudí vlna. 3. Surová vlna-rouno.
4. Jednohrbý a dvouhrbý velbloud.

Verdura je tapisérie obsahující převážně rostlinné náměty (někdy s fantazijními nebo reálnými zvířaty a obvykle bez přítomnosti člověka). Velkou oblibu získala v renesanci a baroku. Název je odvozen od italského slova *verde* což znamená zelený.

1. Modrá verdura, vlámská tapisérie, 1. pol. 16. stol.
2. Verdura, vlámská tapisérie, začátek 18. stol.

Vlákna anorganická jsou vlákna, která se dají rozdělit na vlákna hutnického původu a vlákna nerostná. Mezi vlákna hutnického původu se řadí především všechna vlákna kovová. Nejznámější a historicky nejvíce využívaná byla vlákna z drahých kovů, zlatá a stříbrná. Později se k nim přidávají i vlákna kovů běžných, vlákna měděná, mosazná aj. Velký význam nabyla později i vlákna skleněná, která se často využívají ve stavebním a chemickém průmyslu, neboť dobře odolávají kyselinám, vlhku, hnilobě aj. Pro své vlastnosti jsou často používána k výrobě chemických filtrů, mřížek, izolací ve stavebnictví. Z nerostných vláken je to azbest; ten se získává z nerostu zvaného osinek a dříve měl uplatnění především jako textilní vlákno odolné vysokým teplotám.

Vlákna organická patří k historicky nejstarším textilním vláknům a vzhledem ke svému původu se dělí na **vlákna rostlinného** a **živočišného původu**.

Vlákna rostlinného původu jsou tvořena převážně celulózu. Existuje více možností, kde mohou být vlákna uložena, a podle toho se můžeme setkávat s vlákny získávanými ze semen, k nimž patří především **bavlna** a **kapok**, s vlákny získávanými z lodyh – do této skupiny patří **len**, **konopí**, **kopřiva**,

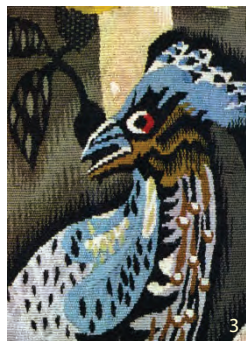
juta, kenaf, ramie, s vlákny získávanými z listů – v této skupině se vyskytuje především **novozélandský len, manilské konopí a sisal**, a poslední skupinou jsou vlákna získávaná z plodů – sem patří vlákna z **kokosových ořechů**. Nejrozšířenější skupinou jsou vlákna získávaná z lodyh. Převážná většina rostlin má podobnou stavbu: kůru, lýko a dřevovinu. Vlákna se získávají z lýka rostlin, které tvoří jednu z vrstev lodyhy a je umístěné pod kůrou. Různými mechanickými postupy (po předchozím máčení a sušení), se pak lýko uvolňuje od dřevoviny a následně se rozvlákňuje. Tento princip se s různými odchylkami uplatňuje u všech druhů prádlných rostlin získávaných hlavně ze stvolů, ale také z listů. Vlákna z listů se získávají většinou z tropických rostlin, kde jsou obsažena v lýku cévních svazků žil. Stejně tak jako vlákna ze stvolů se získávají loupáním a oddělováním od dužiny listů po předběžném máčení v mýdlových roztocích. Nejjednodušší je získávání vlákna ze semen, která se pouze odzrňují.

Vlákna živočišného původu se získávají ze srsti zvířat nebo jako specifické vlákno z výměšků hmyzu. Kromě srsti, hlavně domestikovaných zvířat, to v minulosti byly i koňské žíně nebo lidské vlasy, které se využívaly k různým, i textilním účelům. Největší skupinu představují vlákna ze srsti zvířat, k nimž patří **ovčí vlna** – ta je nejrozšířenější, a **vlna kozí** (srst se získává výjimečně i z kozy domácí); nejkvalitnější materiál můžeme získávat ze srsti **kozy angorské, kašmírové** a tibetské a **vlna velbloudí**. Do této skupiny patří i vlna získávaná z **lamy, lamy alpaky, quanaky** a **vikuně**. Nelze pominout ani **králíčí** a zaječí srst. Zcela odlišná je skupina vláken získávaných ze sekretu hmyzu (sem patří **hedvábí**).

Vlastnosti textilních vláken jsou ovlivněny samotným původem a druhem textilních surovin a podílejí se nejen na charakteru příze, ale také na hotových tkaninách a pleteninách. U textilií lze sledovat tzv. geometrické vlastnosti, k nimž patří délka a průřez vlákna. Pevnost, tažnost, pružnost a tvárnost a měrná hmotnost představují mechanické vlastnosti. Důležité pro charakteristiku vlákna jsou i tepelné – izolační vlastnosti, hřejivost, vodivost, zápalnost a hořlavost. Bez důležitosti není ani elektrická vodivost. K podstatným hodnoceným vlastnostem patří také schopnost nasákavosti vlákna, sorpční vlastnosti a odolnost vůči chemikáliím, hnilobě a slunečnímu záření i schopnost přijímat barvu při barvení. Z optických vlastností je důležitá bělost, lesk a matnost. K dalším užitným vlastnostem, které ovlivňují

působení textilie na uživatele, patří například měkkost a také subjektivněji laděný omak, který vychází z pocitu hmatového kontaktu s textilií. Některé z vlastností se promítají i do zásadních dělicích kritérií, jako je zpracovatelnost, tedy zda jsou vlákna spřadatelná (délka vlákna nad 10 mm, například bavlna, len), vlákna s nekonečnou délkou – hedvábí, nebo nespřadatelná (délka vlákna pod 10 mm určená pro netkané textilie). K jiným důležitým vlastnostem zpracovatelnosti patří pevnost a délka vlákna, povrchová drsnost a také zkadeření, obloučkovitost, které pak ovlivňují jejich plstivost. Původ vláken lze zjistit tzv. spalovací zkouškou, podle charakteru hoření.

Vlčí zub. Označení „vlčí zub“ se používá pro procházení jedné ostře ohraničené utkané plochy do druhé při goblénovém tkaní. Okraje obou vedle sebe ležících barevných ploch do sebe pronikají v protáhlých hrotech s ostrou špičkou, „zakusují se do sebe“. Pro tento výrazový prostředek gobelínového tkaní, které kromě prolínání umožňuje „šrafovat“ tkanou plochu, se používá také termín chauchura.

1. Klanění drakovi, Apokalypsa z Anger, 14. stol., detail. 2. Déšť a pěkné počasí, L. Coutaud, 1941, detail. 3. Kohoutí zahrada, J. Lurçat, 1939, detail.

Vlnaři se zabývali zpracováním surové vlny, jejím tříděním, česáním a také předením. Surová vlna se musela nejdříve rozvolnit a poté pomocí speciálních hřebenů – mykacích kartáčů – vyčesat a srovnat. Tento proces se označuje jako mykání a od této činnosti se odvinuly i názvy dalších řemesel. V našem prostředí se můžeme setkat s značením **mykač**, **kramplář** nebo **kut-**

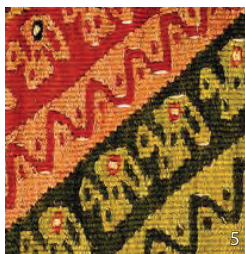
něř. K pracím vlnářů patřilo také vyrábění vlněné příze, nejdříve na vřetenu a posléze na přádacím kole a kolovrátku.

Vlna ze srsti zvířat je nejrozšířenější a historicky nejstarší textilní surovina živočišného původu. Je to přírodní živočišné vlákno získávané vyčesáváním, stříháním nebo výškubáváním (epilací) chlupů a srsti zvířat. Chlup (nebo vlas) je zrohovatělé vlákno, které vyrůstá z pokožky a jehož základem je keratin – rohovina. U většiny srstí se vyskytují dvojí vlákna; podsada, která je tvořena jemnými, někdy zkadeřenými chlupy, a pesíky, které jsou hrubší a rovnější. Kvalita vlny je ovlivněna mnoha faktory, závisí nejen na druhu, ale také na plemeni zvířat, na stáří zvířete, na tom, z které části těla se získává i zda má zvíře srst dvojího druhu, svrchní a spodní, podsadu a pesíky (v některých případech se šlechtěním zvířat pesíky ztrácejí a tvoří se pouze jemná a dlouhá podsada). Kvalitu ovlivňuje i to, v jakých klimatických podmínkách zvíře žije a zda se srst stříhá nebo vyčesává ve správnou dobu. V podstatě je zpracování srsti většinou podobné. Srst se po ostříhání pere, odmašťuje, zbavuje se mechanických nečistot a vyčesává se do rouna, které je základem pro předení.

Vlna kozí. Do této skupiny patří řada reprezentantů, pocházejících pravděpodobně z kozy bezoárové, jejíž výskyt byl zaznamenán především na území jižní Evropy, západní a střední Asie, nebo kozy šrouborohé, která se vyskytovala v západních Himalájích, především ve vysokohorském terénu. Právě v této oblasti výrazně nepříznivé podmínky ovlivnily růst jejich husté a neobyčejně teplé a lehké srsti. Odtud pochází koza kašmířská, jejíž srst se proslavila pod pojmem **kašmír** nebo tibetská, zatímco ze západní Anatolie, z horského území dnešního Turecka, koza angorská, proslulá **mohérovou vlnou**. Srst kozy domácí je hrubá a ovlivňuje i kvalitu příze. Silná příze měla jen omezené využití, sloužila především k výrobě pokrývek a koberců.

Vlna lamí se získává z lam (patří mezi velbloudovité), které žijí především v Jižní Americe, kde se přizpůsobily životu v horských podmínkách And. Lama, někdy označována jako lama krotká (*lama glama*) a lama alpaka (*lama pacos*) byla domestikována velmi dávno. Hlavním produktem, pro který se chová, stejně jako u dvou divokých druhů lam, lamy vikuně (*vicugna vicugna*) a lamy guanako (*lama guanicoe*), je vlna. Zatímco s domestikací lamy krotké začali asi před několika tisíci lety Inkové v okolí jezera Titicaca,

domestikace alpaky se podařila až mnohem později, kolem 500 let př. n. l. V incké civilizaci měl chov lam velký význam: lamy, jak krotké, tak divoké, byly využívány nejen ekonomicky, ale měly své místo i v náboženství a byly součástí kulturních rituálů. Za vlády Inků se pravidelně každé 4 roky pořádala hon na lamy a divoké vikuně; po ostříhání se vypustily opět do volné přírody. Jemná srst z vikuní byla určena jen pro vládnoucí Inků, lamí srst pro ostatní. O využívání vlny lam v oblasti Peru v předkolumbovské době (tedy předincké a incké civilizace) svědčí celá řada hrobových nálezů. Vlna lam se dodnes používá a je považována za velmi kvalitní. Ze všech druhů vln na světě je nejvíc oceňována a považována za nejlepší vlna divokých vikuní. S výskytem nebo chovem lam se v současnosti můžeme setkat po celé Jižní Americe v horských andských oblastech. Vlna se získává ostříháním srsti zvířat; to se provádí jen jednou za dva roky, aby se zvířata nezbavila tepelné ochrany. Z jednoho zvířete se získá 2 až 4 kg srsti, v případě vikuní jen 150 gramů. Srst se skládá z jemné a kadeřavé podsady a z rovných a tužších pesíků. Vlas může mít barvu v mnoha odstínech hnědé, také šedou až černou a bílou.

1. Peruánská žena s lamou. 2. Lama vikuňa. 3. Jemná příze vikuně. 4. Zpracovaná vlna
5.–7. Vzory na inckých tkaninách.

Vlna lamy vikuně je velmi vzácná, nejen proto, že z divoce žijících zvířat je možné získat jen malé množství srsti, ale především pro její vlastnosti, lehké, měkké, jemné a málo kadeřavé vlákno s hedvábným leskem. Tyto vynikající vlastnosti předurčují vlákno k výrobě velmi jemných látek, které jsou hodně vzácné a v minulosti byly pro svou kvalitu a finanční náročnost vyhrazeny jen pro šlechtu. Vlna alpaky je co do jemnosti přirovnávána ke kašmíru a vždy byla považována za luxusní materiál. Vlákno má lepší vlastnosti než vlákno vlny ovčí. Vlna lamy krotké se používá především k výrobě odolnějších textilií, příkrývek s malou hmotností, také koberců či vlasových plášťových tkanin. Vlna lamy guanaco se ke tkaní používá nejméně. Nejvíce je ceněna kožešina, která se používá na výrobu plášťů, bot, vaků apod.

Vlna ovčí je nejznámější a nejrozšířenější textilní surovina získávaná z ovčí čeledi dutorohých. Patří k nejstarším známým surovinám živočišného původu. Doklady o jejím využití pocházejí z Turecka asi ze 6. tisíciletí př. n. l. V Evropě, ve starověku, se o její rozšíření nejvíce zasloužili Řekové. Chování ovcí v různých oblastech a odlišných klimatických podmínkách vedlo k proměně jejího rouna. Jiná je srst ovcí z nížin, jiná z výšin. Nej kvalitnější je srst ovce merinové; pochází z horských ovcí a do Španělska se dostala prostřednictvím Maurů. Od 18. století došlo pro výjimečné vlastnosti této vlny (velmi jemná a kvalitní krátká vlna) k rozšíření chovu ovce merinové po celé Evropě a později i do celého světa. Velmi žádoucí a kvalitní je i vlna vyšlechtěných nížinných ovcí z Anglie. Ovce se chovaly nejen po celé Evropě, ale i v Severní (USA, Kanada), střední (Mexiko) a Jižní Americe (zvláště v Argentině, Uruguayi, Peru, Brazílii, Bolívii, Chile), v Austrálii a Novém Zélandě, v Indii, Číně, Afganistánu a také v severní Africe (Alžír, Maroko, Tunis, Egypt).

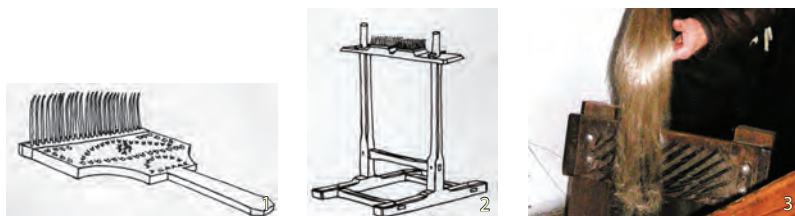
Rouno je složeno z krátkých jemných a obloučkových chlupů podsady a ze zevní vrstvy tvořené pesíky, z delších a hrubších chlupů. Ovčí vlas vyrůstá z váčku ve škáře a je obalen tukem. Základní stavební hmotou vlasu je živočišná bílkovina keratin. U vlasu rozlišujeme pokožku, kůru a dřeň (morkové buňky), u jemné merinové vlny, u podsady, vlas neobsahuje dřeň, jen kůru a pokožku, což dělá vlnu měkčí a jemnější. Charakteristickým znakem ovčí vlny je šupinatý povrch pokožky. Postavení šupin ovlivňuje jemnost nebo hrubost vlny a má také význam při jejích dalších úpravách, zvláště při plstění.

Vlna se v minulosti získávala sbíráním uvolněné srsti nebo vyčesáváním a vytrháváním, později byla odřezávána speciálním nožem či stříhána pérovými nůžkami. Stříhání živých ovcí se provádí alespoň jednou ročně. Ostříhaná vlna se nazývá rouno. Srst ovcí se zbavuje nečistoty již na ovčích plaveních ve vodě s malým množstvím sody. Po ostříhání se rouno slepené tukem – lanolínem – opakovaně čistí mírnými alkáliemi (například sodou, potaši, čpavkem nebo mýdlem). Vlna se po očištění vyčesává speciálními hřebeny. Procesu se říká **mykání** a práci prováděli v minulosti **mykači**. Později, po nástupu strojové výroby, nahradily ruční proces mykačí stroje. Barva vlněného vlákna je různá, u šlechtěných ovcí je bílá, u nešlechtěných hnědá, ale může být šedá či nažloutlá. Různý je i lesk. U merinové ovce je hedvábný, u hrubých srstí je lesk skelný. Vlákno má ještě další specifické vlastnosti. Je to především kučeravost, jejíž podstatou je obloučkovanost, která je daná již samotnou stavbou vlasových váčků. Ta má význam jak pro pružnost příze, schopnost vrátit se do původní polohy, pro její tvárnost, tak i pro plstítnost textilie. Pro vlněné vlákno je typické, že může absorbovat až 40 procent vody, a protože je špatný vodič tepla, vlna velmi hřeje, i když je vlhká. Vlna se oproti rostlinným vláknům velmi dobře barví a barevnost vlákna po barvení si zachovává svou stálost. Této vlastnosti významně využívali staří Řekové a později, po rozšíření jejich vlivu i do Egypta, Koptové (viz **koptské textilie**).

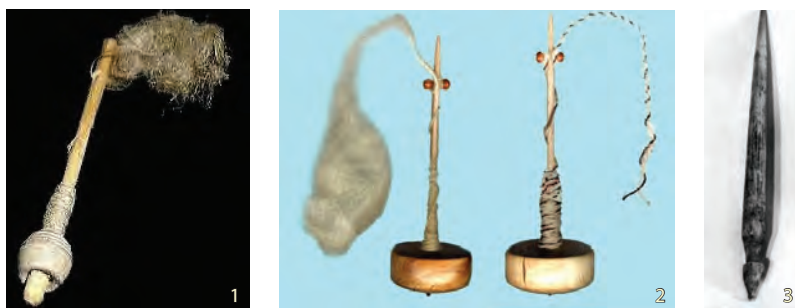
1. Ovce v Austrálii. 2. Ovčí stříž – vlna v rounech. 3. Ovce tzv „Valaška“. 4. Vyčištěné ovčí rouno. 5. Přírodní tmavá vlna. 6. Šumavská ovčí vlna, hnědý melír. 7.

Vochle jsou nástroje s různou hustotou hřebů (v jedné nebo v několika řadách), které sloužily ke zbavování lněných vláken pazdeří. Dřevěné desky s kovovými zuby měly většinou obdélníkový tvar (někdy kulatý), který připomínal hřeben, a pro lepší manipulaci byly zasazeny do stojánků nebo se upínaly pomocí úchytek k pevnému podkladu. Postupným vyčesáváním čím dál hustšími hřebeny se lněná vlákna zbavila dřevoviny – pazdeří a krátkých podřadnějších vláken, srovnala se do stejného směru a tím byla připravena k předení. Jiné názvy pro tento nástroj byly také hachle a kracle.

1. Kracle, Nové Strašecí, 19. stol. 2. Hustší a řidší hachle na stojánku, Počátky, 19. stol.
3. Vochlování (česání lnu)

Vřeteno bylo historicky nejstarším a nejjednodušším nástrojem k navíjení hotové příze. Ruční vřeteno tvořil protáhlý dřív, na který se těsně a nepohyblivě nasazoval **přeslen**. Dřevěný dřív různé délky měl na jednom konci špičku, na které při otáčení stál, a na druhém zářez k uvázání nitě. Ve spodní části, asi v jedné třetině odspodu, byl zatížen hliněným přeslenem, který urychloval roztáčení tyčky a tím i navíjení spředené nitě.

1. Vřeteno s přeslenem, historická rekonstrukce. 2. Současná podoba vřetena.
3. Dřevěné vřeteno k předení konopí, Hanácké Slovácko.

Výšivka patří k nejrozšířenějšímu a nejstaršímu zdobení textilu, který se uplatňuje ve všech částech světa a ve všech kulturách. Její prazáklaď můžeme spatřovat v pravěku, při spojování částí oděvů pomocí nití (většinou šlach získávaných z ulovených zvířat). Zanechaný steh tvořil nezáměrný způsob výzdoby a později se stal důležitou dekorativní technikou. S výšivkou se můžeme setkávat na starověkých textiliích, v Babylónu, v Persii či Egyptě, jsou známy nálezy asi 3 600 let staré z Číny, Indie atd. Později se stala proslavenou byzantská výšivka, která podpořila bohatost oděvů byzantských velmožů. Ve středověku patřilo umění výšivky k nezbytné výchově urozených dívek, které vyšivaly společně u dvora světské i liturgické textilie, ty však vytvářely převážně řádové sestry v klášterních dílnách. V této době se proslavila také anglická výšivka, která se dovážela do celé Evropy. Pro svou řemeslnou dokonalost a bohatost výzdoby se tomuto typu říká **Opus Anglicanum**. Výšivka se stala nejen technikou výzdoby textilie, nezbytnou součástí oděvů a oděvních doplňků, ložního a bytového textilu, ale i prostředkem ke sdělení příběhu, o čemž prokazatelně vypovídá proslulá „tapisérie“ z Baye. Vyšívání v průběhu staletí proniklo do všech společenských vrstev. Vedle amatérských tvůrců se vyšívání stalo specializovaným samostatným mužským řemeslem tzv. **krumpléřů**. Výšivka, která původně nesměla být užívána prostými vrstvami, postupně pronikla i do lidového umění (od 18. století) a stala se také organickou součástí života měšťanské společnosti. Ke zpopularizování techniky přispělo od 16. století knižní vydávání ornamentálních vzorkovnic, které mají původ v ukázkách nácviku vyšívání vzorů aristokratickými ženami. Vytváření profesionálních vzorkovnic bylo inspirací pro ženy v anglosaském světě především v 18. a 19. století pro zakládání vlastních vzorkovnic s různými tématy a texty (například byly velmi oblíbené vzorkovnice s vyšívanými mapami). Vznikaly tak výtvárně unikátní i historicky ojedinělé práce.

V průběhu staleté historie výšivky se vyvinula celá řada postupů a stehů. Jejich rozdělení vyplývá z toho, zda je řazení stehů mechanické – pak jde o vyšívání na počítané nitě, nebo volné, o kterém se hovoří jako o malovaném vyšívání (někdy se používá termín malba jehlou a je jím myšlen volný způsob kladení stehů, přechod barevných ploch atd.). Základní stehy jsou přední, zadní a kroužkované, ozdobné stehy jsou křížkové, řetízkové, čárkové, steh může být také rovný nebo šikmý. Existuje také vyšívání konturováním, obrysové či plné. Technika byla závislá na materiálu a místních a dobových zvyklostech, vyšívané motivy vycházely vždy z dobového stylu a převládající

ornamentiky. Výšivka se prováděla na různé materiály, bavlnu nebo vlasový samet. Jako vyšivací materiál sloužilo hedvábí, vlna i bavlna, kovový dracoun, někdy to byly tenké stužky nebo vlasy. Našívaly se flitry, lamely apod. Pro výšivku se používaly i netextilní materiály jako peří, skleněné korálky, husí brka, sláma, dikobrazí ostny (např. u Indiánů) aj.

- 1.–2. Pouzdra na zrcátka, Vraní indiáni. 3. Lakotská taška vyšíváná tzv. „líným stehem“.
 4. Vzorkovnice ve stylu Viléma IV., kolem r. 1836. 5. Vzorkovnice ve stylu Jiřího I., kolem r. 1806. 6. Vzorkovnice s mapou Anglie, Skotska a Walesu, 1778.

Z

Zapiastek. Pojmenování techniky zapiastku má své kořeny na Slovensku a je také označením pro chránič na zápěstí neboli nátepníček, který touto technikou vznikal. Technice zapiastku se u nás říká **pletení na formě**. Pletení na formě patří mezi vyspělé předtkalcovské techniky. Přestože jsou při práci používány dvě soustavy nití, osnova a útek, který ji kříží, chybí jí jeden ze základních principů tkaní – osnova nevytváří prošlup. Svým charakterem se tak technika nejvíce podobá technice pletení košů a rohoží. Doklady o pletení rákosí a trav pomocí této techniky jsou v Evropě známy již z neolitu. V textiliích má své historické předchůdce především mimo Evropu, v plošných textiliích na skytských tkaninách z Altaje, na starých **peruánských textiliích** z doby asi 2 500 let př. n. l., objevuje se i v Mikronésii, na Novém Zélandu, v severním Japonsku nebo v Paraguai. Jako textilní technika se v Evropě rozšířila především u západních Slovanů – v Polsku, na Slovensku a na Moravě. Nejstarším dokladem o existenci takto zhotovené textilie jsou archeologické nálezy ze Starého Města na Moravě – kousek textury tkaniny z 8.–10. století. Znalost techniky se zachovala pravděpodobně přes všechna staletí. Tradiční lidovou technikou bylo vytvářeno jen několik druhů pletených předmětů: na Slovensku zapiastky (chrániče na zápěstí, které stahovaly široké rukávy košilí), na Valašsku rukavice, čepice a bačkory. Jejich výroba byla převážně prací mužů a rozšíření této produkce je známo od poloviny 19. století do poloviny století dvacátého. Základním technologickým principem je současné oplétání osnovních nití dvěma útky, které se navzájem za každou osnovní nití kříží a tím vytvářejí silnější a pevnější tkaninu než při klasickém tkaní.

1. Pletení návleku na formě – zapiastek. 2. Ukázka „oplétání“ osnovních nití dvojitým útkem. 3. Současné formy na rukavice a hotové produkty.

Materiálem pro útek byla vždy vlna (na starších exemplářích je použit vždy přírodní nebarvený tón), na osnovu se používala silnější lněná nebo hrubá vlněná příze. Později se vlna začala barvit a umožňovala vytváření bohatých a zajímavých vzorů. Pro pletení rukavic, čepců, zapiastků nebo papučí se používaly typické dřevěné formy, které umožňovaly napnout osnovu na horních i spodních okrajích. Variantou pletení na formě bylo využití této techniky v ploše, při tkaní na horizontálně položeném rámu, který i v minulosti umožňoval tkát plošné textilie.

Zušlechťování textilií. Slouží k dalším úpravám tkanin po jejich dohotovení. Většina vláken i hotových tkanin přírodního původu se různým způsobem upravuje, aby co nejlépe vyhovovala estetickým i praktickým potřebám jejich použití a ke zvyšování kvality textilu. Zušlechťování se provádí různými chemickými nebo mechanickými postupy. K nejčastějším závěrečným procedurám patří bělení, barvení nebo dekorování textilu. K mechanickým úpravám patří například kalendrování a mandlování, které slouží k získávání tužšího omaku a většího lesku. U některých tkanin nebo pletenin se provádí **valchování**, při kterém tkanina získává vlasovou úpravu. U některých se provádí **merceraže**. Ta patří k chemickým způsobům speciální úpravy bavlněného vlákna nebo tkaniny, kterou se dosahuje vyššího lesku a pevnosti pomocí napouštění vlákna kyselinou.

Ž

Žakár, žakárová technika je technika tkaní velkých a složitých vzorů pomocí speciálního zařízení, které ovládá tkalcovský stav. Princip techniky vymyslel Francouz Joseph Maria Jacquard (podle něhož se technika i jmenuje) v roce 1795. Zařízení sloužilo ke zdokonalení tkalcovského stavu.

Žakárový tkalcovský stav je mechanický tkalcovský stav obohacený o zařízení, využívající papírové děrné karty, které procházely přes snímací zařízení. Karty byly tlačeny proti jehlám a ty při proniknutí do otvorů v kartách uváděly do pohybu jednotlivé nitěnky. Jejich zvednutím se vytvořil požadovaný prošlup. Dírky v kartách označovaly, které nitěnky se zvednou. Děrování karet se připravovalo vzhledem k zamýšleným vzorům. O sto let později byl tento princip aplikován i na pletací stroje.

V současnosti došlo k výraznému posunu ke složitějším vzorům díky elektronicky řízenému žakáru, který je řízen počítačem a pro tkaní využívá digitální technologie. Místo papírových karet ovládají tvorbu vzorů, které se přenáší z počítače, elektromagnetické moduly.

1. Německý jacquard, Technické muzeum , Berlín. 2. Žakár, děrné štitky na vzory.
3. Žakárový stav.

Seznam literatury a použité internetové prameny

- BAŽANTOVÁ, N. *Poklady z Egypta: Textilie z českých a moravských sbírek*. Praha: Umělecko průmyslové muzeum, 2000.
- BLAŽKOVÁ, J. Koptské tkaniny. *Umění a řemesla*, 1975, č. 2, s. 44-51.
- FAJMON, J. *Ruční tkaní*. Praha: SNTL, 1990. 205 s.
- HOLEČKOVÁ, K. *Batika a batikování*. Praha: Merkur, 1971. 140 s.
- KAPRASOVÁ, L., VONDRUŠKOVÁ, A.: *Šikovní ruce*. Praha: Mladá fronta, 1989.
- KYBALOVÁ, L. *Orientální koberce*. Praha: Artia, 1969. 49 s.
- KINDLOVÁ, Z., TOMKOVÁ, M. *Pletení na krosienkách*. Praha: Vzdělávací spolek uměleckých řemesel, 2001. 157 s. ISBN 80-86455-01-7.
- KOPAČKOVÁ, R. *Perské koberce*. Praha: NG v Praze, 1971.
- KŘÍŽOVÁ, V. *Ruční tkaní*. Praha: SPN, 1983.
- KYBAL, A. *O textilním výtvarném projevu*. Praha: SPN, 1973.
- LOMMEL, A. *Pravěk a umění přírodních národů*. Praha: Artia, 1972. 185 s.
- MALÁNOVÁ, M. *Drhání*. Klatovy: OKS, 1976.
- MANCOVÁ, B. *Jako tvořit textilné doplňky*. Bratislava: Alfa, 1990. 211 s. ISBN 80-05-00474-5.
- MICHALIDES, P. *Základy výtvarnej výroby*. Bratislava: SPN, 1962.
- MILLEROVÁ, J. *Primitivní umění*. Praha: Slovart, 2007. 240 s. ISBN 978-80-7209-980-1.
- MILLEROVÁ, J. *Užité umění*. Praha: Slováry, 2008. 440 s. ISBN 978-80-7391-158-4.
- VAŇKOVÁ, H., VANĚK, V. *Technické materiály pro učitelství 1. st. ZŠ*. Ostrava: PdF UO.
- MORANT, H de. *Dějiny užitého umění*. Praha: Odeon, 1983. 572 s.
- PÁNKOVÁ, J. *Batika tie-dye*. Praha: Grada Publishing 2009. 112 s. ISBN 978-80-247-2647.
- POLÁK, A., FARSKÝ, R. *Slovník tkanin*. Praha: Průmyslové nakladatelství, 1951.
- STAŇKOVÁ, J., BARAN, L. *Tradiční textilní techniky*. Praha: Grada Publishing, 2008. 180 s. ISBN 978-80-247-2035-7.
- RILEOVÁ, N. ed. *Dějiny užitého umění*. Praha: 2004. 542 s. ISBN 80-7209-549-8.
- STAŇKOVÁ, J. *České lidové tkaniny: Čechy a západní Morava*. Praha: SNTL, 1989.
- SKARLANTOVÁ, J., VECHOVÁ, M. *Textilní výtvarné techniky*. Plzeň: Fraus, 2005. 208 s. ISBN 80-7238-319-1.
- ŠTECH, V. V., KUBÍČKOVÁ, V., FORMAN, B., FRÝD, N. et al. *Umění čtyř světadílů, 1. díl*. Praha: Orbis, 1956.
- TICHÝ, L., TICHÁ, I. *Barvy z rostlin*. Brno: Rozekvítek, 1998.
- VONDRUŠKOVÁ, A., KAPRASOVÁ, L. *Šikovní ruce*. Praha: Mladá fronta, 1989. 126 s. ISBN 80-204-0052-4.
- WOLFOVÁ, E., ARSENJEVOVÁ, Z. *Tkaní*. Brno: CP Books, 2005. 100 s. ISBN 80-251-0301-3.
- ZEDNÍČEK, F. *Užitá tvorba*. Praha: SPN, 1975.

Internetové zdroje

http://www.orientalni-koberce.cz/persky_sever.html#2
http://www.rucniprace.cz/ji_frivolitky.php
<http://www.fler.cz/magazin/kdyz-se-rekne-krajka-707>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Abaka_\(manilsk%C3%A9_konop%C3%AD\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Abaka_(manilsk%C3%A9_konop%C3%AD))
http://cs.wikipedia.org/wiki/Samety_a_ply%C5%A1e
http://cs.wikipedia.org/wiki/Netkan%C3%A9_textilie
http://cs.wikipedia.org/wiki/Propl%C3%A9tac%C3%AD_stroj
http://cs.wikipedia.org/wiki/Atlasov%C3%A1_vazba
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Textilie>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Batist>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Barven%C3%AD_textili%C3%AD
http://cs.wikipedia.org/wiki/Barven%C3%AD_textili%C3%AD_p%C5%99%C3%ADrodn%C3%ADmi_barvivy
<http://cs.wikipedia.org/wiki/A%C5%BEur>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Bavlna>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Bidlo_\(tkalcovstv%C3%AD\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Bidlo_(tkalcovstv%C3%AD))
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Brdo_\(textil\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Brdo_(textil))
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Dama%C5%A1ek_\(tkanina\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Dama%C5%A1ek_(tkanina))
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Denim>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Dostava_\(tkanina\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Dostava_(tkanina))
http://cs.wikipedia.org/wiki/Leonsk%C3%A1_nit
http://cs.wikipedia.org/wiki/Potiskov%C3%A1n%C3%AD_textili%C3%AD
<http://www.rucniprace.cz/drhani-frivolitkovy-uzel.php>
<http://gord.gringo.cz/Uzly/index.html?Text=ZU-Frivolitky.html>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Gobel%C3%ADn>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Hedv%C3%A1b%C3%AD>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sisal>
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Pali%C4%8Dkov%C3%A1n%C3%AD>
<http://www.nasehobby.cz/palickovani-%E2%80%93-2-dil/>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Modrotisk>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Ikat>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Indigo>
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Indigov%C3%ADk>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Juta>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Kapok>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Ka%C5%A1m%C3%ADrsk%C3%A1_koza
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Ka%C5%A1m%C3%ADr_\(l%C3%A1tka\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Ka%C5%A1m%C3%ADr_(l%C3%A1tka))
<http://en.wikipedia.org/wiki/Kenaf>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Kilim>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Koberec>

http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1z%C3%A1n%C3%AD_koberc%C5%AF
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Kolovrat>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Konop%C3%AD>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Kokosov%C3%A9_textiln%C3%AD_vl%C3%A1kno
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Krajka>
<http://www.upm.cz/index.php?page=202&language=cz>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Len_set%C3%BD
http://cs.wikipedia.org/wiki/Tkalcovsk%C3%BD_stav
http://www.gutenberg.org/files/20776/20776-h/chapter_11.html
<http://en.wikipedia.org/wiki/Macram%C3%A9>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Modrotisk>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Moh%C3%A9r>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Myk%C3%A1n%C3%AD>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Nopka_\(textil\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Nopka_(textil))
http://cz.textrsite.info/Novoz%C3%A9landsk%C3%BD_len
http://en.wikipedia.org/wiki/Opus_Anglicanum
http://medieval.webcon.net.au/technique_opus_anglicanum.html
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Organt%C3%BDn>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Osнова_\(textil\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Osнова_(textil))
<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%9Atek>
<http://www.skolatextilu.cz/tkaniny/index.php?page=2>
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Pali%C4%8Dkov%C3%A1n%C3%AD>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Patchwork>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Perlinkov%C3%A1_vazba
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Koberec>
http://www.orientalni-koberce.cz/news_detail.html?id=158
<http://www.peruanita.cz/textil>
<http://www.lideazeme.cz/clanek/zahadne-hrobky>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pletenina>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Plst>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pro%C5%A1lup>
<http://leccos.com/index.php/clanky/prymkarstvi>
<http://tkani.webzdarma.cz/hdo18.html>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/P%C5%99%C3%ADze>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Quilt>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ramie>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Reticella>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Velur_\(textil\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Velur_(textil))
<http://gord.gringo.cz/Uzly/index.html?Text=ZU-Sitovani.html>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sukno>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0antung_\(tkanina\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0antung_(tkanina))

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Kilt>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Textiln%C3%AD_intarzie
[http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Clunek_\(tkalcovstv%C3%AD\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Clunek_(tkalcovstv%C3%AD))
http://cs.wikipedia.org/wiki/Um%C4%9Bl%C3%A1_textiln%C3%AD_vl%C3%A1kna
http://cs.wikipedia.org/wiki/Velbloud%C3%AD_srst
<http://www.yourtent.com/torvald.htm>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Srst_alpaky_a_lamy
http://cs.wikipedia.org/wiki/Ov%C4%8D%C3%AD_vlna
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vy%C5%A1%C3%ADv%C3%A1n%C3%AD>
<http://www.livinghistory.cz/node/24>
<http://www.curiavitkov.cz/prace34.html>
<http://www.needlenthread.com/2007/04/crucifixion-chasuble-historical.html>
<http://www.textilforum.cz/odevni-latky/brokat>

Seznam zdrojů pro obrazovou přílohu

BAŽANTOVÁ, N. *Poklady z Egypta: Textilie z českých a moravských sbírek*. Praha: Umělecko průmyslové muzeum, 2000.

Brány do věčnosti, Anatolské koberce II. Letohrádek královny Anny, Praha, 14 8.–1. 11. 1998. Praha: Správa Pražského hradu, Národní muzeum, Náprstkovo muzeum, 1998.

Československá tapisérie 1966, 1971. Umělecko-průmyslové muzeum v Praze, prosinec 1971 až únor 1972. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, Ministerstvo kultury SSR, UPM, 1971.

FLEMMING, E. *Textile Kunst*. Berlin: Verlag für kunstwissenschaft. 384 s.

HOLEČKOVÁ, K. *Batika a batikování*. Praha: Merkur, 1971. 140 s.

KAPRASOVÁ, L., VONDRUŠKOVÁ, A.: *Šikovné ruce*. Praha: Mladá fronta, 1989.

KYBALOVÁ, L. *Orientální koberce*. Praha: Artia, 1969. 49 s.

KINDLOVÁ, Z., TOMKOVÁ, M. *Pletení na krosienkách*. Praha: Vzdělávací spolek uměleckých řemesel, 2001. 157 s. ISBN 80-86455-01-7.

LOMMEL, A. *Pravěk a umění přírodních národů*. Praha: Artia, 1972. 185 s.

MANCOVÁ, B. *Jako tvořit textilné doplňky*. Bratislava: Alfa, 1990. 211 s. ISBN 80-05-00474-5.

MILLEROVÁ, J. *Primitivní umění*. Praha: Slovart, 2007. 240 s. ISBN 978-80-7209-980-1.

MILLEROVÁ, J. *Užití umění*. Praha: Slovart, 2008. 440 s. ISBN 978-80-7391-158-4.

STAŇKOVÁ, J., BARAN, L. *Tradiční textilní techniky*. Praha: Grada Publishing, 2008. 180 s. ISBN 978-80-247-2035-7.

Moravská gobelínová manufaktura ve Valašském Meziříčí, Publikace ke 100. výročí trvání gobelínových dílen. Praha: MGM, 1982.

SKARLANTOVÁ, J., VECHOVÁ, M. *Textilní výtvarné techniky*. Plzeň: Fraus, 2005. 208 s. ISBN 80-7238-319-1.

Staletí gobelínů v moravských a slezských sbírkách. Valašské Meziříčí: Moravská gobelínová manufaktura ve Valašském Meziříčí, 2005.

ŠTECH, V.V., KUBÍČKOVÁ, V., FORMAN, B., FRÝD, N. et al. *Umění čtyř světadílů, 1. díl*. Praha. Orbis, 1956.

Textile Forum, 1/2012

VONDRUŠKOVÁ, A., KAPRASOVÁ, L. *Šikovné ruce*. Praha: Mladá fronta, 1989. 126 s. ISBN 80-204-0052-4.

WOLFOVÁ, E., ARSENJEVOVÁ, Z. *Tkaní*. Brno: CP Books, 2005. 100 s. ISBN 80-251-0301-3.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Abaca_sachsenleinen_01.jpg

<http://www.rusoatelier.cz/design/art-protis>

<http://www.fler.cz/blog/vesellenka>

<http://www.fler.cz/magazin/batik-voni-voskem-792>

<http://blog.sekora.cz/?p=2411>
<http://www.prirodni-matrace.cz/materialy-pro-prirodni-matrace>
<http://janabubu.webnode.cz/rise-inku/tkani-vlny-a-bavlny/>
<http://www.mercatores.cz/remesla-a-materialy/barviva-a-pigmenty/boryt-barvirsky.html?hod=5>
http://www.hornacko.net/knihovna/knihovna_tkalci.php
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Isatis_tinctoria_habitus.jpg
http://www.orientalni-koberce.cz/persky_sever.html#2
http://www.holk.cz/?page_id=16
<http://muzeum.skutec.cz/digitalni-prezentace-sbirek/drevne-naradi/>
<http://www.rucniprace.cz/drhani-frivolitkovy-uzel.php>
<http://www.zivotni-styl.wz.cz/?clanek=frivolitkova-krajka>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Manufacture_des_Gobelins
<http://de.wikipedia.org/wiki/Gobelin-Manufaktur>
<http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=5579>
<http://www.lukassynek.cz/vystava-hs/vystava-hs.html>
<http://homoeconomicus.cz/Zboziznalstvi/Textil/Clanky/Clanky.php?clanek=Hedvabi>
<http://www.abicko.cz/clanek/casopis-abc/4520/drazsi-nez-zlato.html>
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kokon_1.jpg
<http://www.muzeumhd.cz/img/palicko/herdule.jpg>
<http://phelans1.files.wordpress.com/2011/10/ikat-original.jpg>
<http://www.monalisacottages-sumba.com/sumba-ikat-weaving.htm>
<http://prirodniraje.blog.cz/1008/obyvatele-sahary>
<http://www.tuaregove.cz/clanky/spolecnost/krasa-a-modni-doplňky-v-pousti.html>
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Indigofera-gerardiana.JPG>
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Indigofera_tinctoria1.jpg
<http://prezahrady.sk/prirodne-textilie.html>
<http://www.prirodniprovazy.cz/provazy/eshop/1-1-Lana-na-metraz/3-2-Juta>
<http://www.how2behealthy.info/the-right-fibre-to-relax-kapok>
<http://blog.sekora.cz/?tag=koza-kasmirska>
<http://www.ceskapozice.cz/magazin/moda-luxus/demokraticky-luxus-soumrak-kasmi-ru>
<http://pipa.triciaflanagan.com/fibers/>
http://4.bp.blogspot.com/_Yc3MlfKilCc/TUDVhb38kiI/AAAAAAAAAy0/YLHVlQI1NCA/s1600/DSC01339.JPG
<http://www.n-i-s.cz/cz/ze-stonku/page/442/>
http://www.agroznam.cz/images_clanky/194_1.jpg
<http://www.hornacko.net/images/region/tkani/stav.jpg>
<http://matradewilayahtimur.blogspot.cz/2011/01/kenaf-natural-fiber-industries-sdn-bhd.html>
http://www.gutenberg.org/ebooks/20776?msg=welcome_stranger

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kapok_tree-pod.jpgPwdMA8
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Hibiscus_cannabinus0.jpg
http://www.wikipedia.org/wiki/File:Hotamis_Kilim_.jpg
<http://www.ozrz.cz/cs/catalog/fotogalerie?gallery=sklizen-a-vyroba-kokosoveho-vlak-na>
[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cannabis_sativa_plant_\(4\).JPG](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cannabis_sativa_plant_(4).JPG)
<http://vaquero.cz/clanky/2011/2/11/clanky/proc-pouzivat-podbrsni-k-z-zini-konske-hrivy/>
<http://www.fler.cz/magazin/kouzla-s-niti-a-jehlou-rucne-sita-krajka-697>
<http://www.vupt.cz/sluzby-a-obchod/vazby/>
<http://www.skolatextilu.cz/tkani2/index.php?page=8>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Loom_\(PSF\).png](http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Loom_(PSF).png)
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Icelandic_warp_weighted_loom.jpg
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Macrame_dowel.jpg
http://www.gutenberg.org/files/20776/20776-h/chapter_11.html
<http://www.holk.cz/wp-content/uploads/2013/02/Abaka-pro-web.jpg>
<http://www.lampijon.cz/modrotisk.php>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Colored_Angora_Goat.jpg
<http://www.n-i-s.cz/cz/ze-srsti/page/446/>
<http://www.prop.cz/o-nas>
http://www.predeni.cz/stranky/prani_a_cesani.htm
<http://browngrotta.com/pages/krejci.php>
<http://www.fler.cz/magazin/kouzla-s-niti-a-jehlou-rucne-sita-krajka-697?scha=u>
<http://novy-zeland.wz.cz/fotos/maor.jpg>
http://en.wikipedia.org/wiki/Opus_Anglicanum
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Embroidered_bookbinding_13th_century_Annunciation.jpg
http://medieval.webcon.net.au/technique_opus_anglicanum.html
<http://www.newliturgicalmovement.org/2010/06/opus-anglicanum-or-english-work.html>
<http://www.silverdragon.org/SABINE/cloistext.html>
<http://www.herzgebirge.cz/wp-content/uploads/2012/12/10-11-Krajky4-Cisarovna.jpg>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Kette_und_Schu%C3%9F.jpg
http://rosaliequinlandesigns.typepad.com/photos/my_patterns/r146---little-patch-work-village-wall-quilt---4x4.html
http://www.orientalni-koberce.cz/news_detail.html?id=158
<http://www.orientalni-koberce.cz/turecko.html>
<http://www.seniorum.cz/volny-cas/turistika/641-mauzoleum-perskych-sachu>
http://cs.wikibooks.org/wiki/Soubor:Isfahan_Garden_carpet.jpg
http://vikulka.ic.cz/tkm/tkm_mytický_jaguar.php

<http://gord.gringo.cz/Uzly/index.html?Text=ZU-PletenecSpulka.html>
<http://www.ireceptar.cz/rucni-prace/videli-jste-uz-pleteni-na-ramu-zvane-krosien-ka/>
<http://www.lideazeme.cz/clanek/troglodyte-z-pistaciiovych-hor>
http://www.herzgebirge.cz/historie/pocatky-krajkarstvi-v-krusnohori-1-cast-lenka-zubacova-foto-archiv-muzea-karlovy-vary/attachment/10-11-krajky5_rekonstrukce/
<http://www.strapce.cz/soubory/obrazky/brozik.jpg>
http://krea.wz.cz/17_stol/text_baroko1630-1650.htm
<http://www.predeni.cz/stranky/historie.htm>
<http://www.muzeumhd.cz/?action=predeni&presenter=Navrat%3ADefault>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/P%C5%99eden%C3%AD>
<http://www.swicofil.com/products/007ramie.html>
<http://ro.wikipedia.org/wiki/Reticello>
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Elizabeth,_Queen_of_Bohemia_from_NPG.jpg
<http://www.artis-art.cz/cz/4-historie-sitovani.html>
<http://tkani.webzdarma.cz/hdo18.html>
http://www.kipar.org/baroque-costumes/costumes_lace.html
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Plantsisal.jpg>
<http://www.modniarena.cz/inspire/podzimni-moda-kostkovana-sukne.html>
<http://sitakrajka.blogspot.cz/2011/11/tenerifa-nanduti.html>
http://2.bp.blogspot.com/-ETaL8GWUaBY/Ts1UVE883bI/AAAAAAAAAE84/u4QpPQ891Zs/s1600/dmc_teneriffe.gif
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hungertuch_oder_Fastenvelum.jpg
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/48/V%C3%A4v%2C_Skyttlar.jpg
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6d/Bradford_Industrial_Museum_014.jpg
<http://masch.blog.cz/0704/predeni-a-tkani-typicky-zenske-prace>
<http://www.fler.cz/blog/tkanice-z-hrebenoveho-stavku-1193>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:V%C3%A4v_Skyttlar.jpg
<http://www.nasehobby.cz/tkani-na-karetkach/>
http://www.mgplzen.cz/aktivita/rim_2004/2denA.htm
<http://www.kouzelnnyatlas.com/products/misto1/>
<http://erzsebet-kiralyne.blog.cz/1311/obrazy-cisarovny-alzbety-od-nigga>
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Kepr_\(vazba\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Kepr_(vazba))
<http://modnipeklo.cz/wp-content/uploads/2011/10/tkanina1.jpg>
<http://www.prirodni-matrace.cz/materialy-pro-prirodni-matrace>
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4b/Chameaux.jpg>
<http://www.fashionmartina.cz/cs/10-nejdrazsich-prizi-sveta-2-cast.html>
<http://www.zoobrno.cz/zvirata-v-zoo/chovana-zvirata/savci/vicugna-vicugna>

<http://tripio.cz/jizni-amerika/peru/zajimavosti/lama?rating-id=50&rating-newRating=2&do=rating-rate>
<http://janabubu.webnode.cz/rise-inku/tkani-vlny-a-bavlny/>
<http://www.ignis.cz/products/detail/7>
<http://img3.hyperinzerce.cz/x-cz/inz/6389/6389767-ovci-vlna-v-rounech-1.jpg>
<http://www.rajvlny.cz/pletaci-prize/-/14-sumavska-ovci-vlna/hneda>
<http://www.duhovytrh.cz/duhovytrh/eshop/2-1-PRIZE/3-2-Sumavska-ovci-vlna>
<http://www.ireceptar.cz/zajimavosti/na-navsteve-u-vas/remeslo-v-muzeu-provazy-stacene-ze-lnu-a-konopi/>
<http://cea.livinghistory.cz/zivotvm/remesla/textil/textilie/>
<http://mujweb.cz/vtomek/PoPrace.html>
<http://sbirky.rml.cz/obrazek.php?fond=hs&id=9295&predmet=vochle&invc=5C-49>
<http://ikd.bihk.cz/clanek.php?claid=4637>
http://archive.aweber.com/needlenthread/MLXuQ/h/Figure_Embroidery_Painting.htm
<http://www.textilforum.cz/odevni-latky/brokat>
<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czbestbook.htm>
<http://www.jewishmuseum.cz/cz/predmet.php?datum=03&rok=13>
http://www.gutenberg.org/files/20776/20776-h/chapter_11.html
<http://foglidarte.blogspot.cz/2012/05/pienza-nuova-veste-per-il-piviale-di.html>
<http://muzea-tri-regionu.prachenskemuzeum.cz/museum/default/163>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Perlinkov%C3%A1_vazba
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Noeud_senneh.jpg
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Noeud_turc.jpg
<http://www.lideazeme.cz/clanek/sahsavanove-miluji-krale>
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/73/Deutsches_Technikmuseum_Berlin_February_2008_0014.JPG

PaedDr. Taťána Šteiglová, Ph.D.

Slovník textilních pojmů

Výkonný redaktor Emilie Petříková

Odpovědná redaktorka Mgr. Jana Kreiselová

Technická redakce Mgr. Petr Jančík

Určeno pro potřeby projektu Vizuální komunikace

Vydala a vyrobila Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.upol.cz/vup

e-mail: vup@upol.cz

Olomouc 2014

1. vydání

z. č. 2014/015

Edice – Skripta

ISBN 978-80-244-4003-3

Neprodejná publikace